

1900

ԹԻԻ Ա. ՅՈՒՆՈՒԱՐ

ՄԱՐԿՅ

ՏՊ. ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՈՅ Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ.

ԻՌԱՎԱՆԳԱԿՈՒԹԻՒՆ.

ՊԵՏՏՈՆԵԿԱՆ

1. Քաղաքաճար կոնստիտուցիայի վեհ. Հայրապետի 3

ԿՐԾՆԵԿԱՆ

2. Ս. Յայտնութիւն Կ. Վ. 5

3. Առտուածաշունչ Ս. Գրքի տպագրութեան առթիւ Եւրոպ. վարդապետ. 10

ՕՏԱՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐ

4. Օրթոդոքս. Կաթոլիկ և Բող. եկեղ. 12—19

ԵԿԵՂԵՑԻ ՀԱՅԵԱՍՏԱՆԵԱՅՑ.

5. Խմբագրութեան կողմից. Գ. Վ. Յովսէփեան 19

6. ՄԱՅՐ ԵԹՈՌ 21

7. Ճեմարան Մայր Եթառայ 22

ԹԻՖԼԻՍԻ ԹԵՄ

8. Եկալքալակի գաւառի աղէտը. 23

9. ՏԵՃԿԱԼԵՑԲ 24

10. ԵՒՍՏՐՈՅ ՀԱՅԲ 25

11. Քննութիւն Վարդապետի (Հարունակելի) Հ. Յ. Աճառեան 26

12. Հայկական Գ. Տ. Մկրտչեան 28

13. Հայ Ժողովրդական առաքելները (Հարունակելի) Մ. Արեղեան 32

ԵՅԼԵԻԱՅԼԲ.

14. Առողջապահական գիտելիքներ (Հար.) 39

15. Մանրաւորը 41

ՅԱԵԼՈՒՄ

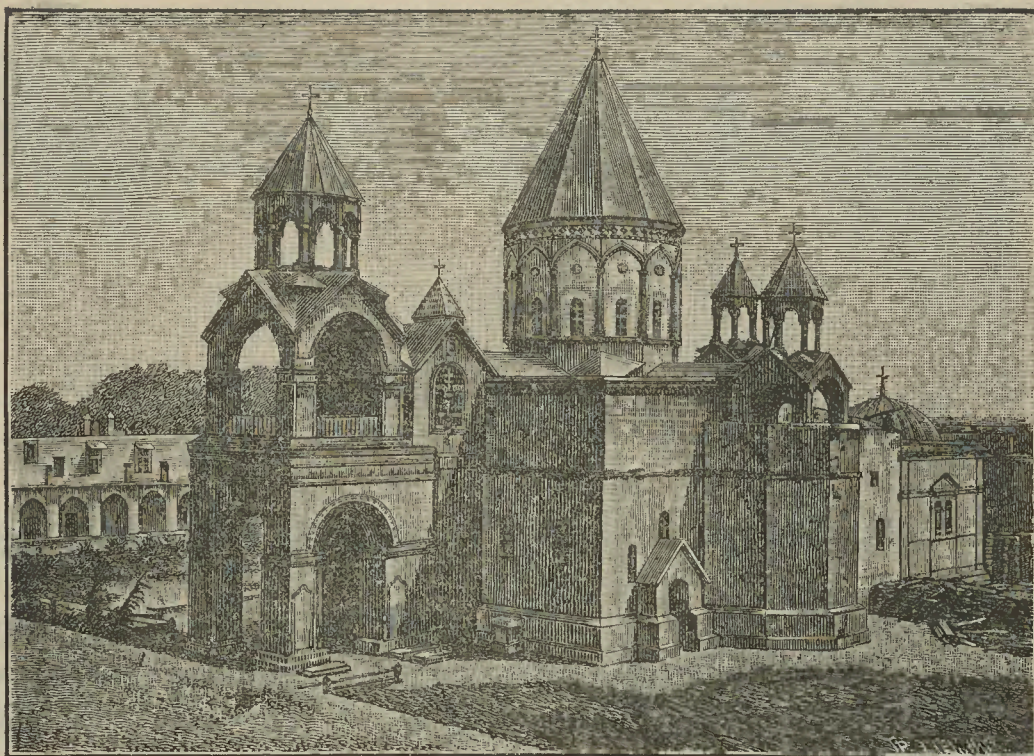
26. Նաղաշի երկու կիսաօրի տաղեր Կ. Վ. 45

ՅԵՅՏԱՐԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

ՅՈՒՅԱԿԱՃԱՌԵԼԻ ԳՐԵԱՆՑ ՏՊԱՐԱՆԻ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԱՅ Ս. ԵՋՄԵԾՆԻ

	Բ. Կ.
Ագաթանգեղոսի աղբիւրներից յիշատակ դատակնքացն Գորեա եւ Շմնի. —	50
Առակը Բուհլովի Գաբ. եպ. Սյվ.	80
Ատենի Ժամագիրքը, որ է մատենան հասարակաց աղօթից Բ—Բ գ. աղագր. 1891 թ. 3 —	
Աւետարան Տ. Միքայ Յիսուսի Գրիստ. (Ճաշու աւետարան) 1890 թ. 3 —	
Աւետարան (վերադարձ) 1891 թ.	70
Աւետարան Իւղաբերից 1892 թ.	1 50
Աստուածաբանական Գիտութիւններ (Ա. Տ. Միքեղեան) 1893 թ. —	50
Աստուածաբանութիւն Հայտան. Եկեղ. (Ս. ա. քհ. Մանգիւսեան 1870 թ. —	70
Անանիա Նարեկացի գիրք խոստովանութեան (Միքայ) 1892 թ. —	50
Աբրահամ Կաթողիկոս Կրեոսացի	2 —
Աղանդաւորը եւ Մոլորութիւնը նոցա ի վարդապետութիւնն Հաւատոյ (Ա. եպ. Դաւթեան) 1890 —	20
Այրի վանք. կամ Նկարագրութիւն Գեղարդայ (վանից Վ. Մանգիւսեան) —	10
Աղբիւր Բացիալ (Պ. եպ. Բերդուհեան) 1815 թ.	20
Ա. եւ Բ. մնացորդաց գրքերի նորագիտ Հայ թարգմանութիւնը (Գր. Խալաթեան 1896 —	15
Բամբակի մշակութիւնը Ս. Միքայեան	20
Բուսաբանութիւն (Բ. Գ. Տ. Գրիգորեան)	15
Բագրեւանդ եւ Ջրաբաշխ գաւառ (Ս. Հայկունի) 1894	1 50
Բաղդատական Աշխարհագրութիւն (Պետերբուրգի հայ ուսանողներ) 1872 թ. —	50
Գիրք Հերձուածոց (Միքայ) 1892 թ.	50

	Բ. Կ.
Գիրք խոստովանութեան (Միքայ)	50
Գիրք Հանդիսակատարութեան կայսերական տօնից 1894 թ. —	50
Դասագիրք Կրօնի Ա. տ. (. —	15
Նոյն Բ. տ. (Թ. Վ. Մոլորեան —	20
Նոյն Գ. տ. (. —	30
Դասագիրք Կրօնի Ա. տ. (. —	60
Դասագիրք Գրիստ. վարդապետութեան (Աբել Միքայիկոսյան) 1875 թ. —	10
Դասագիրք Հայկական Զայնագրութեան (Ն. Թաշ. ճեան) 1874 թ. —	50
Դեօլինգերի Նամակները 1892 թ. —	50
Եօթն Խօսք առ աղայս —	15
Երգը Զայնագրեալ ի Ժամագրոց Հայաստանեայց եկեղ 1872 թ.	4 —
Երուսաղէմի Յովհաննէս Եպիսկոպոսի Թուղթը առ Աբրահ. Աղուանից կաթողիկոս 1866. —	15
Զաքարիա Ուրեղաւորի պատ. 1870	2 —
Էլիզէ Ռեկլիւ. Ռուսական Հայաստ. Արարի աւաղանը. Ուրմի Լիճը եւ առաջաւոր Ասիա (Թաթ. միքայ) 1892 —	30
Նոյնը Լաղիստան. Հայաստան եւ Բիւրջիստան թարգ. Միքայ. 1893 թ. —	50
Ընդհանուր պատմութիւն Հին դարու (Գ. Վրդ. Սուրենեան) —	50
Նոյն միջին դարու —	50
Ընդհանրական Ս. Ներսիսի Շնորհաւար	3 —
Ժամագիրք (Զեռաց) 1892	2 —
Ժամագիրք (Բ. Կ. Վ. Արթուր) 1897	20
Իսկվիլեցիա	30

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԹՈՌՈՅ

Ս. Է. ԶՄԻԱԾՆԻ.

ՌՅԽԸ. ԼԳ. ՏԵՐԻ

ՀԱՄԱՐ ԱՌԱՋԻՆ

ՅՈՒՆՈՒՆԸ. 1900 Թ.

ՀՐԱՄԱՆԱԻ

S. S. ՄԿՐՏՉԻ Ա.

ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ

ՏՊԱՐԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ ՍՐՈՅ ԷԶՄԵԼՆԻ

1900

2 5 9 9 9 9

Дозволено цензурою 27 Января 1899 г. г.Тифлисъ.

0 4 2 2 9 0 3 2

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն

ՔԵՂՈՒՄԺԷ Ի ԿՈՆԿԱԿԱՅ ՎԵՀԱՓԸՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ.

ՄԿՐՏԻԶ ԺԱՌԱՅ . . . ՇՆՈՐՀԱԶԱՐԻ Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ . . . ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՄԲ
ՅԱՅՏ ԱՌՆԵՄԻՔ՝

Եթէ Տ. Կարապետ վարդապետ Տեսուչ Հոգևոր Ճեմարանի
Ժառանգաւորաց Մայր Եթողոյ, որ ի 1897 ամէ մինչև ցայսօր ժա-
մանակի արժանապէս և մեծաւ հմտութեամբ վարէր զգժուարին
պաշտօն խմբագրութեան «Արարատ» ամսագրի, հրաժարի զարդիս
առ զգժուարութեան պաշտաման տեսչութեանն: Արդ մեր զթախան-
ձանս նորին հաճեալ և զհրաժարականն ընկալեալ՝ կարգեմք զՔեզ
ի պաշտաման խմբագրութեան ամսագրի Հայրապետութեան Մերոյ:

Առ այս կարևոր համարիմք տալ Քեզ զայսոսիկ հրահանգս յա-
ռաջնորդութիւն պաշտամանդ: Նախ՝ Զանալ մատչելի կացուցանել
զԱրարատն զիւղական քահանայից մերոց և հասարակութեան օգ-
տակար և պիտանի յօդուածովք՝ կրօնական, բարոյական, կրթական,
գիւղատնտեսական, առողջապահական և այլ բազմազան բովանդա-
կութեամբ: Երկրորդ Զան ի գործ դնել զօրացուցանել ըստ կոչման
ամսագրին Մ. Եթողոյս զգիտական, զպատմական, զմատենագրական,
զհնախօսական բաժինն առ ի բարձրացուցանել զբարի անուն և զգի-
տական համբաւ միաբանութեան սուրբ Լէւմիածնի: Երրորդ՝ Թոյլ տամք
Քեզ առ ի խրախոյս աշխատակցաց բանասիրաց՝ տալ նոցա ըստ
ցանկութեան իւրեանց զարտատպութիւն յօդուածոցն առանձին
տետրակօք, եթէ առաւել իցին յօդուածքն քան զմի թերթ տպա-
գրական: Չորրորդ՝ յանձն առնեմք Քեզ խորհրդակցութեամբ ընդ
բարձր Տ. Նախագահի Տպարանական ժողովոյն կարգել զմի ոմն
յանդամոց տպարանական ժողովոյն տնօրինել ըստ հաճութեան Ձե-
րում՝ զտպագրութիւն և զայլ պիտոյս հրատարակութեան ամսագրին
Մերոյ, իսկ զնշանակելն սրբագրչին թողումք ի կամս Քո, զորմէ և
յայտարարեսցես Մեզ: . . .

Հայրապետական հրամանք.

Կոնդակ յանուն Տ. Գրիգոր եպիսկոպոսի Գառնակերեան յաղագս ձեռնադրելոյ ի քահանայ զհնգեսին ընծայացուս. թ. 1420:

— Եանուն փոխ. թեմակալին Երևանայ Տ. Սուքիաս արքեպս. ի, որով յայտնեցաւ կարգումն Միքայէլ վրդ. ի ի վանահայր Անուոյ. թ. 1429:

— Եանուն նախագահի և հոգարարձութեան դպրանոցին Երևանայ, որով կարգի Գրիգորն Վանքեան ուսուցիչ թեմ. դպրանոցին ի տեղի Եովհաննու Մուսարէզեան. թ. 1430:

— Եանուն Կոնստանդնուպոլսի Հայոց Շամախուոյ, որով յայտնի զկարգմանէ Արսէն վրդ. ի ի գործակալ եկեղեցեաց Բագու քաղաքի. թ. 1437:

— Եանուն Հոգարարձութեան թեմ. դպրանոցին Արցախու, որով հաստատեցան անդամք հոգարարձութեան Զաւատ բէգ Խախանեանց, Գրիգոր Բալանթարեանց և Սարգիս Խաղաչեանց. թ. 1456:

— Եանուն Սինօղի, որով առաքեցան ռէնդայք թուով եօթն. հինգն մի մի հազար ռուբլ. և մին երեք հարիւր և միսն մի հարիւր, նուիրեալք ի Մեծ. եղբարց Ժամհարեանց վասն Գէորգեան Ժառանգաւորաց Ճեմարանի. թ. 1465:

— Եանուն Կոնստան. Շուշուոյ, ի յանդիմանութիւն՝ յաղագս անուշադիր լինելոյ նորա ի թոյլտուութիւն պսակաց, որք բազում անդամ կատարին ի վերայ անչափահասից. թ. 1471:

— Եանուն Սինօղի սրբոյ Էջմիածնի, որով պատուիրի անպայման թոյլատրել զպրսակս յեօթներորդում աստիճանի ազգականութեան. թ. 1490:

— Եանուն Տիկին Տիրուհւոյ Պոպովեան և բժիշկ Խահակայ Ալաշալեան, ընդ որում վերադարձուցաւ յատակադիծն շինութեան գերեզմանի Մարգարայ Պապով. թ. 1493:

— Եանուն քահանայից և Ժողովրդեան ոմանց զիւրօրեից Դարալագեազու յաղագս նպատակոյ վանհօր Վանուց Գնդիվազու՝ Տ. Մամբրէ արեղայի. թ. 1494:

— Եանուն Սինօղի ս. Էջմիածնի, որով յայտնի հաստատութիւն Տ. Եսայի արքեպս. ի ի թեմակալ Շամախուոյ և Տ. Մակար եպս. ի յանդամ սինօղի. թ. 1512:

— Եանուն վանական կառավարութեան, որով պատուիրի տալ Խաչիկ վրդ. ի զ300 ո. ի միացորդաց ոռճկի նորին. թ. 1514:

— Եանուն Սինօղի ս. Էջմիածնի, որով յայտնեցաւ կարգումն Տ. Եղիշէ վրդ. ի Ա. հարոնեան յանդամ վանական կառավարութեան Մ. Աթոռոյ ընդ Համազասպ և Ղեռնդ վարդապետաց. թ. 1519:

— Եանուն Ժողովրդեան Ալեքսանդրապօլու յաղագս նպատակոյ արկածելոց զիւրօրեիցն Ախալքալաքի. թ. 1551:

— Եանուն փոխ. Ալեքսանդրապօլու Տ. Մատթէոս վրդ. ի յաղագս հանդանակելոյ զկամաւոր նուէրս յանուն արկածելոց Ախալքալաքի և զնալոյ առ տեղեաւ և տալոյ տեղեկութիւն Վեհափառին. թ. 1552:

— Եանուն Առաջնորդին Պարսկաստանի և Հնդկաստանի, որով տուան նմա ինչ ինչ հրահանգք յաղագս պաշտաման իւրոյ. թ. 1555:

Հայրապետական պարգևք

— Շնորհեցան կոնդակք հայրապետականք յաղագս կրելոյ զքահանայական լանջախաչ յանուն Գրիգոր քհն. Տ. Կարապետեան Երեքին Տարղալու գեղջ, Գաբրիէլ ա. քահանայի Խանչեան Ս. Խաչ եկեղեցւոյ Խակիտարի (ի Պօլիս), Գաբրիէլ ա. քահանայի Երամեան Ռոտոսթոյ քաղաքի, Մամբրէ քհն. Բիրազեան ի նմին քաղաքի. թ. 1532, 1557—9:

Կոնդակ վարդապետական լանջախաչի յանուն Տ. Եղիա վրդ. ի Հասան—Զալալեան. թ. 1525:

— Եաղազս սե ծաղկեաց փիլոնի յանուն Ղուկաս վրդ. ի Եղիազարեան և Մատթէոս վրդ. ի Ալոյեան յԵրնջակ. թ. 1526, 1543:

Արժանացողք հայրապետական զոհոնակութեան եւ օրհնութեան

Կոնդակ օրհնութեան յանուն Տեալի Հաղարեան Ճեմարանի ուսուցչապետ Գրիգորի

Խալաթեան՝ յաղագս հրատարակութեան զգիր ըս Մնացորդաց. Թ. 1506:

— Օրհնութեան և շնորհակալութեան յանուն Պատրիարքին Երուսաղիմայ Տ. Յարութիւն Ս. արքեպս.-ի և միաբանութեան՝ վասն յառաջիկայ 1900 ամի. Թ. 1507:

— Օրհնութեան և գոհունակութեան յանուն ուսուցչապետաց Օսկար Փլայկեր և Րիխարդ Շմիդդ Գերմանացոց ի Բերլին՝ յաղագս ուսուցանելոյ Տ. Կոմիտաս վրդ.-ի զարուեստ երաժշտութեան. Թ. 1508—9:

— Օրհնութեան յանուն Տիկին Մարգարտի Մ. Չիրեանց Ն. Նախիջևանցոյ յաղագս մի հարիւր ր. նուիրաբերութեան Մ. Աթուոյ. Թ. 1517:

Շնորհաւորութիւն.

Կոնդակ շնորհաւորական յանուն Աղէքսանդրի Եովսէփեան Բիշմիշեանց յաղագս ստանալոյ նորա զԱ. աստիճան շքանշանի Ս. Ստանիսլաւի. Թ. 1518:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

Ս. ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ.

«Ահաւասիկ աւեսարանեմ ձեզ ուրախութիւն մեծ, որ եղիցի աւանայն ժողովրդեանն. զի ծնաւ ձեզ այսօր Փրկիչ, որ է օծեալ Տէր ի քաղսքի Գաւթի: Եւ այս նշանակ ձեզ գտանիցեմ մանուկ պատեալ ի խանձարուեստ եւ եղիալ ի մտեր:»

Դուկ. Բ. 10—12:

Յ

ԱՅՏՆՈՒԹԵԱՆ գիշեր, հրաշալի գիշեր... Ահա կրկին խաւարի մէջ ծագում է Տիրոջ փառքի լոյսը և հրեշտակային մի ձայն աւետում ամբողջ աշխարհին այն ուրախութիւնը, որ քրիստոնէական յայտնութեան առաջին գիշերը Բեթղեհէմի հովիւներին բերաւ: Դ՛նչ գիշեր էր այդ:—Երբ

մենք ցուրտ ձմրան երեսից փախած մի տաք անկիւն ենք որոնում ապահով յարկի տակ, իսկ գուրսը բուք է ու սառնամանիք՝ դժուար կարող ենք հասկանալ, որ այդպիսի մի գիշեր բացօթեայ հովիւներ են եղել, բայց երկնքի տակ մակաղած հօտեր, սակայն այնտեղ դէպի հարաւ՝ Բեթղեհէմի լեռներում թզենիներ ինչպէս ձիթենիների աշխարհում սառնամանիք չկայ: Երեւի մի ցուրտ ու պարզրկայ գիշեր էր այն. գուցէ ջերմանալու և իրենց ընթրիքը պատրաստելու համար մի փոքրիկ խարոյկ ևս վառել էին հովիւները, որ արդէն մարելու մօտ էր. նիրհում էր հօտը. շուրջը անհնար հանդիսաւոր լռութեան մէջ մօտիկ առուակի ներդաշնակ խոխոջիւնն էր միայն լսուում և երեւում էին ժայռերի ու բլուրների մշուշազգեստ ստուերները. իսկ վերեւ ձգուում էր հարաւի կապոյտ ու ջինջ երկնակամարը, անհամար պայծառ փայլուն աստղերով անհոնն, անթափանցելի, վսեմ ու խորհրդաւոր... Ո՛րք աւելի մօտ է մարդ Երկնաւորին, քան մի այսպիսի միջավայրում: Ո՛ւմ հոգին աւելի պատրաստ կլինէր և սիրտն աւելի ազատ Նորա յայտնութեան սքանչելի խորհուրդը ընդգրկելու, քան այն կէս արթուն, կէս երազի մէջ՝ Աստուծոյ ստեղծած բնութեան անարատ զրկում հանգչող պարզ հովիւներին:—Մի հովիւ էր հաւատոյ հայրն Աբրահամ, իւր հօր խաշներն էր արածեցնում Խառանի անապատում և միամիտ երկիւղածութեամբ աստղների լիզուն էր ուսումնասիրում, երբ աստեղազարդ երկինքը բացուեցաւ՝ այդ երկնքի Թագաւորը խօսեց նորա հետ և ապագայի համար մեծ օրհնութիւն աւետեց: Հովիւ էր Մովսէս՝ աստուածային օրինաց թարգմանը. Բորեբ լեռան ամայի ըստորոտում իւր աներ Եփթալի հօտը նստեցրել, խոր մտածմունքների մէջ էր ընկղմել, իւր թշուառ ազգի չարչարանքներն էր մի առ մի միտը բերում և սրբազան լեռան մութ խորշերին աչքը սևեռած պատգամ էր հարցնում, երբ երեւցնորան հայրերի Աստուածը անկէզ մորենու մէջ և Դսրայէլի փրկութեան պատգամը տուաւ: Հովիւ էր նաև այն հուժկու մարգարէն Ամոս, որ նոյն այս Եղագայի լեռների մէջ մի թթենու տակ

նստած, սլանում էր մտքով Եփրատի հովիտը, այն ժամանակուայ աշխարհի զլխաւոր կենտրոնը, և տեսնում էր, ինչպէս ելնում այնտեղից, դէպի արեւմուտք են շարժում մեծամեծ ազգեր, ահեղ փոթորկի պէս ուրիշ ազգերի վրայ են ընկնում — և վախեցած ու տարակուսած հարցնում էր. ինչ պէտք է լինի փոքրիկ Խորայէլի վիճակն այս ընդհանուր ժխորի մէջ, — երբ պատմութիւնը ղեկավարող Ամենակալի աջը բռնեց նորա օձիքից. «Գնա՛ դու, ասաց, և մարգարեա՛ ի վերայ ժողովրդդ» — դեան իմում Խորայէլի — մարգարէութիւնն այն երանական կեանքի, որ ձեռք են բերում ոչ թէ երկրի հզօրները, այլ սուրբերն ու արդարները. — Բեթղեհէմի հովիւները կարելի է այս մեծ նախահայրերի պատմութիւնն էին անում, յիշում էին այն խոստումները, որ եղել էին Աբրահամին, Իսահակին, Յակոբին և բոլոր մարգարէներին Տիրոջ օծեալի մասին, և նոցա սիրտը լեցունում էր ջերմ փափագով տեսնել Նորան՝ տեսնել Դաւթի զաւակին իւր հօր գահի վերայ՝ «արդարութիւն ածեալ ընդ մէջ իւր և ճշմարտութեամբ պատեալ զկողս իւր», եկած տեսնել այն երանաւէտ ժամանակը, երբ «ճարակեցէ գայլ ընդ գառին և ինձ առ ուլու մակաղեսցի»։ — յանկարծ, ո՞վ զարմանք, նոցա հիացած աչքերի առաջ բացուում է այն, որը տեսնելու նոյն իսկ Աբրահամն ու Մովսէսը չէին արժանացել, և նոքա հրաւիրուում են մասնակից լինել մի ուրախութեան, որ դեռ բաժին չէր եղել ոչ մի արդարի. «Ժնաւ ձեզ այսօր Փրկիչ, որ է օծեալ Տէր, ի քաղաքի Դաւթի»։ Ի՞նչ արին հովիւներն այս աւետիքը լսելուց յետոյ։ Շտապեցին հարկաւ այն Փրկչի մօտ, որ մեծ ուրախութիւն էր բերել։ — Այսօր նոյն աւետիքը մեր ականջին է հնչում. չգնանք արդեօք մենք ևս նոցա ետեւից։ Հրեշտակը ցոյց տուաւ՝ ի՞նչ ուրախութիւն էր սպասում նոցա, ո՞ր պէտք է գտնէին և ի՞նչ նշաններով հետեւեց այդ ցուցումներին. արդեօք մենք ևս չե՞նք գտնի ցանկալի ուրախութիւնը։

Հովիւների համար բաւական էր լսել, որ ծնուած Փրկիչը Տիրոջ օծեալն է, և նոքա արդէն երկնքի բոլոր ուրախութիւնը երկրի վերայ իջած, իրենց բոլոր իղձերը կատարուած

էին համարում։ Դսկապէս նոքա կրժուարանային հաշիւ տալ, թէ ինչ պէտք է լինէր և ինչ անէր Սա. բայց իրենց պարզ հաւատով ըմբռնում էին, որ Սա պէտք է կերպարանափոխէր աշխարհն ու մի նոր աւելի գեղեցիկ և երանաւէտ կեանքի ճանապարհ ցոյց տար իրենց։ Հեռու աղմկաշատ քաղաքներից, անծանօթ մօլի հեշտասիրութեան և անիրաւ զիււանագիտութեան նրբութիւններին՝ նոքա անշուշտ որոշ գաղափար չունէին, թէ որչափ մեղք կար ծանրացած ժամանակակից մարդկութեան վերայ, որչափ մեծ էր և ստիպողական բարենորոգչի կարիքը. բայց իբրեւ ազատ լեռների զաւակներ, որոնց մէջ աւելի մաքուր կերպով էր պահուել Խորայէլի հովիւ ազգին յատուկ արդարութեան զգացումը՝ նոքա իրենց տեսածովն իսկ աւելի լաւ էին ըմբռնում և խորապէս զգում, որ այդպիսի կարիք կայ, որ Խորայէլի արդար Աստուածը շուրջը զիղացող չարիքը տանել չի կարող այլևս, և ահա Նորա Օծեալը եկել է աշխարհը դատելու և Նորա իրաւունքները վերականգնելու։ — Արդեօք նման մի զգացում մեր մէջ ևս չկայ. մենք ևս չե՞նք տեսնում, որ մեր վարած կեանքը ուղիղը չէ, և փափագ չունինք աւելի գեղեցիկ, աւելի մաքուր, աւելի բարեբաստիկ կեանքով ապրելու. անշուշտ Այն մեծ տարբերութիւնը դիտենք սակայն, որ մենք կեանքի բարեօգուծմը Տիրոջ Օծեալից չենք սպասում։ Ով է Սա իսկապէս և ինչ բնաւորութիւն ունի Նորա բարենորոգչական գործունէութիւնը՝ մեզ յայտնի է արդէն, և ոչ ոք մեզանից, քանի մեր մէջ դեռ չի մեռել իսպառ քրիստոնէական ոգին՝ ուրանալ չի կարող, որ եթէ լինինք սոյնպէս, ինչպէս Սա կամենում էր կամ ինչպէս Սա յիշել էր, ամենակատարեալ կեանքը կունենանք և ոչինչ այլևս մեզ չի պակասի։ Բայց մենք զրեթէ անկարելի ենք համարում և չենք ձգտում լինել այդպէս. մենք սովոր ենք մեր անձից դուրս բաղդ որոնել և գտնուում ենք շարունակ այն մոլոր հայեացքի ճշման ներքոյ, թէ երջանիկ կլինէինք, եթէ մեր շուրջ այս ինչ այն ինչ յարմարութիւնները, բարիքը, վայելչութիւնները լինէին, Տիրոջ Օծեալը, Բեթղեհէմի մասնուկ թագաւորը իւր ամբողջ երևոյթով մեզ

սովորեցնում է: որ այդ բոլորը մեր ներսը պէտք է որոնենք և գտնելը մեր կարծածի չափ դժուարին չէ՝ արտաքին բարդ հանգամանքների հետ կապուած: Տեսէք, ինչպէս գեղեցիկ է այդ հրաշալի մանուկը իւր աղքատիկ խանձարուրի, գառնուկների մնուրքի մէջ. եթէ տիեզերքի ողջ պատմութիւնը տախտակայ անենք՝ աւելի չքնաղ պատկեր մենք չենք գտնի. երբէք չի գայ մի ժամանակ, որ մարդկութիւնը հիացմունքով կանգ չառնէ այդ պատկերի առաջ և նորա վերայ նայելիս մի անբացատրելի ջերմութիւն, մի մաքուր ուրախութիւն չգգայ սրտի մէջ: Ինչիցն է այդ. ինչո՞ւ այդչափ գեղեցիկ է այդ պատկերը և զուարթարար: Նորանից հարկաւ որ այդ գեղեցիկութիւնը փոխ առած չէ. ո՛չ գեղջկային խղճով շրջապատի և ոչ նոյն իսկ մարմնոյ բարեօճութեան, որի մասին մենք գաղափար չունինք՝ վայելուչ արտայայտութիւնը նորա զարդը չեն կազմում: մի ներքին հոգեւոր աշխարհ կայ այստեղ գեղեցիկ, որ համակ լոյս է և սրբութիւն. լոյս՝ աւելի պայծառ քան մեր երկնքի վերայ կախուած արեւն ունի. սրբութիւն՝ աւելի անարատ քան ինչպէս այդ երկնքի կապոյտ եթերն է մեզ երեւում: և երբ այդ անարատ լոյսը մեր հոգու մէջ է ընկնում, մենք զգում ենք, որ իսկական երկնքն այնտեղ է, որտեղից Նա է եկել: Մի՞թէ ուրեմն նաև իսկական կենդանութիւն, լուսաւորութիւն և երանական ուրախութիւն այդտեղ չպէտք է որոնենք. մի՞թէ այն երկնաւոր լուսատուն, որ ձմեռուայ այս ցրտաշունչ օրերում խորհրդաւոր կերպով ծնունդ է առնում՝ ամէն տարի Բեթղեհէմի այրի մէջ՝ նոյն նշանակութիւնը չունի մեր հոգեւոր վերածնութեան և վերակենդանութեան համար, որպիսին ունենում է բնութեան արեգակը, երբ կամաց կամաց բարձրանալով հորիզոնի վերայ՝ կեանք և վերածնութիւն է պարգևում աշխարհին: Մըտածեցէք, ի՞նչ կլինէր մեր երկրի վիճակը, եթէ այդ արեգակը մի օր մի րոպէ լոյս և ջերմութիւն չսփռէր նորա վերայ. — և ոչ ոք չի մտածում, որ մարդկութեան ներքին հոգեւոր կեանքն ևս նոյնչափ սառը կլինէր և անկենդան, եթէ հանուր նորա միջից այն ամէնը, ինչ որ մանուկ Յիսուսը բերել և իւրաքան-

չիւր տարի բերում է իւր հետ: Հարկաւոր չէ՞ ուրեմն, որ մենք նոյնպիսի բերկրութեան անձկանօք դիմաւորենք նորան, ինչպէս համայն բնութիւնը դիմաւորում է գարնանաբեր արեւին: — Ո՛ւր է Նա սակայն. որտեղ կարող ենք գտնել Նորան:

Ուր Բեթղեհէմի հովիւները գտան, յայտնի է: Եթէ մեր Փրկիչն արքայական ծիրանիների մէջ ծնուած լինէր, կամ նոյն իսկ մի իշխանաւորի և մեծատան փափուկ օթեակներում՝ աղքատ հովիւները չպէտք է կարողանային Նորան գտնել. ապարանքի դուռը փակ կլինէր նոցա առաջ և դռնապանը կոշտութեամբ յետ կդարձնէր նոցա: Բայց այն խեղճ մնուրքը, որի մէջ դրած էր մանուկ Փրկիչը, ո՛չ դուռ ունէր և ո՛չ դռնապան. ամէնքն անարգել մօտենալ կարող էին Նորան՝ թէ հեռու արեւելքից եկած, ընչիւք և գիտութեամբ մեծահարուստ մօզերը, և թէ շրջակայքում խաշներ արածացնող անտուն անուսում խեղճ հովիւները: Այդ մնուրքն անշուշտ քաջ ծանօթ էր հովիւներին. նոքա շատ անգամ իրենց հօտի հետ ապաստան էին գտել այդտեղ անձրևից ու փոթորկից, հանգիստ վայելել և քաղցր երազներ տեսել. բայց չէին երազել երբէք, թէ երկնքի Թագաւորը ապաստան և հանգիստ գտնելու կիջնէ այսպիսի մի վայրում: այսչափ մօտ իրենց: Եւ երբ իրականութիւնն իրենց աչքի առաջ էր՝ նոքա տարակոյսների մէջ չընկան, աշխարհի օրէնքներին հակառակ բան կատարուած տեսնելով, այլ անմեղ սրտերին յատուկ դիւրազացութեամբ ըմբռնեցին և փառք տուին ծիրով, որ իւր զարմանալի գործերի համար զարմանալի ճանապարհներ է ընտրում: մի ներքին ընտանութիւն զգացին, գործով ու խանդաղատանօք լեցուեցան դէպի Աստուածային Մանուկը, որ իրենց խեղճութիւնը չէր արհամարհել իրենց մօտ էր իջել: — Մենք ևս ճանաչում ենք այսպիսի մի տուն, որի դուռը բաց է ամէնի առաջ. մի փարախ, որտեղ ապաստան և հոգեւոր հանգիստ է գտնում ծիրով բանաւոր հօտը աշխարհային աղմուկից և փորձութիւններից: Այդ տունն այժմ շատ ընդարձակ է և զանազան բաժանմունքներ ունի. մենք մեր բաժինը Հուսաւորչի փարախ

ենք անուանում՝ այն մեծ մարդու անունով, որ Նորա ճանապարհը ցոյց տուաւ մեր ազգին, և թէպէտ տունը մէկ է, տան տէրը մէկ և նորա մէջ մտնելու պայմանը մէկ, բայց մենք ընտանի ենք զգում մեզ մեր բաժնի մէջ միայն, բնական է, որ նաև այնտեղ որոնենք ցանկալի Մանկանը: Մի տեղ ոսկէ բուրվառներէից ծխած կնդրուկը, արծաթէ սեղանի շուրջ կատարուած շքեղ ու խորհրդաւոր պաշտամունքն է Փրկչի ծննդեան աւետիսը տալիս քրիստոնեայ ժողովրդեան, միւս տեղ երաժշտական ձայների հետ հարիւրաւոր կիրթ երգիչների և երգչուհիների բերանից հնչող ներդաշնակ օրհներգը, մի երրորդ տեղ զիտուն և պատկառելի քարոզչի հմտալից ատենաբանութիւնը, և քրիստոնեան այդ բոլոր տեղերում զգում է աւելի կամ պակաս չափով իւր Փրկչի մերձաւորութիւնը, զգում է որ հեռու չեն «ի մարդիկ հաճութիւն» նուագող և ամէնքին առանց տեղի և կլիմայի խըտութեան մանուկ Յիսուսի խանձարուրի մօտ հրաւիրող հրեշտակները: Բայց որպէս զի հայ մարդը ոչ միայն աղօտ կերպով զգայ, այլ հովիւների նման ճանաչէ Փրկչին և համարձակուի ընտանեբար մօտենալ՝ պէտք է ազգային շրջապատի, հայկական խանձարուրի մէջ տեսնէ Նորան, պէտք է հնչէ իւր ականջին մայրենի եկեղեցւոյ անշուք յարկի տակ ընտանի բարբառով՝ «խորհուրդ մեծ» շարականի ախորժելի ձայնը, մի ձայն, որ երգ է և պաշտօն և քարոզ միանգամայն: Անարուեստ և աններդաշնակ կերպով է հնչում սովորաբար այդ ձայնը և նորա բառական բուն իմաստն անհասկանալի մնում թէ երգողին և թէ ունկընդիրներին, բայց չզիջութունք և անշուք երևոյթի պատճառով չարհամարենք այն վսեմ ոգին, որ նոյն իսկ այդպիսի խառնաձայն բարբառի մէջ իւր զօրութիւնը չի կորցնում և մի զարմանալի հրապոյր ունի, մի վերնական անորակելի իմաստութիւն զգայուն սրտի համար: Մեր հայրերի հոգին է այդ, որ շարունակում է խօսել մեր սրտի հետ՝ կարծես մի տեսակ միջնորմի ետեւից: Բակենք այդ միջնորմը, ջանանք, որ նոյն հոգին նախնական պարզութեամբ և ներդաշնակութեամբ խօսէ իւր թելադրած երգերի մէջ:

այն ժամանակ, երբ Աստուծոյ տաճար մշտնեք ու մեր Փրկչի հրաշափառ ծնունդն աւետող երգը լսենք՝ մաքուր հաւատով և բուռն ոգևորութեամբ երգուած, կգտնենք մանուկ Փրկչին այնտեղ ս, սեղանի վերայ խնկեղէն ամպերի և բոցափառ մոմերի մէջ, լուսաթաթաթախ և աստուածային շնորհօք լի, ինչպէս Մա երեւեց անշուշտ հովիւներին առաջին անգամ չնայելով որ մի աղքատ խանձարուրի և խղճուկ մտուրքի մէջ էր դրած:

Նոցա համար այդ խանձարուրն ու մտուրքն իսկ, ասած է, նշան պէտք է լինէին Նորան գտնելու, բայց իրօք մեր Փրկչին գտնելու նշանը թէ նոցա և թէ մեզ ու բոլորի համար այն զօրեղ հակադրութիւնն է, որ նորա արտաքին երևոյթի և ներքին արժանեաց, ողորմելի շրջապատի և իւր անձի վերայ փայլող շնորհքի մէջ կայ: Եթէ հովիւների փոխարէն մի քանի փարիսեցիներ ու օրինականներ հրաւիրուէին իսրայէլի փրկութեան առաջին ականատեսները լինելու, հաւանականօրէն իբրև ցնորք ու մտախարութիւն կընդունէին այդ հրաւերը, որովհետև իրենց կեղծ աստուածապաշտութեան զգացումների և արմատացած նախապաշարումների հետ չէին կարողանայ հաշտեցնել այն մտքը, որ Տիրոջ Օծեալին մի մտուրքի մէջ կգտնեն Փրկչի յայտնութիւնից չորս դար յետոյ դեռ մոլորեցուցիչ Նիստորը հարցնում էր ծաղրելով. ինչպէ՞ս կարող է Երկնքի մեծ Աստուածը մի հասարակ կնոջից ծնուել, խանձարուրի մէջ փաթաթուել և իբրև մի անկար մանուկ ուրիշների խնամքին կարօտ լինել, և այդպիսի կեղծիմաստ առարկութիւնների վերայ հիմնում էր իւր այն վտանգաւոր մոլորութիւնը, թէ Մարիամ Ս. Կոյսից ծնուածն Աստուած չէ, այլ հասարակ մարդ, որի մէջ ապա բնակութիւն է հաստատում Աստուածային Բանը: Բայց Բրիստոսի եկեղեցին իւր ճշմարիտ վարդապետների բերանով հերքեց այդ մոլորութիւնը և պահանջում է ճանաչել Փրկչին իւր խոնարհ և նսեմ վիճակի մէջ՝ Նորա խոնարհութեան ներքոյ աստուածային անսահման մեծութիւն, նսեմութեան ներքոյ Երկնքի ամենապայծառ փառքը տեսնելով: Եւ մենք կճանաչենք Նորան, եթէ օրինապահ փարի-

սեցիները և գիտնական Նեստորների նման Աստուծոյ անքննելի տնօրէնութիւնները մեր օրէնքներին չենթարկենք և Նորա մեծութիւնը մեր անձուկ մտքի չափերով չչափենք, այլ հեզահեզի և միամիտ հովիւների հետ զնանք այն ճանապարհով, որ ցոյց են տալիս աւետաւոր հրեշտակները, և Նորան ընդունենք չափ ճշմարիտ Աստուծոյ մեծութիւնն ըմբռնելու և երկնաւոր իմաստութեան խորհուրդները քննելու: Նա մեզ կսովորեցնէ, որ իրեն մեր փրկութեան համար ուղարկող Աստուածը նոյնչափ մեծ է մի կաթիլ ջրի, որչափ և անհուն տիեզերքի մէջ, որ մի հասարակ ծաղիկ պակաս զմայլելի կերպով չէ ներկայացնում Արարչի իմաստութեան գրոշմը, քան անթիւ աստղերի խորհրդաւոր կարգաւորութիւնը: աւելի ու աւելի խոնարհինք Նորա առաջ, Նորա ոտքերի տակ գնենք մեր բոլոր սնոտի մտատանջութիւններն ու պղտոր յոգեբլր, և պէտք է համոզուինք հետզհետէ, որ եթէ այդ զարմանալի Մանուկը չլինէր, նա, որ մտաւրքի մէջ սկսեց իւր երկ. ուր կեանքը և խաչի վերայ վերջացրեց՝ մենք ձիշտ գաղափար, կարելի է ասել ամենեւին գաղափար չէինք ունենայ Նրինքի Աստուծոյ մասին, իսկական մեծութեան և զօրութեան մասին, և սրբութիւն, արդարութիւն, ճշմարտութիւն մեռեալ խօսքեր կլինէին մեզ համար: Այո՛, եթէ մեզ յայտնի չլինէր շնորհքն այն Յիսուս Բրիտոսի, որ «վասն մեր աղքատացաւ, որ մեծատունն էր, զի մեր Նորա աղքատութեամբն մեծացաւ» * մենք աշխարհի բոլոր հարստութիւններն ունենալով հանդերձ աղքատ մուրացկաններ կլինէինք բարոյապէս: մեր սիրտը չէր կարող ջերմանալ անձնուէր սիրոյ այն անշէջ կրակով, որի մէկ կայծն աւելի մեծ կենդանութիւն և ճոխութիւն է յառաջ բերում մեր ներքին աշխարհում, քան բոլոր գիտութիւններն ու արուեստները միասին առած: Եւ երբ աղքատութեան ու վշտի, նեղութեան ու տառապանքի մէջ չորս կողմ դարձնէինք մեր աղերսալից աչքերը՝ որտեղ կգտնէինք այնպիսի առատազեղ մխիթարութիւն և անխա-

բուսիկ քաջալերութիւն, որպիսին գտել են անթիւ հաւատացեալներ մանուկ Փրկչի մօտ: Նորա մօտ, որովհետեւ Նա իւր սքանչելի յայտնութեամբն ապացուցել է, թէ կարելի է զօրեղ լինել խեղճութեան մէջ, հարուստ՝ աղքատութեան մէջ, զուարթ և պայծառ՝ մռայլ անձկութեան մէջ: Իսկ ում համար պարզ է այդ ապացոյցը, ում հաւատն ընդունակ է դարձնում այդ նշաններով ճանաչել իւր Փրկչին և այդ ս. յայտնութեան վեհ խորհուրդն ըմբռնել՝ Նորա շուրջը պէտք է տեղի տան անպատճառ մռայլն ու անձկութիւնը, լոյս սփռուի, և զուարթութիւն և ուրախութիւն:

Ուստի թէպէտ բոլոր ժողովրդեան և բոլոր մարդոց համար է Փրկչի յայտնութեան մեծ աւետիքը, բայց երբ տարածուում է այն ի սփիւռս աշխարհի՝ դէպի կարօտութեան ու չքաւորութեան զրկում ծնուած Փրկչին առանձին փափագով նոքա միշտ կղիմեն, որոնց խիստ է ճնշում կեանքի կարիքը: Եւ այդպիսիների համար Նորա ս. յայտնութիւնն առանձնապէս սփոփիչ է և կազդուրիչ: Այդպէս է եղել այն ժողովուրդը, որի զաւակներն է մենք, այդպէս խեղճ միշտ և ծանր ճնշման ներքոյ, ուստի և ջերմ սիրով կապուել է իւր Փրկչի հետ, մտքուր հրճուանքով ողջունել Նորա յայտնութիւնն իւր օրհներգութիւնների մէջ և անկեղծ հաւատով զօրութիւն ստացել Նորանից կեանքի պատահարների դիմադրելու: Թող չմոռանայ ուրիմն իւրաքանչիւրը մեզից հայրերի աւանդը և աներկրայ յուսով Նորան դիմէ և իւր բաժինն ստանայ Նորա յայտնութեան փրկարար ուրախութիւնից, թող չմոռանան նոքա յատկապէս, որոնք խեղճ են և անանկ՝ անտուն և աղքատ Փրկչին, և Նորա ողորմութեանն ապաւինին: Այդ ողորմութեան շնորհը թող նաև նոցա վերայ ծաւալի, որոնք անկարօտ են զգում իրենց, և բոլորի սրտերը կազդացնէ ու ջերմացնէ՝ յիշեցնելով, որ մանուկ Փրկիչը խեղճների ու կարօտեալների հովանաւորողն է, հովանաւորութիւն է պահանջում նոցա համար իւր հետեւողներից:

Դ. Վ.

* Բ. Կորնթ. Ը. 9:

ԱՍՏՈՒԾԱՇՈՒՆՉ Ս. ԳԻՐԵՅԻ ՏՊԱՐԿԱՐԹԵԱՆ ԱԹԹԻԻ.

ՄԱՐԴՍ Ի սկզբանէ անտի կրօնական արարած լինելով՝ սիրահար է եղել Աստուածային յարաբերութեան հետ գոհացնելու իւր հոգու և մաքի բարձրագոյն փափաղները և ըզձերը: Սակայն եթէ չունենար մի ներշնչեալ մատեան իր ձեռքին՝ պնդելու և զօրացնելու այդ յարաբերութիւնը, անզօր կը լինէր իւր հնարած արուեստներով բնութեան երևոյթներին տուած բացատրութիւններով մի խօսքով իւր գիտութեամբ ու փիլիսոփայութեամբ հասնել վախճանական նպատակի: Աստուած մարդկանց խարիսփութեան իր արարած համար իւր ընտրեալների՝ մարգարէների և առաքեալների ձեռքով շնորհել է իւր հոգով ներշնչուած մի մատեան՝ Աստուածաշունչ Ս. Գիրքը, որ ցոյց է տալիս մեզ Աստուծոյ հետ ունենալիք յարաբերութեան ճշմարիտ ուղին: Աստուածաշունչը մի պարզ և էր մարդկութեան համար, որ նորա սիրտը պէտք է լցնէր երկնային լուսով, նորա հոգին դիւթէր առ բարին, առ զեղեցիկն, առ ճշմարիտն և առ Անմահն:

Աստուածաշունչ Ս. Մատեանը աշխարհիս պատմութեան մէջ այնպիսի հզօր ներգործութիւն ունեցաւ, անհասական և թէ ազգերի կեանքի մէջ այնպիսի մեծամեծ փոփոխութիւններ յառաջ բերաւ, որպիսին ոչ մի ուրիշ գիրք ունեցած չէ:

Ի՞նչի մէջ է այս զօրութեան դադանիքը? —

Ս. Գիրքի մէջ մարդկային սրտի բաբախմանց և մաքի մտածմանց պատասխանող մի ձայն կայ, որ անկարելի է չը լսել, բարձրութիւն կայ, որ ոչ ոք չի կարող անտես անել: Ս. Գիրքի ձայնը ուղղակի դալիս խօսում է հանուր մարդկային սեռի սրտի և մաքի հետ: Մի գիրք է այն, որ ամեն կլիմայի, ամեն դարի, ամեն պայմանի, հասակի և սեռի պատկանող անձի հոգեւոր-բարոյական սնունդ է մատակարարում, թէ զեռաբողբոջ մանկան, թէ ամենահասուն, փորձառու, ուսմամբ և գիտութեամբ ճոխացած մարդուն, թէ ալեւոր ծերունուն, թէ անուպայ և անմշակ

երիտասարդի մաքին, թէ համալսարանների գիտական ամբիոնները դրաւող ուսուցիչներին, և թէ ամենաբարձր ընկերական շրջանների մէջ կրթուած ու զարգացած մարդուն, և թէ նորա Աստուածային հեղինակութիւնը չընդունող անհաւատին: Ս. Գիրքը աննման է բոլոր գրքերի մէջ, որովհետեւ նորա միակ նպատակն է առաջնորդել մարդուն դէպի կեանքի գերազանց մաքրութիւնը և գերագոյն աղնութիւնը և ճշմարիտ հաւատ ներշնչել առ Աստուած: Ս. Գիրքը ցոյց է տալիս, թէ ոչ միայն Ամենակալ և Ամենակարող ահարկու մի բազուկ կառավարում է տիեզերքը, այլ նաև թէ՛ Նա մայրական քնքոյշ սէր, խանդաղատանք ունի դէպի մարդկութիւնը: Ս. Գիրքի ամեն էջերից մարդու սրտի թելերը թրթռացնող բարոյական աննման զեղեցիկութեան և բարձրութեան մի քարոզ է հնչում, որին մարդս ծուներ է խոնարհում և թաց աչքերով կարդում: Նորա սիրոյ և քնքոյշ խնամքի այդ մարմնացեալ խորհուրդը, Այդ ձայնը բոլոր իր պարզութեամբ ունի մի այնպիսի անգիմադրելի պերճախօսութիւն, որ շատ գերազանց է Դեմոսթենէսների և Կիկերոնների պերճախօսութիւնից: Անհուն սիրոյ, անհուն բարութեան, զթութեան և արդարութեան անբաղդատելի զեղեցիկութիւն է շողում Նորա մէջ, որի տարօրինակ զօրութիւնը գերում է մարդու հոգին: Մարդկային բնութիւնը եթէ բոլորովին եղծեալ չէ, չի կարող չը լսել և չը ճանաչել Աստուածային այդ ձայնը, որ մարդկային ուրիշ բոլոր գրքերից աւելի յստակ և անայլալակ հնչում է Ս. Գիրքից:

Այսչափ դարերի քննադատութիւններից և հակառակութիւններից յետոյ, տասն և իններորդ լուսափայլ դարու վերջերում երկրագնդիս վերայ ապրող ամենից քաղաքակիրթ և ամենից զարգացած ազգերը տմրապէս բռնել են Ս. Գիրքը և ձեռքից թողնելու բնաւ միտք չունին: Ազգեր են եղել, որոնք իրենց յետին ճգնաժամի մէջ սեղմել են ամբար իրենց կուրծքին Ս. Գիրքը և իրենց փրկութիւնը և ազատութիւնը նորանով են գտել:

Բաւական է միայն Հայ ազգը օրինակ բերենք: Մենք հայերս չենք կարող պարծն-

նալ մեր անցեալ քաղաքական փարթամ դրութեամբ և փառքով: Մեր դիւցազները ահ և սարսափ չեն ազգել աշխարհին: Հայ անուներ հազիւ յիշուում է աշխարհիս քաղաքակրթութեան պատմութեան մէջ: Դիրքը և պարագաները միշտ աննպաստ են եղել մեր ազգին կարեւոր դեր կատարել տալու աշխարհիս թատերաբեմի վերայ: Սակայն հայ ազգը կարող է պարծենալ աշխարհի առաջ թէ միշտ ունեցած և պահած է իր մէջ մաքուր բարոյական նկարագիր: Հայ ազգի այս բարեմասնութիւնը պէտք է վերագրել նորա կրօնասէր արամադրութեանը և Աստուածաշունչ Ս. Դրբի քարոզած գաղափարներին հետեւող լինելու իրողութեան: Եթէ իրողութիւնը այլապէս լինէր, վաղուց արդէն հայ ազգը Բարեխօնին բաղդակից կը լինէր և իր անուներ ջնջուած աշխարհիս երեսից:

Այսօր և ընդ միշտ չը պէտք է կարողանանք հասնել բարոյական ազատութեան այն փառաւոր բարձրութեանը, որին հասել էին մեր նախնիք Աստուածաշունչ Ս. Մատենան ազգեցութեամբ: Ինչքան էլ բարձր կարողութիւններով և ձիրքերով օժտուած լինինք, առանց Աստուածաշունչ Ս. Դրբի ազգեցութեան անկարող ենք ունենալ այն աննկուն զօրութիւնը և ձեռք բերել այն բարոյական կորովը, որ մեր նախնիք ցոյց տուին շատ պարագաների մէջ:

Ահա այս է պատճառը, որ Աստուածաշունչ Ս. Մատենանը այնքան ճոխութեամբ և առատութեամբ տարածուած է ամբողջ արեւմտեան քրիստոնեայ աշխարհում, և մարդասէր ու մեծագործ ընկերութիւնների շնորհիւ դիւրամատչելի դարձած ամենքին: Աստուածաշունչի բարոյական ազգեցութեան շնորհիւ է, որ այսօր եւրոպական քաղաքակիրթ ազգերը իրենց բոլոր գործերի մէջ բարոյական բարձր դիրք են զբաւել և բարեբաստիկ ու խաղաղ կեանք ստեղծել: Բայց ցաւօք սրտի պէտք է խոստովանենք այն դառն իրողութիւնը, որ մեր ազգին և ժողովրդին մարգարէի սպառնացող սովն է տիրում, սով՝ ոչ թէ հացի և ջրի, այլ Աստուծոյ խօսքերը լսելու սով:

Մայր Աթոռն Ս. Էջմիածին, որի մեծ

հիմնադիրը կառուցել է իբրեւ լուսնդէն խորան, որտեղից պէտք է Աստուածային լոյս և գիտութիւն սփռուի հանուր հայութեան հոգեւոր անդաստանի մէջ, դժբաղդաբար մինչև այսօր հնարաւորութիւն չէ ունեցել հոգալու այս մեծ կարիքը:

Այժմ այդ մեծ թերին լրացնել է կամեւում Ս. Դրբի որդի Լուսաւորչի արժանաւոր Աթոռակալը, Ազգիս Ս. Հայրապետը:

Նորին Վեհափառութիւնը Ս. Դրբի տալադրութեան գործը էական խնդիր համարելով և նորա ընդհանրացումն Հայրապետական Աթոռի հետ կապակցեալ տեսնելով, անհրաժեշտ պարագ է համարել իւր Մայր Աթոռն ժամանած օրուանից խորին ուշադրութիւն դարձնել այս կարեւոր խնդրի վերայ, խնդր՝ որի գերագոյն և կենսական զօրութիւնը միմիայն ընդունակ է բարեկարգել և բարձրացնել անհասանք և աղնուացնել ընտանեկան կեանքը:

Վեհափառ Հայրապետի ի սրտէ ցանկութիւնն է Ս. Դրբը մատչելի դարձնել իւրաքանչիւր հայ ընտանիքի, որպէս զի Ս. Դրբի հետ հայ ընտանիքի մէջ թափաւորէ քրիստոնեական աստուածապաշտութեան և բարոյական ազնուութեան տենչը: Ընտանիքը Եկեղեցու նախադասի թն է, ուրեմն և Եկեղեցու հօտի անդամները ընտանիքի մէջ ևս առիթ պէտք է ունենան լսելու Աստուծոյ քաղցրաւոր ձայնը, որ դէպի հոգեւոր փրկութիւն է առաջնորդում: Ընտանեկան և քրիստոնեական կրթութեան խարխալը Ս. Դրբը պէտք է լինի մեզ համար:

Երբաւի, ուրախութեան արժանի մի իրողութիւն պէտք է համարել, որ Մ. Աթոռն Ս. Էջմիածին Վեհափառ Հայրապետի նախաձեռնութեամբ սկսում է Աստուծապարգև Ս. Մատենան տալադրութիւնը:

Յանկալի է, որ Մայր Աթոռի հոգեւոր որդիքը՝ աշխարհական և հոգեւորական՝ ցընծութեամբ ողջունեն այս ցանկալի գործը և ջանան նպաստելու նորա տարածմանը: Յանկալի է միանգամայն, որ ամեն մի հայ մարդ շտապէ բաժանորդ գրութեւնը և օր առաջ ձեռք բերելու Մայր Աթոռի տպարանում լոյս տեսած Աստուա-

ծային ճշմարտութիւնների այն հրաշալի շրջ-
թան, որ ներկայացնում է մարդու առաջ
Աստուծոյ աշխարհի բարեգործման և մարդու
բարձրացման և բարեկարգման համար կատա-
րած սքանչելի գործը:

Արդէն պատրաստութիւններ են տես-
նուում ներկայ 1900 թուականին սկսե-
լու տպագրութիւնը: Տպագրուել և բաժա-
նուել են թեմական և հոգևոր ատեաններին և
նրանց ստորադրեալ գործակալներին անդոր-
րագրեր բաժանորդագրութեան համար Մ.
Աթոռի տպարանի կնքով դրօշմած, ժապա-
ւինած և տպարանի տեսչի ստորագրութեամբ
վաւերացած:

Ս. Դիրքը ճաշակով և մաքուր տպագրե-
լու համար պէտք է հրաւիրուի Եւրոպայից
տպարանական գործերին մասնագէտ հմուտ
տպագրիչ:

Տպագրուելի Ս. Դիրքը լինելու է պատ-
կերազարդ և պատկերները առանձին յանձ-
նարարութեամբ պէտք է պատրաստուին Դեր-
մանիայում:

Ս. Վեհի բարեհաճ անօրէնութեամբ
բաժանորդագիրը նշանակուած է 5 ռ. որով
տպագրութեան և թղթի անհրաժեշտ ծախ-
քերը դժուար թէ կարելի լինի ծածկել:
Սակայն Ս. Հայրապետը աչքի առաջ ունի
Ս. Դիրքի տարածման բարոյական օգուտը,
որի մէջ իւր միակ միութարութիւնն է տես-
նում, իսկ բաժանորդագրութիւնը միայն թե-
թեւ նպաստ պէտք է լինի շքեղ տպագրու-
թեան մեծ ծախսերի համար:

Պարտաւորութիւն է դրվում Ռուսա-
հայոց բոլոր եկեղեցիների և հոգևոր պաշ-
տօնեաների վրայ մի մի օրինակի բաժանորդ
գրուելու: Բարոյական պարտք է դրվում նաև
կարող ազգայնոց վերայ իրենց կարողութեան
չափով Ս. Դիրքի մի քանի օրինակների բա-
ժանորդ գրուելու, որոնց կողմից ձրիապէս
կը բաժանուին աղքատ եկեղեցիներին և չքա-
ւոր հոգևոր պաշտօնականներին:

Յարգանք խնդրվում է նաև բոլոր
թեմ. և հոգ. ատեաններին, գեր. առաջ-
նորդներին, բարձրապատիւ փոխանորդներին
և արժ. գործակալներին փութալ բաժանորդ-
ներ գտնելու գործը առաջ տանել: Յատկապէս

խնդրում է նիւթական հարստութեամբ ճո-
խացած ազգայիններին փութալ իրենց նիւ-
թական օժանդակութեամբ նպաստել այս
Աստուածահաճոյ մեծ գործին:

ՏԵՍՈՒՉ ՏՊ. ԱՇՈՏ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ՕՏԱՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐ

ՕՐԹՈՂՈՔՍ ԵԿԵՂԵՑԻ.

Պետերբուրգում դեկտ. 14-ին Նավարայի
Նիկան Եպիսկոպոսի նախադասութեամբ դուսա-
րուեցաւ «Կրօնական լուսաւորութիւն» տարածող
ընկերութեան դահլիճում վերջին «հովուական»
ժողովը: Մոսկուայից Պետերբուրգ էր եկել Յով-
սէփ քահանայ Փուզել այդ ժողովի համար իւր
պատրաստած «Եկեղեցական կարգապահութիւնը
որպէս կրօնական կեանքը բարձրացնող միջոց»
վերնագրով դատաւարութիւնը կարգաւոր: Այս
շարադրութեամբ հ. Յովսէփը նախնկարագրեց ժո-
ղովրդի բարոյական կեանքի խիստ անկումը, անկ-
ման պատճառները և տպա այն միջոցները, որով
եկեղեցին ժողովրդի մէջ կրօնական կեանքը նորեւ
կենդանացնել կարող է: Հ. Յովսէփի առեւով՝
Ռուսաց մէջ դեղեցում բարոյական անկումը
յետին ծայրն է հասել. այս ցաւալի իրողութիւ-
նը ապացուցանում է եղեռնագործութեանց վի-
ճակագրութեամբ: Դատաւարն այդ երևոյթը բա-
ցատրում է քաղաքացիական և ընկերական կեան-
քի պայմաններին փոխութեամբ, որով հեղինա-
կութեան և առաջնորդելու հնադարեան դադա-
ւարները անզօր են դարձել ներգործելու ժողո-
վրդի վերայ, եկեղեցուն մնում է այժմ որպէս
միակ միջոց մարտ մղել այդ երևոյթի դէմ խրա-
տելով կամ պատժելով յանցաւորներին: Հ. Յով-
սէփի կարծում է թէ անհրաժեշտ է եկեղեցու մէջ
վերակենդանացնել առաջին դարերի ապաշխա-
րանաց միջոցները: Յանցաւորին հարկաւոր է
նախ խրատել և եթէ չղղուշացաւ, հրապարա-
կային ապաշխարանաց ենթարկել և նոյն իսկ
հարկաւոր դէպքում նզովել կամ մերժել եկեղե-
ցուց: Իւր միտքը բացատրելու համար հ. Յով-
սէփ պատմական մի աեսութիւն է անում հին
եկեղեցու ապաշխարութեան կարգերի վերաբե-
րութեամբ՝ օրինակներ բերելով Պօղոս առաքեա-
լից մինչև Տերտուղիանոս և ապա Ե. դարու
եկեղ. հայրերը: Ռուսաց եկեղեցու մէջ նոյն իսկ
մարմնական պատիժներ են գործադրուել յանցա-
ւորներին համար: Վերջին 25 տարուայ ընթաց-
քում ապաշխարանաց միջոցներ թուլանալով՝
ընկել է և ժողովրդի բարոյականութիւնը: Հռե-

տորը իւր ճառը վերջացնում է այն եզրակացութեամբ, թէ պէտք է վերականգնել կարգապահական միջոցները, թուրութիւնը պայտարակել, բայց խստութիւններով չդրգուել յանցաւորներին ուղղելու փոխանակ: Նիկոն եպիսկոպոսի առաջարկութեամբ բոլոր ժողովականները ոտքի կանգնելով շնորհակալութիւն յայտնեցին հ. դատախոսին իւր դուլելի աշխատութեան համար:

Մեր կողմից կաւելացնենք, որ այս հարցը յուզում է ոչ միայն Ռուսաստանում Օրթոդոքս եկեղեցու մէջ, այլ և Գերմանիայում՝ բողոքականների մէջ, Բայց դժուար թէ նոր զինին կարելի լինի հին տիկ մէջ պահել: Նոր ժամանակը ապաշխարութեան և դատաւարականութեան նոր միջոցներ է պահանջում. արտաքին պատիժներով անկարելի կլինի մի ժողովուրդ կրօնական և բարոյական դարձնել. Արօնը և նորանից բղխած բարոյական կեանքը, որտի գործ է. միջոցներ պէտք է որոնել ժողովրդի սիրտը կրօնական զգացման և բարոյականութեան աղբիւրն աղնուացնելու:

— «Արօնական լուսաւորութեան» ընկերութիւններ կան ոչ միայն Պետերբուրգում, այլ և Կիւեւում և Մոսկուայում: Այդ ընկերութեան նպատակն է ժողովների մէջ կրօնական-եկեղեցական խնդիրներ յուզել և լուսաբանել: Անցեալները Մոսկուայում գումարուած մի ժողովում հարց էր դրութել, թէ ի՞նչպէս կարելի է ն. Կառնարանը մատչելի անել ժողովրդի դրագէտ դատին: Ժողովականներից մէկը որպէս փորձ ներկայացրել է Մատթէոսի Ն. գլուխը բացատրութիւններով: Ժողովականները այն եզրակացութեան են հասել, թէ բացատրութեան ժամանակ պէտք է դրական ուղղութիւն բռնել և ոչ վիճաբանական: Երկրորդ՝ պէտք է յաճախ մէջ բերուին Ս. Հարց բացատրութիւններ և հոգեւոր երգեր, որով ամենագեղեցիկ կերպով կպարզուի աւետարանի իմաստը:

— Կիւիլի հոգեւոր ճեմարանի տարեկան հաշուից երևում է, որ 1898/9 ուսումն. տարուայ սկզբում ճեմարանը ունեցել է 19 պատուաւոր անդամ, որոնցից չորսը նոյն տարուայ ընթացքում մեռել են: Նոր անդամներ ընտրուել են 5 հոգի և տարուայ վերջին էլ դարձեալ 4 հոգի:

Այս նոր ընտրուողների մէջ նշանաւոր են 1) Սրբ. Անտոնիոս Պետերբ., մետրոպոլիտ վարդապետ (ДОКТОРЪ) եկեղեցական պատմութեան, որ երկար տարիներ դործել է դպրոցական առարկայում իբր աստուածաբանութեան դատատու: 2) Սրբ. Վլադիմիր Մոսկուայի մետրոպոլիտը և 3-ը) Կոստանայի եպիսկոպոս որբ. Վիստարին՝ վարդապետ աստուածաբանութեան:

— Նոյեմ. 2-ին Գառնինում կազմուել է

«օտար ազգաց մէջ աւետարանը տարածող քաղաքներ» ժողովը, ուր վերստին հաստատուել է՝ անցեալ տարի Սամարայում արուած որոշումը. հրատարակել մի պարբերական թերթ, որ տեղեկութիւն տար քարոզչութեան գործի մասին, և ուր ամէն ոք կարողանար հաղորդել իւր դիտողութիւնները. թերթը իրարից անկախ գործող անձանց մէջ հաղորդակցութեան որպէս կապ ծառայել և ազգադրական հանդէս դառնար այն ժողովրդոց համար, ուր Քրիստոսի աւետարանը քարոզում է:

— Մայրաքաղաքի հոգեւորականութիւնն իւր 8-րդ նիստում լսեց մի հետաքրքիր ղեկուցումն՝ Օրէէանի եպիսկոպոսի Փ. Դիւպանլուի «Քարոզչական խորհրդածութեանց» մասին, որ կազմել էր անդամներից մէկը: Քրանսիայի եպիսկոպոսի այս աշխատանքը թարգմանուած է ռուսերէն և մեծ ընդունելութիւն գտաւ ժողովականների կողմից իբր շահաւէտ և կրթիչ գործ՝ մանաւանդ քարոզիչների համար: Յատկապէս ուշադրութեան առնուեցաւ այն միտքը, թէ քարոզիչը պէտք է ուսումնասիրէ իւր ունենդիւնների հոգին, և միաձայն հաւանութեամբ որոշուեցաւ այդ կէտը ճանաչել այսուհետեւ քարոզչական ընկերութեան առաջին խնդիր և այդ ուղղութեամբ նիւթեր մշակել և ներկայացնել ապագայում:

— Ռուսաստանի սահմանադրի մի քանի կեդրոններում, ուր օրթոդոքս բարեկարգ եկեղեցիների կարիք է զգացում նոր եկեղեցիներ են կառուցանում կամ եղածները բարեկարգում և նիւթապէս ապահովում: Այսպէս մի նոր եկեղեցի է կառուցուել Վարչաւայում, որ եկեղեցական ճարտարապետութեան հսկայական մի գործ է համարւում: Ներքին մասը ախանափանների վիսյութեամբ մեծ տպաւորութիւն է անում: Իրաւամբ այս տաճարը համարում է Ռուսաց ժողովրդի և պետութեան անուան վայել մի գործ, և եկեղեցական ճարտարապետութեան փառաւոր մի կոթող:

— Մինսկի յանձնաժողովի խորհրդով, որ Բարձրագոյն հաստատութիւն դասու հոկտ. 26-ին, Կարսի ռուսաց տաճարը, Արաւ Բագրատունու շինած հոյակապ կարուղիկին, 104 դետեալին կաւում օտացաւ, նորա եկամտով իւր կարեքները հոգալու համար: Աւարտուելու վրայ է Պորա—Արաւը (2ինաստանում) եկեղեցու շինութիւնը:

ՅՈՒՆԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻ

— Մի քանի օր առաջ Կոստանդնուպոլսի Յունաց պատրիարքը ստացաւ Սուլթանի մի

կրողէն, որով Մոնաստիրում հաստատուում է մետրապոլիտ յոյն եպիսկոպոս:

— Աղեքոսանգրիայի պատրիարքական ընտրութեան համար Եղիպ. յոյն համայնքը ընտրել է իւր միջեց 117 պատգամաւոր: Դեկ. 23-ին առաջին նստում 75 հոգի ընտրուել են յիշեալ պատգամաւորներէց, եպիսկոպոսներն ցանկ կազմելու համար, որոնք 45 հոգեւորականներն հետ խառն ժողով են կազմել: Նախ քան վերջնական ընտրութիւնը՝ ցանկը պիտի ներկայացուի կառավարութեան, որ ըստ կամաց կարող է հեռացնել ցանկից իւր չուզած եպիսկոպոսի անունը. ուրից յետոյ արդէն ըստ հոգեւոր և աշխարհական պատգամաւորները խառն ժողով են կազմելու. վերջնական ընտրութեան համար: Ամենից մեծ հաւանականութիւն ունի յաջող ընտրութեան համար Նազարեթի մետրապոլիտ Փոտիոս եպիսկոպոսը՝ յայտնի պերճախօս և լեզուազէտ ուսուարար, ֆրանսի լեզուների մէջ:

ԿԱԹՈՒԼԻԿ ԵԿԵՂԵՑԻ

— Нов. Время թերթի ակննոտես թղթակցի նկարագրութիւնից Ս. Գոնէրի բաղման հանդիսի մասին հետեւեալն ենք քաղում: Այդ հանդիսով սկսում է պաշտօնապէս յորեկեանական տարին: Հանդիսին ներկայ էր իննսունամեայ Լևոն ԺԳ. պապը, հակառակ նորա անձնական բժիշկ Լապպոնու յորդորներին: Ս. Պետրոսի եկեղեցին զարդարուած չէ, միայն միջին պատշգամբներից մէկից կախուած է պապի զինանշանը: Ատրիճանները բռնած է պետական ոստիկանների մեծ բազմութիւն կարգ ու կանոն պահպանելու համար, իսկ տաճարի մէջ հոկում են պապական ոստիկանները: Մուտքը տոմսակով է. Պապական աթոռը զարդարուած է սպիտակ մետաքսեայ կտորով, որ առեղնակործած է ոսկէ ծաղիկներով: Նորա վերայ կանգնեցել են շքեղ ամպշովանին զարդարուած պապական ոսկեպատ զինանշաններով:

Հանդիսականների համար ամբիոններ են պատրաստուած, մէկը Հռոմ. պատրիկների և արքայական տներից եկած հիւրերի համար, միւսը մալթական տպեանների, քաղաքագիտական խմբին պատկանող անձանց, և հասարակ հրաւիրեալների համար: Միջնադարեան իտալական հագուստներով զարդարուած պարոններ ընդունում են հիւրերին և իրենց տեղն առաջնորդում. Ժամը 10-ին ամբիոնները լցուած են: Երկար սպասելուց յետոյ վերջապէս լուում է փողի ձայնը և երկուում է թափօրը հետեւեալ կարգաւորութեամբ. նախ բաղմաթիւ զանազան կարգերի պատկանող արեղանք մոմերով և խաչերով ընթանում են

առաջից, ապա պապի պալատականները, Ս. Պետրոսի կանոնիկոսները, եպիսկոպոսները, պատրիարքները, կարդինալները և ապա պապը բաղմած բարձր դահաւորակի վերայ ջայլամի և սիրամարդի փետուրներից շինած հովհարների մէջ: Փողերը նուազում են, իսկ պապը դողդոջուն ձեռքերով օրհնում է ժողովրդին: Պատգարակը իջեցնում են աթոռի առաջ. ամբիոնի վերայ եղած մարդիկը ծունկ են չոքում պապը ցած է իջնում պատգարակից և նստում է աթոռի վերայ: Հինգ բոպէի չափ հանդուսանալուց յետոյ՝ նա իջնում է Աթոռի տառիճաններից և մօտենում է ոսկի դռներին: Կարդինալ Սերաֆինոյ Անտուանէին մատուցանում է ոսկէ մուրճը, որով պապը բաղնում է ոսկի դռներին լատիներէն երգելով. «բացէք ինձ զդուռն արդարութեան» Զայնակցում է Սերսանեան մատուռի երգեցիկ խումբը: Երեք անգամ բաղնելուց յետոյ՝ բացում են դռները և Ս. Պետրոսի կանոնիկոսները սպունդով որբում են դռները: Պապը ծունկ է խոնարհում, իսկ մէկը երգում է. «զբեզ օրհնեմք Աստուած»: Պապը կանգնում է առանց օգնութեան և տաճար մտնում: Նորան հետեւում են կարդինալները, պատրիարքները, եպիսկոպոսները և ապա հրաւիրեալները, Գործը առանց աղմուկի չէ անցնում, մի կողմից ազատակում են «կեցցէ թագաւոր պապը», իսկ միւս կողմից «կեցցէ թագաւոր Հռոմբերտը»:

Ապա թղթակիցը իւր կողմից աւելացնում է, որ կղերականները քաղաքական մեծ յոյսեր են կապում այս յորեկեանական տարուայ հանդէսների հետ: Սրանց հակառակ ազտամիտները կամենում են ամենէլ Զիորդանոյ Բրունոյի նահատակութեան 400 ամեակը:

Ցաւալի երևոյթ է. քրիստ. ամենամեծ եկեղեցու վարիչները երբ պէտք է հասկանան, որ Գրիստոս սրբերի թագաւորն է, իսկ եկեղեցու կոչումն է միայն մարդկութեան սիրտն ու հոգին կրթել և ոչ այլ ինչ:

— Կաթոլիկ եկեղեցին մի մեծ կորուստ ունեցաւ յանձին Մետցի Ֆլէկ եպիսկոպոսի, որ վախճանուեցաւ հոկտ. 28-ին: Նա ծնուել էր 1824 թ. իւր ուսումը աւարտելուց յետոյ՝ քահանայական պաշտօն ստացաւ Մետցի ս. Մարտին եկեղեցում: 1879 թ. Մետցի թեմական կառավարութեան պաշտօնեայ էր, որպէս զլիաւոր վիկար (փոխանորդ), 1881 թ. ին օգնական նշանակուեցաւ եպիսկոպոսին՝ նորա մահուանից յետոյ յաջորդ դառնալու իրաւունքով: 1886 թ. իսկական թեմակալ դարձաւ Մետցի եպիսկոպոսութեան: Կաթոլիկ թերթերը մեծ վշտով և համակրանքով են դուռն հանդուցեալի մահուան մասին: Այսպէս Lorrain թերթի խմբագիրը, ի միջի այլոց հետեւեալն է

գրում. «Եթէ մենք եպիսկոպոսի մահուան վերայ աշխարհական տեսակէտով նայելու լինենք, պէտք է ասենք, որ նորա հետ թաղում ենք և մեր անցեալի մնացորդները, որ նա իւր դադարի մէջ է առնում մեր լաւագոյն բարեքը, մեր թանկագին յիշողութիւնները, մեր ոտնակոխ եղած հակումները, մեր անօգուտ մընացած հաւատարմութիւնը, մեր մշտատե թախիժը, որ նորոգում է հանգուցեալի մահը, Բայց և այնպէս մի խօսքով կարող ենք ասել, որ նա մեզ թողնում է հաւատ դէպի ապագան: Ապա թերթը յարում է, թէ ինչպէս Ֆլէկ եպիսկոպոսը հակուած էր 1870-ից առաջ փառաւոր, իսկ 1870-ից յետոյ ստորացած Փրանսիային, թէ նա որպէս ս. Մարտէնի քահանայ «մեծթարիչ հրեշտակ» էր իւր համայնքի համար, թէ ինչպէս նա իւր բոլոր էութեամբ հակուած էր դէպի կաթոլիկ Փրանսիան, իւր հայրենի երկիրը, որ երբեմն որպէս քրիստ. քաղաքակրթութեան գլուխ *la fille aimée de l'Eglise* - եկեղեցու սիրելի դուստր - տիաղոսն էր կրում: Ֆլէկը Մեացի 97-երորդ եպիսկոպոսն էր, Հանգուցեալ եպիսկոպոսի յաջորդացունքի մէջ յիշուած է ի միջի այլոց և Սաքսոնիայի արքայական տան անդամ երիտաւորդ իշխան Մաքս քահանան:

— Մաքս իշխան քահանայի Փարիզում Մոնմարտի Յիսուսի սիրտ եկեղեցում պատարագ մատուցանելու առթիւ *Jugend* թերթը մի ոտանաւոր էր հրատարակել *Anf Gastspielen* վերնագրով: Դորանով բողոքական թերթը պատարագը մի տեսակ թաւորն և պատարագիչը հիւր դերասանն էր կամեցել նմանեցնել: Ի հարկէ մի անվայել ընթացք, Այս ոտանաւորը արտատպել էր *Dresd. Rundschau*-ն և նորանից կաթոլիկ եկեղ. թերթը՝ աւելացնելով հետեւեալ նկատողութիւնը. «Մենք զարմանում ենք, որ Սաքսոնիայում արքայական ընտանիքի պատկանող մի իշխանի բարի գործը, թոյլատրւում է այդպէս արհամարհել և անդոսնել: Եւ յիշուի *Dresd. Rundschau* թերթի դէմ դատ սկսուեցաւ Ահհապառութեան պատուի դէմ յանցանք գործելու համար: Սակայն, իրաւամբ բողոքական թերթերից մէկը նկատում է, թէ իշխանը քահանայական աստիճան ընդունելուց յետոյ՝ կորցնում է իւր իշխանական արտօնութիւնները: Իշխան Մաքսը նոյն տեսակ քահանայ պիտի նկատուի օրէնքի առաջ, ինչպէս բոլոր միւս քահանաները, Դատարանը համաձայն այս արդար նկատողութեան դատաստանի չենթարկեց *Dresd. Rundschau* թերթի խմբագրին:

— Կաթոլիկ և բողոքական եկեղեցիները թէ ինչպէս փոխադարձապէս հակում են միմեանց վերայ և ինչպէս կատարածներով են վերաբերւում միմեանց, երևում է հետեւեալ դէպքից: Արխի-

դիակոն դոկտոր Նեոյքերաը N. Sachs. Kblt-ում մի տեղեկութիւն էր հաղորդել, որպէս թէ Դրեզդէնի նկարչութեան թանգարանի յանձնաժողովը պետական հաշուով նոր պատկերներ դնելու ժամանակ առաջնորդւում է դաւանաբանական տեսակէտներով՝ այսինքն ձեռք է բերում այնպիսի պատկերներ, որոնց նիւթը առնուած է կաթոլիկ եկեղեցու վանական կեանքից կամ Մարիամ Առտուածածնի և Սրբոց պաշտաման է վերաբերւում: Իբրեւ փաստ մէջ է բերում այն իրողութիւնը, որ բազմաթիւ պատկերներ են գնուած նորերս, որ արդարեւ կաթոլիկ եկեղեցու կեանքից են վերցրած, այն ինչ միակ պատկերը, որ յիշեցնում էր Լութերի անձնաւորութիւնն ու կրօնական բարեփոխութեան (Reformation) ժամանակը, այսինքն Լութերի վէճը Եկբի հետ, հանուած է թանգարանից և ուղարկուած Փրիմայի «Իշխանական դպրոցի» դահլիճը զարդարելու: Այս դէպքը կաթոլիկ և բողոքական թերթերի վիճաբանութեան նիւթ դարձաւ. դորժը հասաւ մինչև սաքսոնական Լանդտագը, ուր պատգամաւորներից մէկը բացատրութիւն խնդրեց միննիստրից: Վատցգորֆ մինստրը ստիպուած եղաւ պաշտօնապէս բացատրել, թէ նկարչութեան թանգարանի համար պատկերներ դնելիս, արքայական յանձնաժողովը երբէք դաւանական տեսակէտներով չէ առաջնորդուել, այլ միայն գեղասիրական: Եթէ կասկած կայ այդ մասին, նա ստիպուած կլինի թողնել իւր պաշտօնը: Յիշեալ պատկերը ընծայուած է «Իշխանական դպրոցին», որովհետեւ դեղարուեցողական բարձր արժանիք չունի նկարչական թանգարանի փառքին վայել: «Կամենայինք հեռացնել այն բոլոր պատկերները, որոնք որպէս թէ կաթոլիկութեան դադարձունք են արժարժում, պէտք է պատկերներ լաւագոյն մասը գուրս հանէինք»: Արդարեւ Դրեզդէնի հռչակաւոր թանգարանի լաւագոյն պատկերները նկարչութեան դատական շրջանին, ուրեմն և կաթոլիկութեան են պատկանում: Յատկապէս իտալական դպրոցի լաւագոյն ներկայացուցիչները ծաղիկ են պապական աթոռի հովանու տակ: Դրեզդէնի թանգարանումն է դաւելում Բաֆայէլի հանրածանօթ Առտուածածինը, Բողոքականութիւնը նոր է ծաղկում դեռ ևս կրօնական պատկերներով: Քրիստոնէական նկարչութեան անցեալը՝ դատական շրջանի փառքը կաթոլիկութեանն է պատկանում:

ԲՈՂՈՔԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ.

Բողոքականութեան հոգւր հեռաւոր եւ ցրտած հաւատակիցների (Դիսսիդանտի) համար.— Այն ինչ որ մենք «հեռաւոր և ցրտած հաւատակից»

բառերով արտայայտեցին, Գերմանացիք յունա-
բէնից առնելով մի բառով դիտարկող են անուա-
նում: Ն. Կապիարանի մէջ այս բառը գործ է
ածուած Ա. Պետր. Ա. 6 համարում, որ մեր նախ-
նիք «նժգեհ» բառով են թարգմանել: Բայց դեր-
մանացու դիտարկող համապատասխան չէ նժգեհ
բառին, որովհետեւ դիտարկող է նորա աչքում
և գերմանական պետութեան այն մասերը, ուր
բողոքականութիւնը իշխող չէ: Այդպիսի նահանգ-
ներից մէկն է Էլզաս—Լոթարինգիան, ուր բողո-
քականութիւնը թոյլ է կաթոլիկութեան համե-
մատութեամբ: Այդպիսի նահանգների, ինչպէս
և օտար երկրների և գաղութների հաւատակից-
ների համար բողոքականութեան կեդրոնները հը-
նարներ են գործ դնում նուիրաբերութիւններով,
եկեղեցիներ կառուցանելով, քրիստոնէական հա-
տատութիւններ հիմնելով թէ և թիկունք լինել
և օղնել ոչ միայն նոցա գոյութիւնը պահելու,
այլ և մարտ մղելու կաթոլիկութեան դէմ:

Այսպէս նոյն նահանգի «Բողոքական ազա-
տամիտ ընկերութիւն»ը բարեգործական նպատա-
կով մի տօնաւաճառ կազմեց հոկտ. 23—26,
ուր 10500 մարկ գումար արդիւնք մնաց ընկերու-
թեան օգտին: Իսկ հոկտ. 21-ին նոյն ընկերու-
թեան ձեռներեցութեամբ մի ժողով գումարուե-
ցաւ, ուր պատուր Կուկը մի դատախօսութիւն
կարգաց Վուդվիկ Գէորգալի կրօնի փելիտօֆա-
յութիւնը և նորա առնչութիւնը ներկայ աս-
տուածաբանական գիտութեան հետ» վերնադրով:

— Բայց առանձին ուշադրութեան արժանի է
բողոքականութեան տարած խնամքը պատանիների
քրիստոնէական կրթութեան վերայ: Ինչպէս յայտ-
նի է ուսումը պարտադիր է ամբողջ Գերմանիայում,
բայց դպրոցական ուսումը աւարտելուց յետոյ՝
պատանիները կրօնական որոշ ուսում ունին ձեռք
բերելու պատուրի առաջնորդութեամբ՝ համայնքի
անդամութեան մէջ ընդունուելու համար: Գրոշ-
մի խորհրդի մնացորդն է այդ բողոքականութեան
մէջ: Մի և նոյնը կայ և կաթոլիկ եկեղեցու մէջ.
Եպիսկոպոսը շրջում է իւր թեմը և օժման խոր-
հրդի համար պատրաստուած պատանիներին
օժում և համայնքի մէջ ընդունում: Մեր եկե-
ղեցին միևնույն թեան և օժման խորհուրդը միասին
է կատարում: Յրուած համայնքները, երբեմն մի
քանի ընտանիք այստեղ և մի քանիսը այլ տեղ,
դիւրութիւն չունին իրենց մանուկներին հարկա-
ւոր չափով հրահանգելու քրիստ. ուսման մէջ:
Որովհետեւ այդ գործը կատարում է պատուրը,
իսկ նա միայն կեդրոնական համայնքներում է
ապրում, ուստի և մեծ դժուարութիւն է ատա-
նեակ վերտոկերով երեխաներին ուղարկել պա-
տուրի մօտ քրիստ. ուսումն ամփոփելու համար:
Այդ պատճառով յարմարաւոր կեդրոններում

դպրոցներ են շինում միմիայն քրիստ. ուսման
մէջ հրահանգուելու համար: Այդպիսի մի հա-
տատութիւն Գուստաւ—Ադոլֆ ընկերութեան օգ-
նութեամբ հիմնուել է Լիքսհայմում, ուր շըր-
ջականերից 225 պատանիներ են հաւաքուած
ուսանելու: Որպէս զի հեռաւոր վայրերի պա-
տանիները չգրկուին բողոքականութեան համար
անհրաժեշտ համարուած այդ հրահանգից, յի-
շեալ հաստատութիւնն ունի և դիշերթիկների
բաժին, որի ծախսերը նուիրաբերութիւններով
են հոգացուած:

Հակակաթոլիկական շարժումն Աւստրիայում.— Այս
շարժումը, որի մասին «Արարատ»ը առիթ է
ունեցել անդեկուիթիւն ապուլ, ինչպէս երևում է
հետզհետէ ընդարձակ ծաւալ է ստանում: Այն
ինչ Աւստրիայի բողոքականութեան հոգեւոր վար-
չութիւնները շատ զգոյշ են և հեռու են պա-
հում իրենց այս շարժումը խրախուսելուց, բո-
ղոքական հպատակների և գերմանական կայս-
րութեան հաւատակիցների մէջ մեծ ոգեւորու-
թիւն է նկատուում այս առթիւ: Այսպէս Աուս-
տիկ քաղաքում գերմանական Բոհեմիայի պա-
տորների մի ժողով գումարուեցաւ նոյեմբ. 2-ին,
ուր խորհրդակցութեան նիւթ դարձաւ Աւստրի-
ական գերմանացիների մէջ Հռովմից դատուելու
շարժումը: Ժողովը, որպէս սկզբունք բողոքական
շարժումը զօրացնելու, հետեւեալ կէտերը որոշեց.
1. Յարմարաւոր տեղերում կանոնաւոր ժամապաշ-
տութիւն կառարել, (որովհետեւ բողոքականները
քիչ են և ցրուած այստեղ այնտեղ, այդ պատ-
ճառով կեդրոններ են որոշուած աստուածապաշ-
տութեան համար, ուր շըջիկ պատուորները քա-
րողում են): 2. Բազմացնել բողոքական ընտա-
նեկան երեկոյթները (այսպէս են կոչուած այն
ոչ պաշտօնական հաւաքումները, ուր պատուրը
կամ կարող մի անձն խօսում, նուագում, եր-
գում, մի խօսքով միասին վայելուչ և շինիչ ժա-
մանակ են անցկացնում): 3) Ընդարձակել կրօնի
դատաւարութիւնը՝ նշանակելով առանձին դա-
տաւարներ: 4) Երեխաների համար առանձին ժա-
մերգութիւններ կառարել, քարոզը և երգեցո-
ղութիւնը յարմարեցնելով նոցա հասակին: 5) Տե-
ղական թերթերի մէջ պատշաճաւոր յօդուած-
ներ գրել: 6) Աշխատել ազդել համայնքների
ներկայացուցիչներ և երեսփոխների վերայ, հե-
տաքերով թիւն և հատկացողութիւն զարթեցնե-
լով այս շարժման համար: 7) Որոշ ծրագրով և
ուղղութեամբ գրքեր հրատարակել բողոքակա-
նութեան համար համակրութիւն զարթեցնելու
նպատակով: 8) Մի մասնախումբ ընտրեց ժո-
ղովը որ այս սկզբունքների համաձայն հետեւէ
գործին և պատրաստութիւն տեսնէ առաջիկայ
գարնան նորից նոյն նպատակով ժողով գումար-

ընելու: Նկատելի է առհասարակ, որ նորագործներն թիւը միշտ աւելանում է: այսպէս նոյեմբ. 26 Տեպտեմբ. 160 հոգի բողոքականութիւն է ընդունել. Բուդապէսում դեկտ. 8-ին մի նոր բողոքական եկեղեցի է օրհնուել, իսկ Ս. Վայտում բողոքականները հոգ են ձեռք բերել նոր եկեղեցի կառուցանելու համար: Բողոքականութիւնը զօրանում է նաև Լոթրինդիայում. մի նոր եկեղեցի օրհնուել է դեկտ. 4-ին Նովէանտում, մի ուրիշը շինուում է Մեցցի մօտ՝ որ 100000 մարդ պիտի նստի: Օդոտա. 15-ին Բոմբախում մի նոր եկեղեցի է հիմնադրուել:

— Հիւռ. Գերմ. Նիեդ. կեանքի մէջ վերջերս ընդհարումները անպակաս չեն: Դոյանից մէկն է գեներալ ուսպերինսենդենդ (Արքեպիսկոպոսի նշանակութեամբ մօտաւ սրապէս) Վաֆտանի դոժը: Դր. Վաֆտանը Գերմանիայի նշանաւորագոյն եկեղեցականներից մէկն է ոչ միայն իւր դործնական, այլ և գիտական աշխատութիւններով: Նշանաւոր են նորա երկերից մանաւանդ Auslegung des luth. Katechismus—Լութերի Քրիստոնէականի բացատրութիւնը և Der Christ. Glaube im geistigen Leben der Gegenwart—Քրիստոնէական հաւատը ներկայի հոգևոր կեանքի մէջ, գրքերը: Նա իւր ուղղութեամբ խիստ օրթոդոքսներին (պահպանողական) չէ պատկանում, ինչպէս և նորա ազգական Բերլինի համալսարանի տեսական աստուածաբանութեան նշանաւոր ուսուցչապետ Վաֆտանը: Շովինիստ հակառակորդները օգտուելով այն հանգամանքից, որ նա Էլէզվիդ-Հոլշտայնում եղած Դանիացիների ճնշման համամիտ չէ և ամենեւին հետամուտ չէ ոչնչացնելու Դանիական լեզուն և առանձնայատկութիւնները, կատկածել են հռչակում նորա հայրենասիրութիւնն ու քաղաքական ուղղութիւնը: Հակառակորդների գլուխն է անցած Deutsche Zeitung-ի ծերունի և նշանաւոր խմբագիր Ֆրիդրիխ Լանգէն: Սակայն յիշեալ վիճակի 188 պատուր խնդրամատոյց են եղել կոնսիստորիային չտեղափոխել իրենց սիրելի հոփուին:

— Մի այգպիսի երեւոյթ է և Պատուր Վայնգարդի դէպքը: «Արարատ»-ն արդէն ուրիշ անգամ առիթ է տեսնել հաղորդելու, որ նա զրկուել է իւր քահանայական պաշտօնից՝ նորա հրատարակած քարոզներն մէջ մի քանի դաւանաբանական կէտեր խիստ պահպանողական հոգևոր վարչութեան գործը չգալու պատճառով:

Այժմ նորա հրաժարեցման դէպքը մեծ յուզում է յառաջ բերել այն շրջանում, ուր դործում էր Պատուր Վայնգարդը: Անցեալ մարտին արդէն Օսնաբրիւկի ընտելիներից 9134 հոգու ստորագրութեամբ մի խնդիր էր ուղարկուած կոնսիստորիային Վայնգարդին իւր պաշտօնի մէջ պա-

հելու համար: Սակայն կոնսիստորիան նոյեմբերի 9-ին զրկել էր յիշեալ պատուրին իւր պաշտօնից առանց զինքնելու խնդրամատոյցների թախանձանաց: Այժմ նոյն քաղաքից մի խնդրագիր 11 հազար հոգու ստորագրութեամբ ուղարկուած է յանուն կայսեր ներումն շնորհելու իրենց սիրելի պատուրին և թոյլ տալու, որ դարձեալ շարունակէ իւր քահանայական պաշտօնը: Փոքրիկ քաղաքի յուզումը ցոյց է տալիս, որ հրաժարեցրած քահանան կարողացել է մեծ համակրութիւն ձեռք բերել իւր կենդանի քարոզներով:

— Համբուրգ մեծ քաղաքը, որպէս Գերմանիայի վաճառաւոր կեդրոններից մէկը՝ յայտնի է մեծ քաղաքներին յատուկ իւր բարոյական թերութիւններով, Այդպիսի մի ազեղ երեւոյթի համար որոշել են քաղաքի բոլոր պատուրները միաձայն հաւանութեամբ ծննդեան տօներից առաջ քարոզի ժամանակ հետեւեալ յորդորը կարդալ իրենց ունինդիրներին: «Ցանկանալով ծննդեան տօնի արժանաւորութիւնն ու լրջութիւնը պահպանել, Համբուրգի պատուրները պարզ են համարում իրենց համայնքներին հետեւեալ սրտադին խնդիրն ուղղել: «Ծննդեան առթիւ կազմուած տոնավաճառներ մասամբ եղծուել և այնպիսի դուարձութիւններ են փոխարկուել, որ ժողովրդի՝ մանաւանդ դեռահաս տեղի՝ ամեն մի բարեկամի և Քրիստոնէայի տրւորութեամբ կարող է լցնել: Տօնավաճառները արատաւորում են ականատեոնների երեւակոյութիւնը և սպառնում են ապականել մարդու սիրտը: Վերաւորական է լուրջ մտածող անձնաւորութեանց բարոյական զգացման համար այն ամենը, ինչ որ կատարւում է այնպէս: Մեր ժողովրդի կեանքի անարատութեան նախանձախնդրութեամբ լցուած, պարտք ենք համարում խմբովին մեր ձայնը բարձրացնել այս ազեղ սովորութեան դէմ: Մենք յորդորում ենք ամենքին անսարքեր չմնալ բարոյական ծանր վտանգների առաջ, խնդրում ենք յատկապէս երեխաներին դայթալիդութեան պատճառ չդառնալ և հեռու պահել նրանց այն ամենից, ինչ որ նրանց մատաղ հոգուն վնասել կարող է: Չպէտք է մոռանալ Ս. Գրքի խօսքը «Ձի զոր ինչ սերմանէ մարդ գնոյն և հնձեոցէ»*: Կմաղթէինք, որ այգպիսի դուարձութիւնների տեղ քրիստ. ընտանեկան կեանքի ճշմարիտ ուրախութիւնները բռնէին: Կմաղթէինք, որ ամեն ոք ճշմարիտ դուարձութիւնը բարեգործութեան, օգնութեան և ուրիշին սպասաւորելու մէջ դառնէր, որի համար շատ առիթ է տալիս այս ձմեռուայ եղանակը և ծննդեան տօնը: Թող Տիրոջ օրհնութիւնը մուտք գործէ մեր սրտի և ընտանեաց մէջ, որ-

պէս զի ուրախ և շնորհաւատ ծնունդ վայելել կարողանանք»:

Համնովերի նահանգի (նախկին Թադաւորու-թեան) պատմութիւնը 1893—1898 թ. Հաննովերի կոնստիտուցիոն հրատարակած տեղեկութիւններէ համաձայն՝ հինգ տարուայ ընթացքում 42 պատուիր զէմ 45 անգամ դատ է սկսուած կառավարչական տեսակէտով: 45 զէպրեյ երեքը դատապարտութեան չէ ենթարկուել՝ մէկը դատապարտեալի հոգեկան հիւանդութեան պատճառով, իսկ երկուսի համար բաւականաչափ փաստեր չեն եղել դատ սկսելու համար: Երկու հոգի խիստ բանտարկելութեան (Zuchthaus) են ենթարկուել երգմնադանցութեան և անբարոյականութեան համար: Պաշտօնին անարժան վարմունքի համար 8 զէպրէ պատահել, պարտադանցութեան համար 19 (որոնցից 12-ը քաղաքական պարտադանցութեան մէջ են մեղադրուած), մէկը իշխանաւորի զէմ ցոյց տուած անհնազանդութեան համար, երեքը ընտանեկան խռովայոյզ յարաբերութեան համար. մէկը դադելու համար, արեւոյթեան համար երկուսը և անբարոյականութեան համար վեց:

Այս զէպրեյերից քսան ու մէկը դատարանի վճռի համաձայն յանդիմանութիւն են ստացել, տուգանքի է ենթարկուել մի հոգի, պատժի երեք, պաշտօնից զրկուել են վեց հոգի, քահանայական կոչումից զրկուել են երկու հոգի, դատաւարութիւնից առաջ պաշտօնից հրաժարական են խնդրել և ստացել եօթ հոգի:

Ձեզծումներէ համար չնչին թիւ է 42-ը Հաննովերի նման մի տէրութեան մէջ, այն էլ հինգ տարուայ ընթացքում, եթէ համեմատելու լինինք մեր քահանաների զեզծումներէ հետ: Մեր քահանաների մեծ զեզծումներն՝ առանց հիմնական փոփոխութեան—գիտութեան և կրթութեան—անկարելի է արմատախիլ անել: Այգպիսի զեզծումներից մէկն է անչափահասների պատկը, որ յաճախ կատարում են մեր քահանաները և որի համար յանդիմանութիւն է ստանում Հոգևոր Տիրոջ կոնդակով Շուշու կոնսիստորիան: Տես, Թ. 1471 կոնդակի քաղուածքը:

—Հաննովերի նահանգի բոլոր եկեղեցիներում ժամ դնացողներէ թիւը միջին առմամբ 6 տարուայ ընթացքում հետեւեալն է եղել. տօներին 22,70/0, սովորական կիրակիներին 13,60/0, ծննդեան տօնին 58,90/0, արական 27,50/0, իգական 31,40/0: Հետաքրքրական է իմանալ, թէ մեր «կըրթուած դասի» քանի՞ տոկոսն է եկեղեցի գնում, չհաշուելով եկեղեցիների բախում թափառողներին:

—Հաննով. եկեղեցական կիրականօրեայ թերթերից «Հաննովերի կիրականօրեայ թերթը»

40,000 բաժանորդ ունի, Ստադեր քաղաքինը 9000, արեւելեան Փրելիայինը 5000, իսկ Sonntagsbote-կիրականօրեայ սուրհանդակը, որ նոր է հիմնուած, 4000 բաժանորդ:

—Յունուարից Բերլինում մի նոր ամսաթիւ է հրատարակում Die Jugendfürsorge—պատանիների խնամաստութիւն—անունով: Թերթի նպատակը պէտք է լինի ծառայել դեռահաս պատանիներին, մանաւանդ որբերին, աղքատների, ժողովրդական դպրոցաւոր պատանիներին խնամատարութեան գործին: Ահա մի նպատակ, որ քրիստոնէական եկեղեցու հոգածութեան աւարկայ է եղել նորա հիմնադրութեան օրերից: Այս տեսակէտով ամենայն շնորհակալութեան և քաջակցութեան արժանի է Կ. Պօլսոյ Հայոց Սրբազան Պատրիարքի ջանքը թշուառ որբերի համար:

Անգլիա.

— Բրիստօլի գերմանական պատմութիւնի տարեկան ժողովը գումարուեցաւ անցեալ հոկտ. 30—նոյեմբ. 4-ը Նիւկաստլում: Ժողովի նպատակն է պանդուխտ պատուիրներին գաղափարների փոխանակութեամբ և անձնական փորձառութեանց հաղորդակցութեամբ կապել միմեանց հետ: Սորա վերայ աւելացաւ այս տարի և մի ուրիշ նպատակ. ժողովը միջոցներ պէտք է դնէ բուն հայրենիքի եկեղեցիներին հետ աւելի սերտ յարաբերութիւն կապելու: Հատ խրատական են մեզ համար օտար եկեղեցիների մէջ հանդէս եկած այսպիսի երեւոյթները, որովհետեւ Հայաստանեայց եկեղեցու հօտը ցրուած է աշխարհի դանազան կողմերը, ուրեմն և ուրիշներից միջոցներ պէտք է սովորենք հեռաւոր հաւատակից եղբայրներին Մայր Աթոռի հետ կապելու համար: Ի միջի այլոց յիշեալ ժողովին մէջ դասախօսութիւններ են եղել հետեւեալ նիւթերի վերայ. ա) Նիւկաստլի Աւգուստաւ պատուիր խօսեց Հերբերտ Սպենսերի փիլիսոփայութեան բարոյական դիտակցութեան մասին: Դասախօսը բացառեց թէ ինչպիսի յարաբերութիւն ունի ներկայ բնափիլիսոփայութիւնը բարոյականութեան ուսումնասիրութեան և հոգեբանութեան վերաբերութեամբ: Երրորդ դասախօսութիւնը բացատրում էր կրօնական բարեփոխութեան (Reformation) յառաջ բերած բարեքր եկեղեցու, գիտութեան և պետական կեանքի համար, երրորդ՝ Հռոմից բաժանուելու շարժումը Աւստրիայում և հակահաթուիկութիւնը Ֆրանսիայում, Չարրոյր՝ Հռոմի դիպի ազատ եկեղեցու ծաղումը և պատմութիւնը, շիկերոյ՝ Յիսուսի անձնաւորութիւնը որպէս հիմք անձնական հաւատի և Ալբրեխտ Բաշելի դիտական ուղղութեան նկարագրութիւնը: Վերջին դասախօսութիւնը մեծ սղեւ-

բուժիչն յառաջ բերեց ունեցեալներն մէջ. Դասախօսութիւններէց յետոյ պատուոթներն մէջ գիտնական, կենդանի վիճաբանութիւններ էին տեղի ունենում որպէս մտքերի փոխանակութեան լաւագոյն շարժառիթ: Ժողովը երկու օր է տեւել, և 12 պատուոթի մէջ 300 մ. նուէր է հաւաքուել յօգուտ Աստուծոյն ջրուած բողոքական հաւատակիցներէ:

Ամերիկա.

— Հիւս. Ամերիկայի լուսեռականների ընդհ. խորհուրդը: Այս եկեղեցին 9 զանազան ժողովներէց է բաղկացած. բոլորի համախմբումը կոչուած է «ընդհանուր ժողով»: Անցեալ հոկտեմբերին Չիկագոյում դաւարուեցաւ այս լուծերական եկեղեցու ընդհ. ժողովը նախագահութեամբ պատուոթ Մուլենհուկի: Այս եկեղեցին բաղկացած է զանազան ազգութիւններէց, իւրաքանչիւր ազգիւր լեզուն է գործածուած և իւր ժողովն (Synode) ունի: Նա բաղկացած է 2029 համայնքներից 1233 պատուոթներով:

ԵԿԵՂԵՑԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ԽՍԻՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԻՑ

Ս. Հայրապետի Սրբատառ Կոնդակից, որ քաղուածօրէն հրատարակուած է սոյն համարի սկզբում, մեր ընթերցողները կտեղեկանան արդէն «Արարատ»-ի վերաբերութեամբ կատարուած փոփոխութեան մասին: Հոգեւոր Տէրը զիջանելով Արժ. Տէր Կարապետ վարդապետի թախանձանաց, համեցաւ ընդունել նորա հրաժարականը «Արարատ»-ի խմբագրութիւնից: Մ. Աթոռի Ժառանգաւորաց Ճեմարանի Տեսչութիւնը այնքան ծանր եւ քաղմագրաւ պաշտօն էր, որ Հ. Կարապետը ստիպուած էր հրաժարուել խմբագրութիւնից, իւր ուժերը աւելի ազատ կերպով ձեմարանի քարոյական եւ ուսումնական զարգացման նուիրելու համար:

Այս գործն այժմ Հոգեւոր Տիրոջ քարծր

հրամանով յանձնուած է մեր նուաստութեան: Ընդունուած սովորութեան հարկը վճարելով՝ պարտք ենք համարում յայանել, թէ խմբագրի փոփոխութիւնը առանձին նշանակութիւն չունի «Արարատ»-ի ուղղութեան վերաբերութեամբ: «Արարատ»-ը միայն մի «դպրութիւն» է, որտեղ էլ «նշան» էլի «արարատ» խմբագրի էլ միայն յետեւից փոխութիւն: Նա Հայոց Հայրապետական Աթոռի պաշտօնական թերթն է, Ս. Էջմիածնի միաբանութեան քերական, Հայաստանեայց Եկեղեցու միակ կրօնական-գիտնական թերթը, որի Տէրը Հայոց Հայրապետն է: Ուրեմն ով եւ լինի նորա խմբագիրը պէտք է աշխատէ քրիստոնէական-աւետարանական ճշմարտութիւններ սերմանել ժողովրդի մէջ եւ ամուր կապերով միացնել Հայոց Հայրապետական Աթոռի հետ: «Արարատ»-ը արձանագրելով օտար եկեղեցիների յառաջադիմութիւնները խթան պէտք է լինի հետեւելու նոցա կրօնական-յառաջադիմական լաւագոյն շարժմանց: Իսկ գիտնական բաժնով, Տ. Նախարարի հաստատած ծրագրի համաձայն՝ նուիրուած պէտք է լինի գլխաւորապէս մեր եկեղեցական պատմութեան, մատենագրութեան, հնախօսութեան կամ արուեստի, եւ ընդհանրապէս եկեղեցական քաղաքակրթութեան ուսումնասիրութեան: Այս իմաստով էլ Ն. Սրբութեան Կոնդակը հրահանգներ է տալիս մեր նուաստութեան գործը դիւրացնելու նպատակով: Ուրեմն փոխուած է խմբագրի անձնաւորութիւնը եւ ոչ «Արարատ»-ը. կաւեւացնենք նաեւ, որ այդ փոփոխութիւնը կատարուած է ոչ յօգուտ թերթի: Մեր սիրելի միաբանակիցը՝ Տ. Կարապետ վարդապետ, եթէ քաւականաշափ ժամանակ ունենար «Արարատ»-ը խմբագրելու, հաւատացած ենք, որ թերթի զարգացումը անընդհատ յառաջադիմութեան մէջ կլինէր: Բայց օրը միայն 24 ժամ ունի, որի կէսը մօտաւորապէս հանգստեան եւ աննդեան պէտք է նուիրել: Բարոյական պարտքը թելադրում է միզ խոտովանել, որ եթէ այսօր «Արարատ»-ը կրօնական եւ գիտական տեսակէտով՝ որպէս երրօրական ամսագիր մեր ձեռքն է անցնում, գլխաւորապէս պարտական ենք նախկին խմբագրի անդուլ աշխատանաց:

Փառք կտանք Աստծուն, եթէ մեզ կարողութիւն եւ առողջութիւն պարգեւէր՝ թերթի հեղինակութիւնը այն քարծրութեան վերայ պահելու, որով մեր ծեռքն է անցնում: Ծանր աշխատանքներից մենք եւս ազատ չենք. քայց եթէ յանձն ենք առնում այսպիսի մի պատասխանատու պարտականութիւն, խոնարհոււմ ենք միայն Հոգեւոր Տիրոջ Հայրապետական հրամանի առաջ: Կյաջողով մեզ արդարացնել Հոգեւոր Պետի յոյսերը, թէ ոչ՝ ապագան ցոյց կտայ: Վստահանում ենք միայն յայտնել, որ մեր կողմից չի խնայուիլ ոչ մի աշխատանք եւ միջոց, ինչ որ թերթի հեղինակութեան եւ յառաջադիմութեան նըպաստել կարող է:

Սակայն մի երկու փոքրիկ ցանկութիւն խմբագրութեան կողմից կկամենայինք յիշել մեր յարգելի ընթերցողներին եւ աշխատակիցներին: «Արարատ»-ը երկու նպատակի է ծառայում. մի կողմից հասարակական թերթ ալիտի լինի նա եւ միւս կողմից հանրային թերթ: Առաջին մասի մէջ կրօնական—քարոյազրահական, տարրական առողջապահական եւ գիւղատնտեսական յօդուածներով, մեր գաւառների կրօնական եկեղեցական եւ դպրոցական կեանքին վերաբերեալ թղթակցութիւններով, հանրամատչելի տիպար քարոզներով եւ ընդհանրապէս հետաքրքրական լուրերով, ընթերցանութեան նիւթ պիտի մատակարարէ քահանայական դասակարգին եւ միջակ ընթերցողներին: Այս բաժնի համար յատկապէս կխնդրէինք մեր հեռաւոր, ժողովրդի մէջ ապրող քարեկամների եւ աշխատակիցների աջակցութիւնը: «Արարատ»-ը կցանկայինք իւր հանրամատչելի յօդուածներով ոչ միայն քահանայից, այլ եւ բոլոր հայ ժողովրդին: Այս աջակցութիւնը քնականաբար մենք սպասում ենք Ճեմարանի նախկին սաների կողմից, որոնք երկար տարիներ Մայր Աթոռի շնորհն են վայելել: Ուրեմն եւ քարոյական պարտականութիւն պիտի զգան իրենց գրական լումաներով նպաստել Մայր Աթոռի քարոյական հեղինակութեան եւ դատարարական գործին նորա թերթի միջոցաւ:

Քայց այդ աջակցութիւնն սպասում ենք մանաւանդ մեր Արժանապատիւ Միաբանակիցներից, որոնք յաջորդութեան, գործակալութեան, վանահայրութեան կամ քարոզչութեան պաշտօնով շարունակ շփոււմ են ժողովրդի հետ եւ աւելի միջոց ունին նորա կրօնական եկեղեցական, քարոյական կեանքն ու թերթիւնները դիտելու եւ ուսումնասիրելու:

Կրօնական տեսակէտով որքան թերութիւններ եւ առաւելութիւններ կան մեր ժողովրդի մէջ, որ պէտք է առանձին ուշադրութեան արժանանան: Բանի տեղերից գանգատներ են լսում անչափահաս ամուսնութիւնների, մոտոխապաշտութիւնների, քարոյական կեանքի անկման երեւոյթների մասին, որ սրտացաւ քրիստոնեայ Հայի կողմից ուշադրութեան արժանանալով՝ չարեաց դէմ մաքառել կարող էր մեր թերթի միջոցաւ: Հեռաւոր անկիւններում, գիւղական նոյն իսկ քաղաքների կեանքի մէջ պատահած կրօնական տեսակէտով նշանակութիւն ունեցող շատ երեւոյթների, գեղձումների մասին յաճախ կեղերնում ուշ ենք լսում, կամ մինչեւ իսկ տգիտութեամբ ծածկում եւ չարիքը դարձեալ չարիք է մնում: Այսու հրաւեր ենք ուղղում Մայր Աթոռի հարազատներին, հայ վարժապետներին, քահանաներին եւ նոցա աջակցութիւնը խնդրում: Երբ որ մեր ժողովրդի բարոյական վերելքը, որպէս ի վերջոյ կարողանա ինքնուրուշ զարթոյնալ, միայն այն պահից կարող է լինել իրական յաջողութիւն:

Թարգելի քարեկամներ, մի կարծէք թէ կրօնական յօդուածներ գրել միայն աստուածաբաններին բաժինն է, կրօնական տեսակէտով կարելի է քննել կեանքի ամեն մի երեւոյթ, ժողովրդի առօրեայ նիստ ու կաց, տուր եւ առ. . . եւ արա այսպիսի խնդիրների համար է, որ Ձեր աջակցութիւնն ենք խնդրում: «Արարատ»-ի էջերը քաց են իւրաքանչիւր սրտացաւ Հայի, մանաւանդ հայ քահանայի առաջ, որ կամենում է ժողովրդի եւ իւր կարգակիցների հոգեւոր եւ քարոյական կացութեան բարւոքման նպաստել: Ինքնին հասկանալի է, որ մեր քահանաների եւ թղթակիցների գրուածները Մայր Աթոռի թերթին պարտաւորաբար կ'ընկնեն: Ինչպէս ի վերջոյ կ'ընկնեն:

Եւ այսպէս ալ տը է լինին: Այս մասին առ այժմ՝ այսքան, մի ուրիշ անգամ առիթ կունենանք ժողովրդական կեանքի վերաբերեալ ուսումնասիրութեանց եւ թղթակցութեանց նիւթեր եւ հրահանգներ տալու:

Իսկ ինչ վերաբերում է գիտական բաժնին, կցանկայինք Մայր Աթոռի միաբաններին եւ մշտական միւս աշխատակիցներից զատ՝ նաեւ դրսի քանասէրների մասնակցութիւնը տեսնել: Արդէն Մայր Աթոռի միաբան քանասէրների թիւը հետզհետէ քազմանում է, կարճ ժամանակից յետոյ յոյս ունինք, որ «Արարատ»-ը գիտական տեսակետից աւելի մեծ յառաջադիմութիւն ցոյց կտայ, քան մինչեւ այժմ: սակայն մեզ համար ցանկալի է, որքան կարելի է գիտական քազմաքան ուժեր հաւաքել «Արարատ»-ի շուրջը: Վեհափառ Հայրապետի հրամանով եւ տպարանական վարչութեան սիրալիք աջակցութեամբ մեր պարբերականը ինչպէս իսկ առաջին քառասուն թիւը ընդարձակելով, զիջեցնելով զայն Երեւանի համալսարանի գիտական քառասուն թիւը: Յատկապէս յաւելուածի համար կցանկայինք ամբողջական ուսումնասիրութիւններ ունենալ մի կամ մի երկու համարում տպագրելու համար: Հայրապետական սրբատառ Կոնդակը մեզ արտօնութիւն է տալիս՝ ի խնդրախոյս հայ քանասէրներին՝ զբոյններով արտատպել եւ նրանց յանձնել մի տպագրական թերթից աւելի ծաւալ ունեցող այն յողումները, որոնք գիտական արժէք կունենան: Մինչեւ այժմ խուսափում էինք պարբերականը համալսարանի յողումներ հրատարակել «Արարատ»ում, ըսյց այսուհետեւ Հայրապետական Կոնդակի համաձայն սիրով կընդունինք այդպիսիները: Ցանկալի էր մասնաւոր թ. Ժ. ԺԱ. դարու ձեռագիրների նկարագրութիւններ հնագրութեան եւ մանրանկարչութեան պատմութեան համար արժէք ունեցող պատկերներով, վանքերի նկարագրութիւններ, պատկերներով, յատկազօով եւ արձանագրութիւններով, գեղեցիկ խաչքարեր եւլն: Եթէ իրագործուին Հոգեւոր Տիրոջ այս ըստիւններն, անշուշտ «Արարատ»-ի ծախսը սովորականից շատ աւելի կմեծանայ, ըսյց Ս. Վեհի ցանկութիւնն է «Արարատ»-ը ծոխացնել ըստ ամենայնի ա-

ռանց ի նկատի ունենալու նիւթական ծախսերի աճումը: Մայր Աթոռի քանասէրներից մէկը: Սակայն մենք յոյս ունինք, որ Մայր Աթոռի հարազատները ամեն կերպով կաշխատեն տարածել «Արարատ»-ի քաժանորդագրութիւնը եւ դորանով մասամբ նպաստել նիւթական մեծ ծախսերի համար:

Վերջացնելով մեր թերթը նկատողութիւնները՝ Նոր տարուայ շնորհաւորութիւնների հետ՝ սիրալիք ողջոյններ ենք ուղարկում ըզրոր հեռաւոր աշխատակիցներին եւ յարգելի ընթերցողներին:

Գ. Վ. Յովսէփեան.

ՄԱՅՐ ԱԹՈՐ.

Հոգեւոր Տիրոջ կարգադրութեամբ կադանդի առթիւ անցեալ դեկտ. 31-ի երեկոյին վեհարանի ընդունելութեան դաճիճում հացկերոյթ տրուեցաւ Ս. Էջմիածնի ամբողջ միաբանութեան: Ազգիս Վեհ. Հայրապետը բարեհաճել էր պատուել Նոյն հացկերոյթը Իւր բարձր նախագահութեամբ: Առաջարկուեցան Վեհ. Հայրապետի, Մ. Աթոռի միաբանութեան և ինչ կենաց բաժակներ և արտասանուեցան մի քանի ճառեր:

Եաջորդ օրը յունուարի 1-ին ամբողջ միաբանութիւնը ներկայացաւ Նորին Վեհափառութեան՝ Նորա Ս. աջն առնելու և Նոր տարի շնորհաւորելու համար: Միաբանութիւնից յետոյ Նոյնպէս Գեղորգ. Ծեմարանի ամբողջ ուսուցչական խումբը աշակերտաց հետ միասին պատիւ ունեցաւ ներկայանալու Ն. Վեհափառութեան ի շնորհաւորութիւնն ու տարուայ:

Ծննդեան տօնը կատարուեց մեծ հանգիսաւորութեամբ, պատարագիչն էր տեղապահ Գեր. Արիստակէս արքեպիսկոպոս: Իսկ ջրօրհնեաց տօնի հանգիսագիրը Նորին Ս. Օծութիւն Վեհ. Հայրապետն էր: Նոյն օրը

Հոգեւոր Տէրը հաճեցաւ սեղանակից լինել Մ. Աթոռի միաբանութեան:

Ամսիս 15-ին Վեհ. Հայրապետի անուանակոչութեան առթիւ պատարագից յետոյ Մ. Տաճարում հայրապետական մաղթանք կատարուեց. Միաբանութիւնը և Ճեմարանի ուսուցչական խումբը շնորհ ունեցաւ Նկեղեցու մէջ համբուրելու Նորին սրբութեան աջը: Կէս օրին հացկերոյթ արուեստը վանքի սեղանատան մէջ. հացկերոյթին ներկայ էին Մ. Աթոռի միաբանութիւնը, Ճեմարանի ուսուցչական և աշակերտները երգեցիկ խումբը. ներկայ էին նաև բազմաթիւ հիւրեր Նրեանից և Վաղարշապատից: Յատկապէս Ս. Հայրապետի անուանակոչութեան առթիւ Մ. Աթոռ էին եկել և հացկերոյթին ներկայ եղան նաև Նրեանի փոխանորդ Գեր. Սուքիաս արքեպիսկոպոս Պարզեան և թեմական դպրանոցի տեսուչ Արժ. Բենիկ վրդ. և հոգաբարձութեան երկու ներկայացուցիչներ: Արժ. Աշոտ վրդ. Շախեանց բացատրելով Ն. Վեհափառութեան մեծամեծ արժանիքները՝ բաժակ առաջարկեց Նորա կենաց երկարութեան համար: Արժ. Բենիկ վրդ. առաջարկեց ամբողջ միաբանութեան, իսկ Գեր. Սուքիաս արքեպոս. Հայոց հոգեւոր հաստատութեանց վարիչների և ընդհանուր հոգեւորականութեան կենացը: Նրդեցիկ խումբը Տ. Կոմիտաս վարդապետի ղեկավարութեամբ երգեց սքանչելի ներդաշնակութեամբ առաջարկուած կենացներին պատշաճ քառաձայն երգեր:

Գեր. Մակար եպոս. Բարխուդարեան Ն. Ս. Օծութեան առաջարկութեան համաձայն հաստատուած է Սինօզի անդամ: Իւր այս նոր պաշտօնի պատճառաւ Գեր. Մակար եպոս. հրաժարուելով աւագ լուսարարութեան պաշտօնից, Վեհ. Հայրապետը բարեհաճեց նրա տեղ Մ. Աթոռի աւագ լուսարար նշանակել ժամօրհնող բարձր. Ղեռնդ վարդապետին:

Գէորգ. Ճեմարանի տեսուչ բարձր. Կարապետ վարդապետ իւր տեսչական պաշտօնի

ծանրութեան պատճառաւ հրաժարուած լինելով Արարատի խմբագրութիւնից, Վեհ. Հայրապետը բարեհաճեց խմբագիր նշանակել բարձր. Գարեգին վրդ. Յովսէփեանին:

Ծննդեան տօնի առթիւ Մ. Աթոռի միաբաններից Արժ. Պետրոս վրդ. ուղարկուեց Բայազիդ քարոզելու և մխիթարելու համար նոյն տեղի ժողովուրդը: Իսկ Տ. Գարեգին վրդ. Յովսէփեան հոգեւոր Տիրոջ հրամանով ջրօրհնաց հանդէս կատարեց Վաղարշապատի եկեղեցում և այդ առթիւ քարոզ խօսեց:

ՃԵՄԱՐԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ.

Դեկտեմբերի վերջին Մ. Աթոռ ժամանեց Դէորդեան Ժառանգաւորաց Ճեմարանի լսարանական բաժնի յունարէնի ուսուցիչ պր. Յակոբ Մանանդեան, որ իւր ուսումնաւարտել է արտասահմանում և կրկին քննութիւն տուել Ռուսաստանում: Պարոնը տօներից յետոյ սկսել է արդէն իւր դասերը:

Ախալքալակի երկրաշարժից արկածեալների համար հանգանակութիւն կատարուելով Ճեմարանի ուսուցչական խմբի մէջ, գոյացած արդիւնքը յանձնուեցաւ տեղւոյս պր. Գաւառապետին:

Ս. Հայրապետի բարեհաճ կոնդակով Ճեմարանի լսարանական բաժնի նախկին ուսուցիչ պր. Յովհաննէս Յովհաննիսեանը Ճեմարանի տեսչի օգնական նշանակուեց:

Վեհ. Հայրապետի անուանակոչութեան տօնի երեկոյին Ճեմարանի հանդիսարանում տեղի ունեցաւ մի զրական — երաժշտական երեկոյթ, որի ներկայ էին Գեր. Սուքիաս արքեպոս, Սինօզի նախանդամ Գեր. Արիստակէս արքեպիսկոպոս, Նրեանի թեմական դպրանոցի տեսուչ Արժ. Բենիկ վրդ. և Մայր Աթոռի միաբանութիւնից շատեր և Ճեմարանի ուսուցչական խումբը: Ճեմարանի Տեսուչ բարձր. Կարապետ վարդապետի բացման ճառից յետոյ

կարգացուցան մի քանի ճառեր ուսանողների կողմից, երգուհեյան նաև մի քանի քառաձայն երգեր Ճեմարանի երաժիշտ ուսուցիչ բարձր. Տ. Կոմիտաս վարդապետի պատրաստած: Բոլորից յետոյ բեմ բարձրացաւ Ն. Վեհափառութեան զիւանապետ բարձր. Կորիւն վարդապետ և հանդիսականներին հաղորդեց Ն. Վեհափառութեան երկու ուրախառիթ շնորհները. մին վարդապետական ականակուռ լանջախաչի շնորհը Մ. Տաճարի դպրապետ բարձր. Կոմիտաս վարդապետին՝ ի խրախոյս իւր հռանգուն աշխատութեան:

Դիւանապետ հայր սուրբը կարգաց այս առթիւ Ն. Վեհափառութեան շնորհած սրբատառ կոնդակը, որ հանդիսականները լսեցին յոռնկայտ: Երկրորդը՝ Ն. Վեհափառութեան այն շնորհը, որով բարեհաճել է Ճեմարանի յարանական բաժնի նախկին ուսուցիչ պր. Յ. Յովհաննիսեանին նշանակել օգնական տեսուչ:—Հանդէսը փակուեց Գեր. Սուքիաս սրբազանի օրհնութեամբ և աղօթքով:

ԹԻՓԼԻՍԻ ԹԵՄ.

ԵՆԵՆԴԵՆԿԻ ԳԵՂՈՒ ԵՂԷՏԸ.

Անցեալ համարում արդէն առիթ ունեցանք դուժելու Ախալքալակի գաւառում պատահած երկրաշարժի յառաջ բերած աղէտը. միևնոյն ժամանակ յայտնեցինք Ն. Սրբութեան անօրինութիւններն այդ մասին: Հոգեւոր Տէրը № 1551 կոնդակով հրամայում է բոլոր թեմակալ առաջնորդներին ժողովարարութիւններ անել և հարուստ եկեղեցիներից նպաստներ հասցնել երկրաշարժից վնասուած զրգարաւտ զիւղացիներին, իսկ Իւր կողմից Թիֆլիսի թեմի եկամուտներից նշանակել է 1000 ռ: Առանձին կոնդակով յորդորեց նաև Ալէքսանդրապոլի բարեպաշտ ժողովրդին հանգանակութիւն սկսել Արժ. Տ. Մատթէոս վարդապետի առաջնորդութեամբ: Հ. փոխանորդի տուած տեղեկութեան համաձայն՝ ժողովրդից հաւա-

քուած է 500 ռ. իսկ ս. Աստուածածնայ պատկերի եկամուտից Հոգեւոր Պետի հրամանով յատկացուել է դարձեալ 200 ռ: Այս գումարը և հետզհետէ նոյն յաջորդութեան մէջ հաւաքուած նուէրները Վեհափառ Հայրապետի հրամանով տեղ պիտի հասցնէ հ. Մատթէոսը և առանձին տեղեկագիր պատրաստէ արկածեալների վիճակի մասին Երրին Վեհափառութեան մատուցանելու համար:

Երկրաշարժից վնասուածների օգտին հանգանակութիւններ կատարուեցան Մ. Աթոռի միաբանների և Ժառանգաւորաց Հոգեւոր Ճեմարանի ուսուցիչների մէջ:

Լրագիրների տուած տեղեկութեանց համեմատ արկածեալների օգտին մինչև այժմ հաւաքուած է մօտ 120,000 ռուբլի, բայց այդքանը քիչ է աղէտի մեծութիւնը աչքի առաջ ունենալով: Մեծ գումարներով նուիրաբերողներն են.

- 1) Ն. Կայսերական Մեծութիւն Թագաւոր Կայսրը 50,000 ռ.
- 2) Կովկասի Տ. Կառավարչապետը 3000 ռ.
- 3) Մեծ Իշխան Երկրպետ Միխայիլովիչ 1000 ռ.
- 4) Ամենայն Հայոց Հայրապետը 1000 ռ. *

Մնացածը հաւաքուել է առևտրական և բանկային ընկերութիւնների տուած նուէրներից, ռուս և հայ լրագիրների բաց արած հանգանակութիւններից և մասնաւոր նուիրատուութիւններից: Ուշադրութեան արժանի են յատկապէս «Тифлисскій Ин-ТОКЪ» և «Մշակ» լրագիրների ժողովարարութիւնը: Մինչև յուն. 18-ը Մշակը հանգանակել է 18,146 ռ. 35¹/₂ Կ.

Թիֆլիսում կազմուած է կետրոնական յանձնաժողով նուէրներ հաւաքելու և գործադրելու համար նախագահութեամբ Թիֆլ. Նահանգապետի պաշտօնակատար զնդապետ Սվեչինի: Եանձնաժողովի զանապահ ընտրուած է Ալ. Մանթաշեան: Գործադիր յանձնաժողով է կազմուած նաև Ախալքալակում:

* Եկեղեցիներից նշանակուած նպաստների քանակութիւնը դեռ եւս յայտնի չէ մեզ:

գաւառապետի պաշտօնակատար Զիսսերմանի նախագահութեամբ:

Կործանուած գիւղերի թիւը վեց է, բայց փնասուած են մօտ 15: Մարդկային զոհերի թիւը, որ փնացել են փլատակների տակ, 400-ից աւելի է, իսկ անասունների թիւը մօտ 1000: Բրիստոնեայ ընթերցողներ, մտածեցէք մի բոլոր այն թշուառ գիւղացիների մասին, որ կորցրել են իրենց սիրելիներին, տունն ու տեղը, ամբողջ հարստութիւնը և այսօր այս ձմրան խիստ եղանակին միայն իրենց եղբայրակիցների օգնութեանն են ապաւինում: Մենք յոյս ունինք, թէ մեր հոգևոր պետի կողմ արձագանգ կգտնէ Հայ հաւատացեալների սրտում և առատ նուէրներ կհասցնեն արկածիւններին: Բրիստոնեան պարտաւոր է ձեռք մեկնել ամեն մի թշուառի, բայց ևս առաւել ազգակից կարօտեալներին: Կործանուած և փնասուած բոլոր գիւղերի բնակիչները Հայեր են:

ՏԱՃԿԱՀԱՅՔ

— Տիփլիսի խառն ժողովը տեղւոյն Զարեան Ս. Գրեգոր քահանան առաջն. տեղապահ ընտրել ուղած էր: Կրօնական ժողովն յարմար դատեց այդ ընտրութիւնն և որոշեց ըստ այսմ տեղեկութիւն հաղորդել Կիւիկիոյ կաթող. տեղապահին:

— Կրօն. ժողովը կարգաւորվ Վանայ այցելու հովիւ Ս. Ներսէս Եպս.-ի մէկ տեղեկագրերը որով Լիմ և Կտուց անապատներու վիճակին վրայ տեղեկութիւններ կը հաղորդէր, որոշեց յանձնարարել Ս. Ներսէս Եպս.-ին որ, յիշեալ երկու անապատներու տարեկան ելևմուտքը նըշանակէ մի առ մի և որոշ տեղեկագիր մը փութացնէ ի պատրիարքարան:

— Մշոյ առաջն. տեղապահ Ս. Բաբգէն Ժ. վրդ., ընդարձակ տեղեկագիր մը ևս ղրկած է ի պատրիարքարան, տեղւոյն անտեսական վիճակին վրայ մանրամասն տեղեկութիւններ հաղորդելով և կարօտելոց բաշխուելու համար կարևոր նպաստ մը խնդրած է:

— Մանչէսթըրէն 81 անդլ. ոսկի ղրկուած է ի պատրիարքարան որքոց բաժնուելու համար:

— Հասնաղարեան կտակէն մնացած 8—900 ոսկի գումարը պետի յատկացուի Սոյ վանքի վարժարանին:

✕ — Իզմիրի մէջ կազմուած է «Եկեղեցատէր» անուամբ ընկերութիւն մը՝ որու նպատակն է շնորհքով քահանաներ պատրաստել քաղաքին և թեմօրէից համար:

— Նպաստից Յանձնաժողովը որոշեց առ այժմ 100 ոսկի ղրկել Ուրֆայի կարօտեալներուն: Նոյնպէս 50 ոսկի Ալէն, 25 ոսկի Կիւրին և 20 ոսկի Ալպիսթան:

— Բարեղի նորընտիր հոգևոր հովիւ Ս. Վառմշապուհ քհ. Բիպարեան մտադիր է Սէն գետի եզերքը կառավարութեան կողմէ նուիրուած գետնին վրայ եկեղեցի մը կառուցանել առ, որուն համար արգէն 3000 ոսկի չափ գումար մը հանգանակուած է կրօնի: Սակայն յիշեալ եկեղեցւոյն ամբողջ շինութեան գործը 8000 ոսկեւոյ գումարի մը յանդիւր որոշուած է: Գէթ այսպէս կը հաւաստեն իրազեկ անձեր:

— Կրօն. ժողովը կարգաւորվ Վառնայի ազգայիններու կողմէ ներկայացուած հանրագրութիւնը՝ որով կը խնդրուէր Հիւրմիւղեան Ս. Դէորդ քահանային ներել և արտօնել զինքը որպէսզի քահանայագործէ, առ այժմ յետաձգեց սոյն ներման խնդրանքը. սակայն և այնպէս յանձնարարեց Վառնայի եկեղեցւոյ Ս. Մարտիրոս Աւագ քահանային, որ տեղական միջոցներով հոգաւորութիւն ընէ նոյն քահանային ընտանեացը:

— Դուրեան Ս. Թաթուլ վրդ.-ի հրաժարման պատճառաւ Չմշկածաղի Առաջնորդութիւնը թափուր մնացած ըլլալով՝ Ս. Պատրիարք հօր յանձնարարական մատնաւոր նամակով Չմշկածաղ մեկնած է Ս. Սուքիաս քհնջ. Մանուկեան:

— Երուսաղէմի Պատրիարք, Ամեն. Ս. Յարութիւն Սրբազան, որ ժամանակէ մը ի վեր Յոպպէ կը գտնուէր օգափոխութեան համար, Դեկտ. 16-ին Երուսաղէմ վերադարձեր է յատուկ և զարդարուն կառախումբով մը՝ զոր երկաթուղոյ վարչութիւնը գրած էր Ն. Սրբաղնութեան տրամադրութեան տակ:

— Պր. Զանշեանց Ս. Պատրիարք հօր տրամադրութեան տակ դրած էր նոր գումար մը ութերորդ որբանոցի մը բացման համար: Որովհետեւ Մշոյ առաջնորդական տեղապահ Բաբգէն վրդ. անհրաժեշտ նկատած էր Մշոյ մէջ աղջկանց յատուկ որբանոց մը բանալ, որոշուեցաւ Ռուսահայոց բարերարին ղրկած նպաստն այդ նպատակին յատկացնել:

— Կրօն. ժողովն իր վերջին նստին ի նկատ առաւ Ս. Հայրապետէն եկած վերջին պաշտօնագիրն, որ Ս. Բաբգէն Ժ. վրդ.-ի յարուցած

խնդիրը Մշոյ Լքեալ կանանց մասին՝ միանգամ ընդ միշտ կը լուծէր:

— Ամերիկայէ 100 ոսկի զրկուած է նպատակից յանձնաժողովին:

— Բալուի մէջ դաւառական ընդհ. ժողով գումարուելով քուէարկութիւն կատարուած և ձայներու մեծամասնութեամբ Առաջնորդ ընտրուած է Մուշի նախկին վանահայր Տ. Վարդան ծ. վ. Յակոբեան:

— Սիսէն Տ. Եղնիկ քհ. Թուր-Սարգիսեան ծանուցած է Կրօն. ժողովին, թէ ճէպէլի Պէրէ-քէթի կողմերու ազգայինք անհովիւ մնացած ըլլալով՝ աղիտաբար կը դիմեն դաւանափոխութեան. եկեղեցիներէն շատերը պէտք եղած կրօնական մատեաններէն զուրկ են: Տ. Եղնիկ քհ. կը խնդրէ որ գոնէ Հարականներ, Ժամադրքեր և եկեղեցական զգեստներ ուղարկուին: Ժողովը որոշեց արժանն տնօրինել երբ Ս. Էջմիածնէն սպասուած եկեղեցական զրքերը հասնին:

— Կիլիկիոյ Կաթող. տեղապահ Տ. Բէքմէղեան Սրբազան Տ. Խորէն վ. Դիմաքսեանը Մերսինի քարոզիչ կարգած է տեղւոյն ազգայիններու խնդրանքին համաձայն:

— Սոյ ժառանգաւորաց վարժարանին նիւթական անձկութիւնը նոր մտահոգութիւններ կը պատճառէ անոր յարատեւութեան համար: Տեղապահ Սրբազանը Սիսէն նոր նուիրակ վարդապետ մը զրկած է՝ կարեւոր հանդանակութեան մը ձեռնարկելու համար: Քանի մը քահանաներէ և աշխարհականներէ յանձնաժողով մը պիտի կազմուի նպատակ հաւաքելու համար այս բարենպաստակ հաստատութեան:

— Հարսանեկան տգեղ սովորութիւններն ու զեղծումները վերցնելու համար՝ Ատանայի Կրօն. ժողովն 7 յօդուածէ բաղկացեալ ծանուցագիր մը պատրաստած էր: Դեկ. 6 կիր. օրը եկեղեցու մէջ կարդացուեց է մեծ դահլիճին պատճառելով ժողովրդին:

րութեանց յաղթելով հաւատարիմ է մնացել իւր մայրենի Հայաստանեայց Եկեղեցուն: Վերջին ժամանակ զրկուած էր քահանայից, գաղութի ընտրութեամբ Մայր Աթոռն էր ուղարկուած պ. Կարապետ Կայնայեան, որ 1 1/2 տարի այստեղ մնալով՝ վարժուեցաւ եկեղեցական պաշտամանց մէջ և ապա անցեալ հոկտ. ձեռնադրուելով՝ հայրենիք գնաց: Այժմ մի քաղաքացու Տ. Շ. Մ. Թորգոմեանցի կողմից Թղթակցութիւն ենք ստացել, որ ժողովրդի ուրախութիւնն է նկարագրում նորընծայի նոյեմբ. 9-ին Սուչաւ ժամանելու առթիւ: Ուրախ է հայ գաղութը և որդիական ակնածութեամբ իւր շնորհակալութիւնն է յայտնում Ե. Վեհափառութեան նորընծայի ձեռնադրութեան համար: Տ. Կարապետ քահանան իւր հոգևոր կոչման պարաքը կատարելուց զատ՝ քաղաքի վարժարանի հայ աշակերտներին կրօն է ուսուցանում, որոնք երկար ժամանակ զրկուած էին մայրենի եկեղեցու վարդապետութեամբ դաստիարակուելուց: Սուչաւայի հայերն ունին և ազգային դպրոց, ուր հայ մանուկները տարրական ուսման հետ, ուսանում են մայրենի լեզուն, եկեղեցական երգեցողութիւն, փոխասացութիւն և ինչ Երզնկի Թղթակցի ասելով՝ մայրենի լեզուն մարելու վիճակի մէջ էր, բայց այժմ յոյս ունին, որ կարճ ժամանակի մէջ կվերակենդանանայ դարձեալ շնորհիւ յիշեալ քահանայի: Թղթակցը հրճուանօք է յիշում թէ ինչպէս հայ մանուկներից ազգային երգեր են լսում այժմ:

— Յօդուածագիրը մեծ գովասանքով է խօսում նաև Տ. Արսէն վարդապետ Վեհուհու գործունէութեան մասին, որ իւր քարոզներով կարողացել է ժողովրդի մէջ ոգևորութիւն յառաջ բերել, բարեկարգել դպրոցը, ուր գլխաւորապէս հայ աղջիկներն են ուսանում: Նա վերակազմել է հանգած «Անի» ընկերութիւնը, որի վարչութեան գլուխն են անցած տեարք Կարապետ, Գրիգոր Կայնայ, Օգիւստ Թորոսովիչ իրենց նորընծայ քահանայի նախագահութեամբ: Սուչաւայի մեր հայ քոյրերն էլ անմասն չեն մնացել այս ընդհանուր շարժման մէջ. մի խումբ պատուելի տիկնայք հանգանակութիւն են արել՝ նոր

ԱՆՍՏՐԻՈՅ ՀԱՅՐ

Սուչաւայից. Այս քաղաքը Աւստրիայի Հայոց կեդրոններից մէկն է: «Արարատ»-ի ընթերցողներն անշուշտ յիշում են անցեալ տարուայ «Արարատ»-ի № 1 և 2 հրատարակուած յօդուածը: Սուչաւան մեր հեռուոր այն գաղութներից մէկն է, որ ամեն դժուար

տարուայ առթիւ գպրոցի աշակերտներին և աշակերտուհիներին՝ մանաւանդ աղքատներին՝ պարգևներ տալու համար:

Մեր աղգակիցների այս մտաւոր շարժման համար շատ ուրախ ենք և ի սրտէ յաջողութիւն ենք բարեմաղթում:

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԲԱՐԲԱՌԻ

(Շարունակութիւն) *

Ե և Է

Որովհետեւ հին հայերէնի և և և ձայները՝ ինչպէս ուրիշ շատ բարբառներու՝ նոյնպէս նաև Ղարաբաղի բարբառին մէջ մեծ մասով նոյն փոփոխութիւններուն ենթակայ եղած են, ուստի յարմար կը դատենք երկուքը միասին կցել այստեղ: Գիւրութեան համար այս մասը կը բաժնենք չորս ստորաբաժանումներու. Ա. և և և շեշտի տեսակէտով. Բ. և և և բառի մէջ. Գ. Բառի սկիզբը. Դ. Բառի վերջը:

Ա. և և և շեշտի տեսակէտով.

Ա-ի մասին ինչ փոփոխութիւններ որ նկատեցինք վերը շեշտադրութեան տեսակէտով՝ նոյն փոփոխութիւններուն ենթակայ են նաև և և և ձայները. Զանց առնելով խօսիլ մանրամասնօրէն այդ փոփոխութիւններուն վրայ, ինչ որ աւելորդ կրկնութիւն պիտի լինէր՝ բաւական կը համարենք միայն համառօտիւ յիշել զանոնք և մէջ բերել հարկաւոր օրինակները:

1. Գրաբարի միավանկ բառերուն մէջ և և և ձայներուն շեշտն անփոփոխ մնացած, մինչև իսկ երբ նոյն բառը Ղարաբաղի բարբառին մէջ բաղմանակի է վերածուած: Օր. խեղճ՝ խէժ. վե՛յի՛ վէգ. սեւ՛ կամ սըւմը՝ սերմն. նը՛ն՝ նեղ. ե՛յ՛ էգ. յեղնը՝ եղն:

2. Բաղմանակի բառերու մէջ շեշտեալ և և և վերածուած անշեշտի: Օր. մծա՛րէ՛ մեծարել. ելլա՛յ՝ աւել. շիրե՛փ՝ շերեփ. հան՛եք՝ աներ. մոլի՛ս՝ աղուէս:

3. Վերջավանկի շեշտը տեղափոխուած վերջնութեւր և և և ձայներուն վրայ. Օր. ֆե՛նրէ՛՝ քենի. կյրե՛զման՝ դերեզման. փրե՛ղնդան՝ բարեկենդան. քրե՛րունի՝ թերթերունք (թարթիշ):

4. Գրաբարի վերջնութեւր վանկէն առաջ դանուած բոլոր և և և ձայներն՝ իբր անշեշտ՝ ը-ի վերածուած: Օր. մծա՛նալ՝ մեծանալ. մոլա՛մանը՝ մեղրամանը, մեղու. մծա՛րէ՛ մեծարել. սրկե՛նկվալ՝ սերկել. քրե՛րունի՝ թերթերունք. կյրե՛զման՝ դերեզման. քրքրե՛նդէ (վիս. * քրքունակ)՝ թիթեռնիկ. շրի՛նդի՛ (կայ նաև խրի՛նդի)՝ երեկոյ. շրե՛նդի՛ երեսուն. շրի՛նդ՝ երեսու. յրո՛նի՛ եղան. հրե՛նդի՛ երանի:

5. Փոխանակ յարաշեշտի բառերը մնացած շեշտուոր, բայց դարձեալ անշեշտ և և և ընկած: Օր. խը՛րնոր՝ աւելորդ. տը՛նց՝ դեղնուց. յո՛ւ՝ լեղի. յրա՛՝ (և) վերայ. բը՛ղի՛ կամ դը՛ղի՛ դէպի:

6. Հոլովման և ածանցման ժամանակ և և և ձայներն ընկած շեշտի պատճառաւ: Օր. յը՛նկե՛րալ՝ եղներով. սը՛րքե՛րան՝ սերմերէ. մծա՛նալ՝ մեծանալ. նը՛նդի՛ նեղութիւն:

7. Անշեշտ և և և ձայները բոլորովին ջրնջուած: Օր. փրե՛ղնդան՝ բարեկենդան. դե՛նը՝ եղունգն. յե՛խծե՛ կամ յե՛խցե՛ եկեղեցի. յը՛ղի՛ երէկ. դորի՛ք՝ հօրեղբայր: Իսկ իսկա՛ եկած պիտի ըլլայ «երախայ» և ո՛չ թէ «երեխայ» ձևէն. Ա-ի օ ձայնաշեշտութիւնը տես Ա-ի մասնական փոփոխութեանց մէջ:

8. Բացառութիւններ որոնց մէջ անշեշտ և կամ և ընկած չեն: Օր. յրի՛շէքեք՝ չորեքշաբաթի՛ փոխանակ՝ յը՛շէքեք ձևին. ալիսա՛րան կամ ըլլիսա՛րան՝ աւետարան, փոխ. * ըլլիսա՛րան, տեղեկ (կամ նաև տեղեկ)՝ դեղնիկ. կեղծա՛րեք՝ կեղծաւոր:

Բ. և և և բառի մէջ

և և և բառի մէջ կը կրեն հետեւեալ ձայնափոխութիւնները.

1. Առհասարակ կը վերածուին ե-ի. այսպէս՝ միավանկ բառերու մէջ, տե՛ղ, թոյն. քե՛փ՝ թեփ. կե՛ս՝ գետ. իւր՝ խէթ. ծուռ. իւ՛մը՝ խէժ. շե՛ն՝ շէն (գիւղ. 2. ուրախ). յե՛ս կամ յե՛ք՝ յետոյ. մեկի՛ մեղք. մեկի՛ ճեղք. ծեք՝ ձէթ. ծեք՝ ձեռք. ցեխ՝ ցեխ. տե՛ղ, տեղի. վե՛յ կամ վե՛յի՛ վէգ. վեց՝ վեց. իւղճ՝ խեղճ. իւղճ՝ խելք. սեղնը՝ մի տեսակ ծառի պտուղ (սէղ ?). սեղ՝ սեղ (վայտեայ գամ). սեղ՝ սեղմն. սեղնը՝ սեղն (սնկիւն). վե՛րջ՝ վերջ. պե՛նը՝ բեն. քե՛ղ՝ պիւ:

Մէկ և կէս վանկով բառերու մէջ եղած օրինակներն են՝ հընգե՛ր՝ ընկեր. իւղճ՝ կճեպ. տեղի՛ տեղի, լեղե՛ր՝ ընկերք. կը՛կ՝ կըկի, կըկե՛կ:

Գրաբարի երկավանկ բառերուն շեշտեալ և կամ և ձայնը շեշտի տեղափոխութեամբ Ղարաբաղի բարբառին մէջ վերածուած անշեշտ ե-ի.

* Տես «Արարես» 1899 թ. համար Ժ.—ԺԱ. եր. 453:

ամբողջական օրինակներն են՝ *սնշեղ՝ տաշեղ. սնո-
ռեխ՝ տառեխ. հնմեղ՝ անեղ. անմեղ՝ անեղ. անեղ՝
ասեղն. սնեղնեղ՝ սնեղն. սնեղն՝ մորեխ. օրեխ՝
օրեղն. անեղն՝ արեղն. անեղն՝ անեղն. անեղն՝
այնպէս, անեղն՝ ամեղն, ամեղն՝ ամեղն, ամեղն՝
կեղնեղն կամ կոնեղն, կոնեղն. — նոյնը շեշտը պա-
հուած՝ իշեղ՝ գեղեղ. իշեղ՝ և վեր:*

Նոյնպէս գրաբարի երկամասնի բառերուն
անշեշտ և կամ և ձայնը շեշտի տեղափոխութեամբ
Ղարաբաղի բարբառին մէջ վերածուած շեշտեալ
ե-ի, Եղած օրինակներն են՝ *իշեղն՝ քեղն. հեղի՛ն՝
հեղի՛ն, բաւական. պեղն (կայ նաև պեղն)՝ բերան.
կեղն՝ գեղն. լեղակ՝ լեղակ. իշեղնի՛ն՝ իշեղն. սեղ-
նա՛ն՝ սեղնուր. քեղնա՛ն (բաղաձայններու տեղա-
փոխութեամբ և նմանողութեամբ վիճ. * սեղնա՛ն,
փեղնա՛ն)՝ վեղնուր. լեղնա՛ն՝ Եղնա՛ն. լեղնա՛ն կամ լե-
նա՛ն՝ լեղնա՛ն. հեղնա՛ն՝ հեղն. հեղնա՛ն՝ հեղն. սեղնա՛ն
սեղնա՛ն. սեղնա՛ն՝ գեղնա՛ն:*

Բաղմամբանի բառերու մէջ և և և ձայնները
ե-ի վերածած օրինակներն են՝ *ցեղնա՛ն՝ ցեղնա՛ն-
նա՛ն. կըրեղնա՛ն՝ գեղեղնա՛ն. հըրեղնա՛ն՝ համեղնա՛ն.
ըրեղնա՛ն՝ երեղնա՛ն. քըրեղնա՛ն՝ թըրեղնա՛ն (թար-
թիւ). պարեղնա՛ն կամ պարեղնա՛ն՝ բարեղնա՛ն. վըրեղնա՛ն
վարեղնա՛ն. վըրեղնա՛ն՝ վարեղնա՛ն:*

2. Գրաբարի և և և աւելի դոյ արտասան-
ուելով կը վերածուին լե ձայնին, այս ձայնափո-
խութիւնը տեղի կ'ունենայ մանաւանդ միալանի
բառերու մէջ. բայց կը պատահի նաև բաղմա-
մանի բառերու մէջ: Եղած բոլոր օրինակները
հետեւեալներն են.

Միալանի բառերու մէջ և կամ և վերած-
ուած շեշտեալ լե-ի. *ծըղն՝ ծեղն, փայտի կտոր.
կըղն՝ կեղն, ճանկ. կըղն՝ կեղն, կըղն՝ կեղն. ծըղն՝
ձեղն, ձեղն, ձըղն՝ մեղն. ձըղն՝ մեղն. կըղն՝ նեղն.
կըղն՝ նեղն. ցըղն՝ ցեղն. ցըղն՝ տեղն. — այսպէս նաև
ծըղնեղն՝ ձմեղն. զըղնեղն՝ զեղն. զըղնեղն:*

Բաղմամբանի բառերու մէջ. *ծըրեղնա՛ն՝ ձմեղնա՛ն.
կըրեղնա՛ն՝ կըրեղնա՛ն. կըրեղնա՛ն՝ կեղնա՛ն (աղւաղ, ա-
տամն). փըրեղնա՛ն՝ փեղնա՛ն. քըրեղնա՛ն՝ քեղնա՛ն. քըրեղնա՛ն՝
քեղնա՛ն (քըրեղնա՛ն). քըրեղնա՛ն՝ քեղնա՛ն.*

3. Խուռմը մը բառերու մէջ և և և ձայնները
վերածուած են ի-ի. եղած օրինակներն են.

Միալանի բառերու մէջ. *հիշե՛ն՝ հեղա՛ն, գիւրն. քի՛ն՝
թե՛ն. ին՛ն՝ չե՛ն (մեղն). ին՛ն կամ ին՛ն՝ գեղ (խո-
տի). փի՛ն՝ փե՛ն (պատի վառարան). — այսպէս
նաև ջի՛ն՝ շի՛ն:*

Բաղմամբանի բառերու մէջ. *ըրիշնա՛ն կամ
ըրիշնա՛ն՝ արեղակ. ծի՛ն՝ աճեղն. հի՛ն՝ հ[այ]եղն.
հիշնա՛ն կամ հիշնա՛ն՝ հեղա՛ն. պարիկա՛ն (կայ
նաև պարիկա՛ն)՝ բարեղա՛ն. ամիսնա՛ն կամ ձշտա-
գոն՝ րիսնա՛ն՝ Աւետարան. փըրգիկա՛ն՝ բարե-
կեղան. վըրիկա՛ն՝ վարեղնի լիւր՝ աւել[ի]. լիւրն
կամ լեղնա՛ն՝ լեղնա՛ն:*

4. Թաղա՛ն գիւղի բարբառով վերի բա-
ռերէն ոմանը փոխանակ և կամ լե ձայնին, պար-
զապէս ը ունին. Այդ բառերն են. *մը՛ն՝ մե՛ն.
նըրի՛ն՝ նեղն. նըր՛ն՝ նեղն. ցըր՛ն՝ ցեղն. ցըր՛ն՝ ցեղն. սըր՛ն՝
սեղն. սըրնը՛ն՝ սերմն. տըրի՛ն՝ տըրի՛ն. զըրի՛ն՝ զեղն,
զըրնա՛ն. փսն՛ն՝ փեղն: Այս վերջինը շեշտի հա-
տառութեան պատճառով է, ինչպէս որ նոյն
պատճառով նաև ալլուր կայ յըն՛ն [ի] վերայ ձեղն,
* յըն՛ն հնադոյն ձեղն յառաջացած. համար. ինչե՛ն՝
և վեր, դեպ և վեր:*

5. Մի քանի բառերու մէջ և և և վերած-
ուած են ա, ո, է ձայններուն. այդ օրինակներն
են. *մա՛ն՝ մե՛ն. մա՛ն՝ մե՛ն. մա՛ն՝ մե՛ն. մա՛ն՝ մե՛ն (հիւ-
ստածքի). պսնա՛ն (կամ նաև պսնա՛ն)՝ բերան. կըր-
նա՛ն՝ գըմե՛ն. տըր կամ տըր՛ն՝ տըր. քոն՛ն՝ թե՛ն, թե՛ն.
շեղն՝ շեղն: Առաջին երեքն մէջ նկատուի է որ ա-ը
կը դանուի չ ձայնէն առաջ. վերջինը և փոխած
է է չ երկբարբառին՝ յաջորդ. զ ձայնին պատճա-
ռաւ:*

6. Ե վերածուած ու, ի ձայններուն: Եղած
օրինակներն են. *կըրի՛ն՝ աւել. լիւրի՛ն՝ լեղն. լիւրի-
շեղն՝ լըրեղնա՛ն. իւրի՛ն՝ կամ լըրի՛ն՝ երե-
կոյ. հըրի՛ն կամ հըրի՛ն՝ ուղեղ. լիւր լիւրնա՛ն ձեղն,
ինչպէս վերը յիշեցնեմք, եղած պիտի ըլլայ «երա-
խայ» և ո՛չ թէ «երեխայ» ձեղն: Ա-ի ձայնաշար-
քութեան մասին տես Ա-ի մասնական փոփո-
խութեանց մէջ:*

7. Երկու յաջորդական և ունեցող երկա-
մանի բառերու մէջ, առաջին և-ը կը փոխուի ի-ի.
Իսկ երկրորդը կը դառնայ և. այսպէս են՝ *իւրե՛ն՝
երե՛ն. յըրե՛ն՝ ցըրե՛ն. շըրե՛ն՝ շըրե՛ն. ինչե՛ն՝ տըրե՛ն.
իւրե՛ն՝ երե՛ն. ինչե՛ն՝ թե՛ն: Սակայն այս կանոնին
հակառակ են յըրե՛ն կամ յըրե՛ն՝ երե՛ն (վիճ. * յը-
րե՛ն կանոնաւոր ձեղն մը) և մի քանի բայեր (իւրի՛ն՝
երե՛ն. ինչի՛ն՝ քըրե՛ն. փըրի՛ն՝ քըրե՛ն. փըրե՛ն՝ մեղնե՛ն
(երեղնա՛ն). սեղն՝ գեղնա՛ն թունաւորել. ինչի՛ն՝
լեղնա՛ն. սեղն՝ կամ սեղն՝ գեղնա՛ն. քըրե՛ն՝ շըրե՛ն).
որոնց վերայ առանձին կողմերը խօսել այժմ:*

8. Բայերու է վերջաւորութիւնն ալլաւալ
ձեղնու է վերածուած Ղարաբաղի բարբառին
մէջ. այն է էր, իր, լըր և մինչև իսկ ալ:

Ել վերջաւորութիւնը իր-ի են վերածած՝

1. Ձեղ վերջաւորող բայերը. օրինակներն են՝
*հնմնի՛ն՝ ամաչել. փչի՛ն՝ փչել. պսննի՛ն՝ բառաչել.
քոնի՛ն՝ թռչել. քրի՛ն՝ թըլել. փնի՛ն՝ փնի՛ն. փնի՛ն՝
փնի՛ն. պարանի՛ն. նըրի՛ն՝ նըրել. ձեղնի՛ն՝ ձանա-
չել. հնչի՛ն՝ հաչել. կննի՛ն՝ կանչել. կորի՛ն՝ կորչել:*

Բացառութիւն է միայն ինչի՛ն՝ ինչել, որու
կանոնաւոր ինչի՛ն ձեղն ալ ունիայն գործածական
է, թէ և ոչ առաջինին չափ:

2. Ձեղ վերջաւորող բայերը. օրինակներն են՝
*կըրի՛ն՝ գըրել. լիւրի՛ն՝ լուրել. լիւրի՛ն՝ լեղել. քըրի՛ն՝
ուղել. մըրի՛ն՝ մըրել, քամել:*

3. Շնչի վերջաւորող բայերը. օրինակներն են՝
 ֆշի՝ քշել. տնշի՝ տաշել. քնիշի՝ քաշել (չըջեալ
 բախշել). մնշի՝ մաշել. ֆնշի՝ քաշել. — Բացա-
 ռութիւն է միայն խնշի՝ խտրշել և այս թերևս
 զանազանեցող համար խնշի կերակուրի անունէն:

4. Այս երեք ընդհանուր կանոններէն դուրս
 ի վերջաւորութիւնն ունին նաև հետեւեալ բայերը.

րեւ. — քրի՝ ալբել. հմփքի՝ համբերել. կշրի՝
 գրել. ֆրի՝ քերել. պիի՝ բերել. սիի՝ սիրել:

փել. — խնփի՝ խաբել. սրփի՝ սրբել. լքփի՝
 լափել. խփի՝ եփել:

սել. — կնսի՝ կասել. կամնել. ֆսի՝ քսել:

նել. — ջննի՝ ղնել. ղնի՝ լնել. ննի՝ առնել
 (անել. ընել). ղնի՝ ղնել:

ծել. — ձնի՝ ձնել. ձնի՝ ձնել. հնծի՝ հնծել. ղն-
 ծի՝ անծել. ֆցի՝ ձգել:

րեւ. սել. — կիսի՝ կուտել. պնշի՝ պաշտել.
 խիխի՝ խեղդել. ֆննի՝ քանդել. կորի՝ կաթել
 (կայլակել). փրի՝ բրդել (հաց ևն):

մել. — կո՛ղմի՝ ծեծել (անշուշտ կազմել ձեռն):

լել. — խլի՝ խլել:

ծել. — յեծի՝ արծել:

նել. — պննի՝ բահել:

Այս 4-րդ կանոնին պայմանները սակայն ընդ-
 հանուր չեն. որովհետև կան բայեր՝ որ թէև սոյն
 վերջաւորութիւններն ունին, սակայն նոյն փոփո-
 ւութիւնը չեն կրած. այսպէս՝ խփի՝ խփել. մռն-
 փի՝ մրափել. լրմաի՝ չարչարել. խնսի՝ խօսել:

Եւ վերջաւորութիւնը ղի՝ ձեռն վերածող
 սակաւթիւն բայերը մասնաւոր կանոնի մը հալ-
 տակութիւն չեն ցուցներ. եղած օրինակները հե-
 տեւաններն են. — մրկնի՝ մեկնել (երկարել). մրկո-
 նի՝ մեռանել. մրմրի՝ մլաւել. նիխի՝ նեխել.
 մրմրի՝ մրափել. ֆմրի՝ քամել:

Այ վերջաւորութիւնն ստացած են՝ ջրկնալ՝
 տեսանել և գիպալ՝ գլխել:

Իսկ այս ամէնքէն դուրս եղած բոլոր ձեւ-
 քան մէջ գրաբարի եւ վերջաւորութիւնը վերա-
 ծուած է ել-ի. օր. ղծել. լծել. խնսի՝ խորովել.
 մննի՝ մտանել. ցղնի՝ ցնկնել. մհոմի՝ ջերմել ևն:

(Իլ շարանաւոր)

Հրաչեայ Բ. Աճառեան.

ՀԱՅԿԱԿԱՆՔ*

ԺԶ

Ազուէսագրքի ինչպէս և Վարդանի ա-
 նուամբ յայտնի միւս Առակագրքերի կամ
 նման ժողովածուների մէջ բաւական որոշ
 տեղ են բռնում Հարանց Վարքերից քա-
 ղուածքներ կամ փոխառութիւններ: Տեղ
 տեղ մինչև անգամ աղբիւրի ցուցումն է լի-
 նում առակի կամ պատմութեան սկզբում
 այսպիսի խօսքերով՝ «Գրեալ է ի Վարս Հա-
 րանց» (Տէս Մառի հետազոտութիւնը § 300):
 Ուրեմն Առակագրքերի բաղմութիւ աղբիւր-
 ներից մէկն է և Հարանց Վարքը: Հայելի Վա-
 րուցը նոյնպէս Հարանց Վարք է կոչուում և
 Հին Հարանց Վարքերից տարբերելու հա-
 մար, սովորաբար աւելացնում են նրա վրայ
 ինչպէս տեսանք, Փրանկաց բառը = Հարանց
 Վարք Փրանկաց կամ Հայելի Վարուց Փրան-
 կաց: Հին Հարանց Վարքերից փոխառութիւն-
 ներ կան Առակագրքերի մէջ, ուստի և ան-
 սպասելի չէ, եթէ այդպիսի փոխառութիւն-
 ներ լինին և Փրանկաց Հարանց Վարքից: Եւ
 որովհետև վերջինիս հայ թարգմանութեան
 ժամանակը մեզ յայտնի է, ուստի և սրանից
 եղած փոխառութիւնները կարող են ծառա-
 յել մեզ իբրև կռուան այս կամ այն Առակա-
 գրքի խմբագրութեան ժամանակը որոշելու
 համար:

Հին Վարք Հարանցից եղած փոխառու-
 թեան դնում ենք այստեղ միայն երկու օ-
 րինակ, զաղափար տալու համար փոխառու-
 թեան ժամանակ կատարուած լեզուական եւ
 ուղղագրական փոփոխութեանց մասին: Դա-
 րերի ընթացքում այսպիսի նորոգութեան
 շատ կամ սակաւ չափով, ենթարկուել են մեր
 բոլոր բնագրերը:

* Տէս. «Արարատ» 1899 թ. համար Ժ. եւ ԺԱ. եր. 451.

1 Այս հարկաւ մի քանակի երեւոյթ չէ ևս տեղի
 և ունեցել քոյր ազգերի մասնագրութեանց մէջ: Որչափ
 աւելի ժողովրդական է եղել մի գրութիւն, որչափ
 աւելի շատ է ընդօրինակուել, այնչափ աւելի մեծ են եղել
 այդ լեզուական «նորոգութիւնները»: Տարիներ առաջ այդ
 քննարկական հետազոտութեան համար ամենակարեւոր՝ ե-

Վ Ա Ր Ք Հ Ա Ր Ա Ն Ց 1

Հաս. Ա. № 622

Էր միայնակեաց մի որ անկաւ ի շնութիւն
երեք տարի և հայր վանիցն հոգեւորէս էր և ոչ
կարէր իմանալ: Եւ յաւուր միում իմացաւ
հայրն զչար գործ նորա, կոչեաց զնա և ա-
սէ. Ասա ինձ ո՞ր էիր յայսմ գիշերի և ըն-
գէ՞ր բարկացուցեր զԱստուած: Եւ անկեալ
առ ոտս նորա և ասէ. Մեղայ առաջի Աստու-
ծոյ և այս ամբ երեք են աղտեղեալ գոր-
ծոցս որով պատրեալ եղէ: Ասէ հայրն. Եւ
զնէ՞ գործ առնէիր դու որ Աստուած յինէն
ծածկէր զչարիսն, յորում՝ ըմբռնեալն էիր:
Եւ նա ասէ՝ թէ Իմ սովորութիւն էր որ
յամէն գիշեր որ երթայի ի գործն աղտեղու-
թեան, ես զուժ կանոն սաղմոսն և ապաշ-
խարութեան շարականք լալով ասէի ի գնալն
և ընդ ի գալն (այսպէս), և յայսմ գիշերի
ծուլացոյց զիս չար դէն և անյուսացոյց և
անօգուտ ասաց զաղօթսն իմ և ընաւ զԱս-
տուած ոչ յիշեցի և ոչ սաղմոսեցի: Եւ ասէ
հայրն. Օրհնեալ է որորմութիւնն Աստուծոյ
և քաղցրութիւնն, որ ոչ կամի զկորուստ
մարդոյ, եւ արդ որովհետեւ Աստուած ոչ
յիշէր զայլ գործն քո զերիցն ամաց, նոյն-
պէս և ես թողում քեզ զայսմ գիշերիս ո-
ղորմութեամբ Աստուծոյ: Եւ նա դարձաւ
յԱստուած և եղև այր կատարեալ ապաշխա-
րութեամբ և բարեգործութեամբ:

Սոյն այս պատմութիւնն է և Աղուէսա-
գրքում և միւս Առակագրքերում: Մտռի
հրատարակութեան մէջ ag=Աղուէսագիրք,
V, I, C, C²=զանազան 2-եր, որոնց մասին
տես Մտռի աշխատութեան Ա. հատ. էջ XIV
—XV.

ԽԹ. ՄԻԱՅՆԱԿԵԱՑ ՇՈՒՆ ԵՒ ՀՈԳԵՏԵԱՍ
ՎԱՆԱՀԱՅՐ*

$$(49V=47 \quad I=48ag=12C=12C^2)$$

Էր միայնակեաց մի ալ և արար շնութիւն
գ. ամ: և հայր վանացն հոգեւորէս էր և ոչ
կարէր իմանալ. և յաւուր միում յիմացաւ
հայրն զչար գործս նորա. կոչեաց զնա և ա-
սէ. ասայ ինձ, թէ յուր էիր յայսմ գիշերի:

Հռոյրն ապացոյցանող օրինակներ եւ՛ք թերեւ մե՛կ խորե-
նացոյց (Տես Միաբան խորենացու Պատմ. Ուսում. գր. Ա.):

1. Վարժ Սրբոց Հարանց եւ Բաղաժարարիւնի
նոցին ըստ Կրիկն քարգանձութեան նախնեաց Հաս. Ա. եւ
Բ. Վեկեթիկ, 1855:

* Վերնագիրը Մատենի է:

և ընդէ՞ր բարկացուցեր զաստուած. և անկաւ
առ յոտս նորա և ասէ. մեղայ առաջի աս-
տուծոյ և այս .գ. ամ է. որ շնայի. և ասէ
հայրն. զինչ գործ առնէիր, որ աստուած յի-
նէն ծածկէր զչարն քո. և նայ ասէ, թէ իմ
սովորութիւն այն էր, որ յամէն գիշեր եր-
թայի ի շնալ՝ զուժ կանոն սաղմոսն և զա-
պաշխարութեան շարականն լալով ասէի և
հառաչանալք ի գնալն. և յայսմ գիշերի
ծուլացուց զիս չար դէն և անյուսացուց,
թէ չէ քո աղաւթքն ընդունելի և ազուտ.
և ես ընաւ զաստուած ոչ յիշեցի և ոչ սաղ-
մոս ասացի. և ասէ. աւրհնեալ է և աւրհ-
նեալ է որորմութիւն աստուծոյ և քաղցրու-
թիւն և ոչ կամի զկորուստ մարդոյ. և արդ
որովհետեւ աստուած ոչ յիշէր զշնութիւն
քո. նոյնպէս և ես թողում յայսմ գիշերիս
ողորմութեամբ աստուծոյ. և նա դարձաւ
յաստուած և եղև այր կատարեալ ապաշխա-
րութեամբ և բարեգործութեամբ: (Сборн.
Питчъ Вардана, часть II. 69—70) *

Վ Ա Ր Ք Հ Ա Ր Ա Ն Ց

Հաս. Ա. № 622—623

Էր և այլ միայնակեաց մի որ յազգմանէ
նախանձող չարին զլորեալ անկաւ ի մեղս՝
կացեալ ամս բազումս ի գործ կամաց այնորիկ
որ զշնալն ախորժէ: Եւ սովորութիւն մի ու-
նէր բարի, զի երբ գայր ի նանիր գործոցն
յայնցանէ ի խուցն իւր, նա ձգէր զկնգուղն
իւր և հանգրիճէր և սկսանէր սաղմոսել և
ծուներ զնեւ ուժգնաբար, և լայր հառաչանօք
և ջերմ արտասուօք, և հարկանէր զերեսսն
և ճողէր զմորուսն և թքանէր ի նա. Եւ ձան-
ձրացաւ սատանայ յաղօթից նորա. գնաց առ
նա ի գիշերի մի և ասէ ցնա. Այ գարշելի
պիղծ, քանի անհանգստեա զիս և նեղես. զի
գաս առնես զկամս իմ և շնալով զիս ուրախ
առնես, դարձեալ տրտնջես զինէն առ աստուած,
լաս և հառաչես և տրտմեցուցանես զիս: Եւ ասէ
միայնակեացն. Ով դու նզովեալ շուռ, որ մե-
ղօք ոչ յագիս. այս խուցս դարբնոց է, գաս
դու և ուռամբ հարկանես զզլուխ իմ և յի-
մարեալ գործիմ՝ զմեղս, իսկ յորժամ զարթ-
նում և խելք իմ յիս գայ՝ ես ուռն մի քեզ
հարկանեմ, զի աստուած իմ՝ որորմած է և ոչ
թողու զիս ի ձեռս քո: Եւ շնորհօքն
աստուծոյ հալածեցաւ ի նմանէ դէն պոռնկու-
թեան:

* Զանց եւ՛ք առնում 2-երի ծարքեր ընթերցուած-
ները հշտեակել, այդ բանի համար դիմել Մտռի հրատա-
րակութեան:

Ահա նոյն այս պատմութիւնը Առակա-
գրքերում:

ԽԸ. ՄԻԱՅՆԱԿԵԱՅ ՇՈՒՆ ԵՒ ՍԱՂՄՈՍԱՍԱՅ
ԵՒ ՍԱՏԱՆԱՅ *

(48V=46 I=47 ag:=28 C=28 C²)

Էր մինայկեց մի արար շնութիւն յոլով
ժամանակս. և ունէր սովորութիւն մի բարի.
զի յիւր գար ի շնութենէն ի խուցն իւր, նայ
ձգէր զկնկուղն և հանկրիճէր մոխիր ի վերայ
5 զլիւնդն իւր և սկըսանէր սաղմոսել և ծունգը
գնելով լար հառաջանալ և ջերմ արտա-
սալ. հարկանէր զերեսն և զկուրծսն և ճոխէր
զմորուն և թքանէր ի նայ. ձանրացաւ սատանայ
յաղաւթից նորա. գայ սատանայ ի գիշերի մի և
10 ասէ ցնայ. այ գարշելի պիղծ, քանի անհանգիս-
տես զմեզ և նեղայցնես. զի գաս առնես զկա-
մըս միւր և շնաս և ուրախ առնես զմեզ. և
գարձեալ տրտնջես զինէն. և առ աստուած
լաս և հառաչես և տըր[ա]մեցնես զմեզ. և
15 ասէ միայնայկեացն. ով դու նզովեալ շուն,
որ մեղաւք ոչ յայգիս այս խուցս գարնոց
է զսա դու և կռանով հարկանես զգլուխ
իմ. և ես յիմարիմ և գործեմ զմեզս. իսկ
յորժամ զարթնում. և խելք իմ գայ. ես
20 մեկ կռան քեզ հարկանեմ. զի աստուած ու-
ղորմած է և ոչ թողու զիս ի ձեռս քո. և
յանժամ շնորհաւքն աստուծոյ հալածեցաւ
դէն պողընկութեան: Յուցանէ առակս թէ
կռան զիւրն բորբոքումն և զաւրութիւն. զի
30 անտես լինելով հնարիւք որսա զաղբս մարդ-
կան և տն գործել զմեզս և այնու անապաշ-
խարն մարդիկ տանի ի դժոխս և անշէջ հուրն:
Իսկ կռան միակեցին, թէ զեղջ գալով ապա-
շաւեալ լալով և ապաշխարութեամբ և հա-
40 ուսմամբ ջանախառն զգլուխն սատանայի զեր-
ծան[ի] ի ձեռաց սատանայի և լինի որդի
արքայութեան և ժառանգ աստուծոյ. (Сборн.
Прытчъ Вардана, Часть II, 68—69): **

Այժմս անցնինք Հայելուց կատարուած
փոխառութեանցը

21 յունիսի 1899:

* Վերնագիրը Մատենն է:

** Զանց եկի առնում 2-երի տարեկան ընկերացում-
ները, այդ բանի համար զիմեջ Մանի հրատարակութե-
անը: Վերջին յաւելումը՝ «Յուցանէ առակս, քե կռան
զիւրն եղն» ունի միայն I 2-ր:

ԺԷ

Հայելու հէնց առաջին պատմութիւնը
երկու տարրեր խմբագրութեամբ՝ ընդարձակ
և համառօտ՝ մտել է Առակագրքերի մէջ:
Դնենք նախ Հայելու պատմութիւնը և ապա
Առակագրքերինը:

ՀԱՅԵԼԻ ՎԱՐՈՒՑ

Յաղագս ազատութեան

ԳՆՈՒՆ Ա.

Ա. Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս հրամայէ
ի փրկական սուրբ Աւետարանին, թէ Ուր
գանձք ձեր անս և սիրտք ձեր եղիցին. Որ
իսկապէս այսպէս է. Գանձի ոմն մարդ յոյժ
5 ազա՛հ, արծաթասէր և անյադ, բազում ինչս
և մեծութիւնս ստացեալ, ոչ երբէք տայր
ողորմութիւն ինչ աղքատաց և ոչ ի գործս
բարիս բաժանէր, կամ զպակասութիւն կարօ-
տեւոց լնդր. Դէպ եղև զի յանկարծամուս մե-
10 ռաւ. իսկ բարեկամք նորա և ազգականք հրա-
մայեցին զորովայն նորա պատառել, զի տես-
ցեն թէ զինչ իցէ պառճառն այնպէս յան-
կարծակի մահուան նորա: Եւ իբրև զսիրտ
ի նմա ոչ գտին, յոյժ զահի հարան: Այլա
15 ամենեքեան զնացին ի սենեակն ուր զգանձն
ունէր, բացին զսպաստ և ահա զսիրտ մար-
դոյ գտին ի ձեռն սատանայի, որ ի կերպ վի-
շապի նստէր ի վերայ նորա, և ի զանազան
մասունս պատառէր զնա, Եւ ասէ ցայնոսիկ
20 որք հայէին. Այն ոսկի և արծաթ է զին
սրտին, ընդ որ վաճառեաց ինձ բարեկամն
ձեր, իրաւամբք իմ սեպհական է, և զոր ինչ
կամիմ արարից ընդ նմա» (Ա2, էջ 3ա-բ): *

Ազահութեան այս պատմութիւնն ունի
Բերլինի № 95 Ժողովածուն, գրեթէ բառա-
ցի, որից և ահա Մանի հրատարակածը:

* Միւս 2-երի տարեկան ընկերացումները զանց եկի
առնում: Տես այն այս պատմութիւնը եւ Յայնաւորութեան
սեպս 28. «Ի սկիսն աւուր յիշատակ է սքանչելեացն Աս-
տուծոյ. Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս հրատարակէ
ի սուրբ աւետարանին. . . եղև», բառացի առ-
նում Հայելուց: Յայնաւորութեան մագաղաթեայ, բոլոր-
գիւ, տնտեսական, № 1487/1: (Իրում, ուրեմն, 1660
բռնականից յետոյ):

ՃՀԼա. 12 ԲԵՐԼ. 95, էջք 215-216

«Այր ոմն էր յոյժ ագահ և արծաթասէր և անյագ. և ժողովեալ բազում ինչս և ստացուածս և ոչ երբէք տայր ողորմութիւնն աղքատաց և կարօտելոց. դէպ եղև նմայ յանկարծ[ա]կի մեռանիլ. իսկ բարեմկամքն և աղ[գա]կանք նորա պատառեցին զյորովայն նորա. զի տեսցեն, թէ զինչ իցէ պատճառն յանկարծակի մահուան նորա, և տեսին. զի սիրտն նորա ոչ ունէր ի տեղի իւր. և ապայ 40 գնացին ի սենեակն բացին ըզընտուկն գանձին և գտին զսիրտն մարդոյն ի մէջ սընտուկին ի ձեռն սայտայնայ[ի], որ ի կերպարանս վիշապի եղեալ նստէր և ի զանազան մասունս պատառեալ զնայ. և ասէ ցայնոսիկ, որք հա- 15 յէին. այս ոսկի և արծաթ է կին սըրտին, որ վայճառեաց ինձ բարեկամն ձեր. իրաւամ[բ]ք իմ սեփայկան է և զոր ինչ կամիմն, արարից զնայ» (Сборн. Притчъ Вардана, Часть II. 337):

Նոյն պատմութիւնն է, առնուած Հայկունց, համառօտ խմբագրութեամբ, Աղուէսագրքի և երկու ուրիշ ժողովածուների մէջ.

ՃՀԼ. ՈՒՐ ԳԱՆԶԲ, ԱՆԴ ՍԻՐՏԲ*

(12 ag = 7E = 9 F)

«Ի բան աւետարանին, որ ասէ. ուր գանձք ձեր են, անդ և սիրաք ձեր եղիցին. Մեռաւ ոմն իշխան, որ ունէր բազում գանձս ոսկւոյ և արծաթոյ և յականց. և ոչ ասաց խոստովանահօրն. և ի լուանալն գտին բալանի մի յանթատակն և տարան առ վարդապետն. և բացեալ զանգուկն՝ տեսին. զի սիրտ արիւնաթաթաւ կայր ի վերայ ընչիցն. զի ճշմարտեաւ է» (Сборн. Пр. Вард. Ч. II. 213):

Եթէ, ինչպէս մենք կարծում ենք, այս մէջ բերուած փոխառութեանց երկու օրինակներն անպայման ծագում են Հայկունց, այն ժամանակ ինքնըստինքեան հետեւում է, որ թէ Բերլինի № 95 Ձ-ը, որի թուական ունենալն ու չունենալը մեզ յայտնի չէ, ** թէ Աղուէսագրքը, որն առաջին անգամ հրատարակուած է 1668 թուին, թէ E Ձ-ը, որ մի մասն է (էջ 90ա-95ը) Մառի գործա-

* Վերնագիրը Մառի դրածն է.

** Էջմիածնի, ինչպէս նաեւ ձեմարակի մատենադարանները չունին պ. Ն. Բարսեղեանի կազմած Բերլինի Մատեն. հայ Ձ-երի ցուցակը:

ծած մի ուրիշ՝ A՝ Ձ-ի և թէ F անթուական Ձ-ը՝ ժամանակով աւելի ուշ են քան 1660 թուականը, որ է Հայկուն թարգմանութեան տարին: Որովհետեւ այդ բոլոր Ձ-երը Հայկուն մէջ բերուած հատուածը՝ այս կամ այն խմբագրութեամբ՝ ունին իրենց մէջ: Հայկուն Ագահի այդ Պատմութիւնն ունի և արար Աղուէսագրքը, ինչպէս պէտք էր ենթադրել, քանի որ արարելէնը հայ Աղուէսագրքի թարգմանութիւնն է, ինչպէս որ այդ զրապէս ապացուցել է Մառը, ուստի և արարելէն Աղուէսագրքի թարգմանութիւնն էլ չէ՝ կարող 1660 թուից առաջ լինել: Նոյնը պէտք է ասել և Աղուէսագրքի վրացերէն թարգմանութեան համար:

Մեր այս եզրակացութիւններին հիմնապէս հակասող միակ փաստն է այն, որ Մառի գործածած A + E Ձ-ը, որ մեր էջմիածնի Մատենադարանի № 2189₃ն է (= Մայր կամ Կարենեան Յուցակի № 2146₅) ըստ Մառի նկարագրութեան և ցուցման գրուած է Հայոց ՌԿԶ=1617 փրկչական թուին, ուրեմն և չէ կարող 1660-ին թարգմանուած Հայկունց փոխառութիւն ունենալ (Տես ՏՅՈՐՈՒՄԷԼԷՆԻ, Լին. Մասն Ա, էջ 160 § 150 և ծանօթութիւն 1, որտեղ Մառը տալիս է Ձ-ի նկարագրութիւնը, ի միջի այլոց ասելով՝ переплетчикъ (?) Григорій. Время ՌԿԶ, т. с. 1617 г. по Р. Хр.): Մեր եզրակացութեան դէմ յարուցուած այսպիսի մի դժուարութիւն հերքելու համար հարկ եղաւ նորից զննել № 2189₃ Ձ-ը: Ձ-ի առաջին մասը 1ա 70ա դրուած է մի այնպիսի գրչութեամբ, որն իսկապէս աւելի ճիշդ կլինէր անուանել բոլորգիր քան նօտր, թէև թէ Մայր Յուցակը և թէ Մառը անուանում են նօտրագիր: Այդ անցման ընդունել է: Ձ-ի յիշատակարանը գտնուում է ճիշդ այդ 70ա էջի ստորոտում միևնոյն անցման բոլորգրով. «Զորգոր մեղաւոր գրիչս յիշեալ տէր ով եղայր. և որ զիս յիշէ առ աստուած. յիշեցեալ լինի ի միւսանգամ գալուսան Զրիստոսի ամէն. ԹՎ. ՌԿԶ. մարտի ԺԱ» էջ 70ը դատարկ է:

Ձ-ի երկրորդ մասը, էջ 71ա-95ը, բուն

սովորական նօտարգիր է, յամենայն դէպս ոչ Գիրգորի կամ Գրիգորի գրչից, այլ բոլորովին տարբեր գրչութիւն, աւելի մօթ թըղթի վրայ 2-ի այս երկրորդ մասը վերջից թերատ լինելով չունի որ և է յիշատակարան, ուրեմն և անթուական է*։ 2-ի այս անթուական մասումն է «Գիրք Առական» էջ 71ա—89ը, որն և Մառը նշանակում է Ա տառով և Առական որ բանք պիտանիք են» էջ 90ա-95ը, որ Մառը նշանակում է Ե տառով։ Եւ որովհետեւ 2-ի թէ Ա և թէ Ե մասերը բոլորովին նոյն նօտարգիր գրչութեամբ են, մի ձեռքից զրուած, մի և նոյն թղթի վրայ, անթուական, և որովհետեւ Ե-ի մէջ գտնուում է Հայելուց փոխառութիւն, ուստի և՛ թէ Ա-ն և թէ Ե-ն զրուած պէտք է լինին 1660 թուից յետոյ։

Այսպիսով ուրեմն Հայելի Վարուցը տալիս է մեզ մի սահմանորոշ թուական ոչ միայն Աղուէսագրքի, նրա արաբերէն և վրացի թարգմանութեանց, այլ և Մառի A, E, F և ԲԵՐԼԻՆԻ № 95 2-երի համար, որոնք իրենց այժմեան կազմութեամբ, առականների այժմեան թուով և վիճակով չեն կարող 1660 թուից առաջ լինել, թէև իրենց բովանդակութեան մեծ մասովը լինին, ինչպէս և են իսկապէս, այդ թուից շատ կանուխ։

Նկատելու է նաև, որ Հայելու թարգմանութիւնից հազիւ 8 տարի անցած, արդէն Աղուէսագրքում (1668) փոխառութիւն ենք գտնում Հայելուց։ Այսպիսի արագ ազդեցութիւնը հեշտութեամբ բացատրուում է Հայելու կարճաժամ պատմութեանց առական մասն, խրատական և հետաքրքրաշարժ նիւթի յարմարութեամբ Առականգրքի համար։ Տեսանք արդէն, որ Դարիժեցին 1662-ին յիշելով Հայելին, կոչում է նրան «քանք առականորք», որ զվարուց և զկենցաղավարութենէ մարդկան պատմէ, իրր թէ օրինակ ամենայն մարդկան . . . և յոյժ համեղ և ախորժ են բանք այս Գրոյս»։ Հասկանալի է ուրեմն, որ Առաքելի ժամանակակիցները, որ նրա ճա-

շակն ունէին, պիտի շտապէին այդ «համեղ և ախորժ» պատմութիւններն իրենց ժողովածուների մէջ մտցնել։ Ի վերջոյ անհրաժեշտ է աւելացնել և այն, որ Մառը խօսելով Արեւմտեան-Եւրոպական ազդեցութեան մասին Առականգրքի վրայ, և մասնանշ լինելով խրատական «և հետաքրքրաշարժ» պատմութեանց ժողովածուների, մանաւանդ թարգմանականների ուսումնասիրութեան անհրաժեշտութեան վրայ, անցողակի յիշում է ի միջի այլոց նաև՝ Ստեփանոսի (Հեհացու) թարգմանած քանք առականորքը, այսինքն է Հայելի Վարուցը, առնելով Առաքել Դարիժեցուց (Сборникъ Ч. I. § 267)։

Գալուստ Տէր Մկրտչեան

22 Յունիսի 1899.

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԱՌԱՍՊԵԼՆԵՐԸ

Մ. ԽՈՐԵՆԱՑՈՒ

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

(ԲԵՆԵԱԴԱՏՈՒԹԻՒՆ Եւ ՈՒՍՈՒԱԾՔ)

(Շարունակութիւն) *

Ե.

ՀԱՅԿԻ ԱՌԱՍՊԵԼԸ

Հայկի առասպելն էութեամբ վիպական է։ Այս առասպելը, ինչպէս բերած օրինակներից երևում է, իւր էական գծերով մի այնպիսի պատմութիւն է, որ շատ տարածուած է։ Մենք բերեցինք իբրև օրինակ Դաւթի և հսկայ Գողիաթի կռիւը, որին նման է Սմբատի ու Հեփթաղի կռիւը, իսկ այս երկսին նման է, մասամբ միայն, Տրդատի ու Գթաց իշխանի կռիւը։ Հայկի ու Բէլի կռիւն՝ ասոնց նման լինելով հանգերձ՝ աւելի նման է հսկայ Սամի և Զէլքույի կռուին։ Մենք օրինակները, որոնց նմանները յետոյ էլ կը տեսնենք, կարող էինք բաղմապատկել, Բայց բերածնե-

* Առելի միշտ լինելու համար պէ՛տ է ասել, որ էջ 89^բ կայ մի տող՝ «Ո՛վ լմերցոյոյ յիշեցեմ գանձմաս» յիշատակարանի սկսումով, որ ևւ այդպէս մնում է րեւի։

* Տես. «Արարես» 1899 թ. համար ԺԲ էր. 529.

ընն էլ ցոյց են տալիս, որ մեր Հայկի ու Բէլի զրոյցը իւր էութեամբ բովանդակութեամբ ոչ միայն ժողովրդական վիպական ոգուն հակառակ չէ, այլ շատ նման է հանգունատիպ բազմաթիւ զրոյցներին: Բոլորն էլ իրենց ձեռով մի ժողովրդական վիպական ամփոփումն են թշնամի ազգերի մէջ եղած նախնական կռիւների, որոնց մէջ պարագլուխներն առաջին տեղն են բռնում:

Այս ժողովրդական զրոյցները, — լինին իրողութեան վրայ հիմնուած, ինչպիսին կարող են լինել Դաւթի, Տրդատի և Սմբատի կռիւները, թէ զուտ առասպելական, — զանազան ժողովուրդների բերանին միատեսակ կերպարանք են ստացել, քանի որ ամեն տեղ էլ ազգերի վիպական շրջանում ընդհանրապէս ոչ միայն պատերազմներն իրար նման են, այլ և այդ պատերազմների մասին կազմուած զրոյցները: Դա ընդհանուր հոգեբանական երևոյթ է: Մարդիկ և ազգեր զարգացման միևնոյն շրջաններն են կատարում: Միւս կողմից, պէտք չէ մոռանալ ազգերի հոգեբանութեան և այն մեծ երևոյթը, որով հին զրոյցները միշտ նորոգում են: Եւր կատարուած իրողութիւնների և անցքերի պատմութիւնը ժողովրդի բերանին ստանում է արդէն պատրաստի հին նման զրոյցների ու առասպելների կերպարանքը, այսպէս ասած՝ նոր զրոյցը հաջնում է հին զրոյցի հազուադէպ, որով և հինը փոփոխուելով յարաւում է: Այսպէս պէտք է հասկանալ Հայկի Սմբատի ու Տրդատի զրոյցների նմանութիւնը: Անշուշտ, Սեբեոսը Սմբատի ու Հեփթաղի կռիւը թէպէտ և Ագաթանգեղոսի պատմութեամբն շատ նման, իրենց չէ շինում: Բայց և նա այդ բանը հաւաստեալ լսելով, այսինքն ժողովրդի մարդոց, թէկուզ նոյն իսկ ականատեսների զրուցելով է գրում: Իսկ այդ ժողովրդի մարդոց բերանին հենց Սմբատի կռուի պատմութիւնը մի տեսակ հին վիպական կերպարանք ստացած պիտի լինի, և մօտեցած Հայկի ու Բէլի կռուին:

Երբ մի անգամ տեսնում ենք, որ Հայկի առասպելն իւր էութեամբ ժողովրդական վիպական զոյն ունի, — որևէ գլխաւորն է, — այնուհետև մեծ նշանակութիւն է ստանում

այն հանգամանքը, որ Հայկի կռիւը իւր մանրամասնութիւնների մէջ, գրեթէ սկզբից մինչև վերջ տարած է շատ վիպական ձևերով, դիւետական վիպական կերպարանքով՝ ինչպէս տեսանք, նման Սամի և Քէրքույի ուրին: Թուենք գլխաւորները:

1. Երկրի ղըղղալը երկու կողմերի հրահանների յարձակման ժամանակ իսկական դիւետական վիպական մի գիծ է, որ շատ ազգերի վէպի մէջ կրգտնենք: Բայց չնայելով սորան, չգիտենք ինչպէս պ. Խալաթեանը գրում է (եր. 113) հեշտ կերպով. «Յոյն իսկ պատմութեամբ» — Բէլի դեսպան ուղարկելը Հայկին, կռուի պատրաստուելը, Հայկի ճառն իւր զօրականներին, Բէլի սպառազինութիւնը, ճակատամարտի պատկերը և մի քանի տասնեակ հայերի պատերազմական խոնուծից (ПАТНОСЬ) երկրի անագին ղըղղիւնը, [չակիրտներն իրենն են], — ոչինչ վիպական չունի»: Եւս, «մի քանի տասնեակ հայերի» կռուից չէ երկիրը դողում: Ինչպէս գրում է պ. Խալաթեանը ծաղրով, այլ երկու կողմի հսկանների կռուից, որոնք, կարծում ենք, «մի քանի տասնեակ հայերից» շատ տարբերաներ են: Եւ ապա, եթէ պ. Խալաթեանը, շատ չէ, փոքր ինչ ուշադրութիւն դարձնէր ժողովրդական վիպական մոտիւններին, կրտսնէր վիւրի, որ երկիրը դողում ու թնդում է ոչ միայն հարիւրաւոր՝ Հայկի ու Բէլի նման հսկանների կռուի ժամանակ, այլ հենց այդպիսի հսկաններից մէկի սովորական քայլիւն է: Թող մտաբերէ նա միայն Ռոստամի և կամ նոյն իսկ մեր Սասնու ծուռ Դաւթի քայլումները:

2. Վիպական գծերից է հակառակ պ. Խալաթեանի ցանկութեան, նաև Բէլի դեսպանն ուղարկելը Հայկին, որ սա իրեն հնազանդի Մենք երկու նման օրինակ միայն կրբերենք: Մեր «Սասնու ծուռի» մէջ, չնայելով հակայ Դաւթի վիպական և հասցրել և նոյն իսկ անպատուել է դեանման հակայ Մարամէքին, բայց սա իսկոյն չէ գալիս զօրքով Սասուն, այլ նախ դեսպան է ուղարկում, որ իրեն հնազանդի Դաւթի: Երբ իւր դեսպանը հպարտ Դաւթից խայտառակաբար յետ է ճանապարհում, նոր նա զօրաժողով է լինում

և զալիս Դաւթի վրայ: Բայց այս անգամ էլ դեռ նորից դեսպան է ուղարկում նոյն նպատակով: Կրկին մերժում ստանալուց յետոյ, նոր կռուում են, իսկապէս Դաւթին ու Մըսրամելքը մենամարտում են, Դաւթն սպանում է Մսրամելքին և կռիւը վերջանում է: Ուրեմն մեզ ծանօթ նոյն պատմութիւնը, որ ուրիշ շատ գծերով ևս նման է իւր ընկերներին:

Շահնամայի¹ մէջ Բէյ-Քաւուսն արշաւում է Մազանդարանի վրայ և չնայելով որ նա Մազանդարանի թագաւորի բարեկամ հսկայ դէերից խիստ ֆնասւում է, բայց և այնպէս իւր դիւցազն Փարհադին դեսպան է ուղարկում Մազանդարանի թագաւորին, նամակ գրելով և պահանջելով նորանից հպատակութիւն և իւր աւատականը դառնալ: Մազանդարանի թագաւորը հպարտութեամբ ու խստութեամբ մերժում է: Չնայելով խիստ վիրաւորական պատասխանին՝ Բէյ-Քաւուսը նորից դեսպան է ուղարկում, այս անգամ Ռոստամին, նամակ գրելով. «Խոտորնակ ու ծուռ է քո խելքը՝ յիմարը միայն կարող է այդպիսի բաներ մտածել: Փարատիր քո հոգու այդ հպարտութիւնը: Արաւ ստրկօրէն ինչ որ հրամայում եմ՝ քեզ թէ չէ զօրքերս քո դէմ՝ կը վարեմ ու կը սփռեմ ծովէ ծով և քո ուղիղը՝ դէերի զիակներն պէս կերակուր կը տամ անգղներին»²: Մազանդարանի թագաւորն աւելի ևս խստութեամբ պատասխան է տալի և զօրաժողով լինելով՝ սպառազինուում է: Բէյ-Քաւուսն էլ իւր զօրքն է առաջ վարում, աջ ու ձախ գնդերը յանձնելով այս ու այն զօրավարին, ինքը մէջտեղում է մնում, իսկ զօրքի առաջից գնում է Ռոստամը: Ապա զալիս է Զույայի (Dschuja)

և Ռոստամի մենամարտը՝ հայհոյալից խօսակցութեամբ, նման մեզ ծանօթ Դաւթի ու Դողիաթի, Դաւթի ու Մսրամելքի կռիւներին և իւր միւս ընկերներին:

Այսպէս, դեսպան ուղարկելը՝ հպատակութիւն և հարկ պահանջելու համար, ինչպէս և դեսպանութիւնից յետոյ զօրք ժողովելը և ինչ, մի տարածուած վիպական դիժ է: Ուրիշ օրինակներ բերելն աւելորդ ենք համարում:

3. Վիպական դիժ է խստութեամբ ու կոպտութեամբ խօսելը, որ նախնի ժամանակների կոպիտ բարքերի արդիւնք է: Դեսպանութեան խօսքերից Բէյի պատգամը նուրբ խստութիւն ունի և, թէպէտ և Խորենացու կողմից ճարտասանօրէն յղկուած, բայց և այնպէս կոպտութիւնը և Բէյ-Քաւուսի պատգամի նմանութիւնը դեռ երևում է: Հայկի պատասխանի համար Խորենացին բաւականացել է ասելով միայն թէ «խստութեամբ» էր: Բայց Անանունի մէջ գտնում ենք նոյն բովանդակութիւնն իբրև խօսակցութիւն Հայկի և Բէյի մէջ: «Զի՛ պնդեալ գաս զհետ իմ՝ դարձիր անդրէն ի տեղի քո՝ զի մի՛ մեռանիցիս այսաւր ի ձեռաց իմոց, քանզի ոչ վրիպի նետ իմ իմիք»: Պատասխանի ետ Բէյ, և ասէ. «Վասն այնորիկ՝ զի մի՛ անկցիս ի ձեռս մանկաւոյ իմոյ և մեռանիցիս, այլ եկ ի ձեռս իմ և կեաց ի տան իմում խաղաղութեամբ, ունելով ի գործս զմանկունս ի տան իմոյ՝ զօրսականս»: Պատասխանի ետ նմա Հայկի և ասէ. «Երևն ես դու և յերամակէ շանց՝ դու և ժողովուրդ քո: Եւ վասն այնորիկ թափեցից իսկ այսաւր ի քեզ զկապարձս իմ:»¹)

«Երկու հերոսների իսկական վիպական հայհոյական խօսքերով այս պատմութիւնը թողնում է մի բոլորովին նախնական (altertümlich) և սկզբնական տպաւորութիւն», գրում է այս առթիւ պ. Դեյլերը:²) Այս նկատողութիւնը շատ ճիշտ է: Օրինակներ բերելն աւելորդ ենք համարում: Յանկացողը կարող է գտնել Շահնամայի ու Իլիականի մէջ, Դաւթի ու Դողիաթի կռուի մէջ և ուրիշ շատ անգերում:

1. Պատմութիւն Արեւոյի և Կասկայի. Ս. Պետրոսով. 1879 էջ. 4.

2. Zur arm. Götterlehre, Nr. 127.

1. Heldensagen von Firdusi, an deutscher Nachbildung, von A. F. Schack, Berlin, 1865. Եր. 143 հտն.

2. Հնկն. Խորենացի. Ս. Ժա. «Առաքե (Բեյ) ... զմի ոմն յորդան իւրոց առ Հայկ ... զալ նմա ի հնազանդութիւն ևս կեալ խաղաղութեամբ: Բնակեցիր, ասէ, ի մեջ ցրտիքեան սառնամանեաց. այլ չեռ ուցեալ մեղի ևս զցրտիքիւն ևս առ ուցեալ քո հպարտացեալ քար ուցի, եւ հնազանդեալ ինձ՝ կեաց ի հանդարտութեան, ուր հաճոյ է քեզ յերկիս խնուս:»

4. Վիպական գծերից է և Կաղմոսի փախուստը Բէլի բազմութեան առաջից և քաջընթացիկ մարդոց ձեռով իմաց տալը Հայկին: որ պատրաստութիւն տեսնէ Բէլի դէմ ելնելու: Յիշենք միայն Շահամայից Գեթգեհէմին: Իրանի և Թուրանի սահմանի վրայ Սպիդ բերդի հրամանատարին: Սոհրաբը ժողովում է զօրքերի մեծ բազմութիւն: հսկաներ, և մեծ ամրոխով գալիս է Իրանի վրայ: Նոքա գալիս մօտենում են «Սպիդ կոչուած բերդին»: Գեթգեհէմը Սոհրաբին յայլթել ու յետ մղել չէ կարողանում և «շտապով փախչում է» «դէպի երկրի ներսը իւր ամրոցը գերդաստանի մարդկանցով», մի «արագընթաց մարդու» ձեռով յայտնելով Շահին. «Մեր վրայ եկաւ մի բազմութիւ ձիաւոր, ամենն էլ կռուարար եւ կտրիճ մարդիկ զօրաւոր», որոնց «պարագլուխն է մի պահլաւան քաջ սիրտ մի հսկայ, որի հասակը բարձրութեամբ երկձեղքնով նստած է շատ վեր», կամ «ըօյը ըարձը որպէս մի լեռ»: Գեթգեհէմն այս յայտնելուց յետոյ՝ աւելացնում է թէ իրենք չկարողանալով կռուել Սոհրաբի դէմ, փախչում են դէպի երկրի ներսը և, եթէ Շահը յապաղի և զօրքերը չվարէ կռուելու, նորա երկիրը տակն ու վրայ կըլինի և նորա փառքի թեփութիւնը կանցնէ: ¹⁾ Ի՞նչ է Կաղմոսի արարքն և Հայկին ուղարկած լուրը, եթէ ոչ ինչ որ այս Գեթգեհէմն է ասում: Նմանութիւնը շատ տեղ ունի իսկ բառերի մէջ էլ երևում է: «Բէլ ամբոխիւ հետեակ զօրաց, գայ հասանէ... մերձ ի տունն Կաղմեայ: Փախստական լինի Կաղմոս առ Հայկ, քաջընթացիկս առաջի իւր առաքէ. Գիտեան, ասէ, ով մեծդ զիւցազանց, զի զիմեալ գայ ի վերայ քո Բէլ յաւերժիւք քաջօք, և երկայնադիւղօք հասակօք սկայիւք մրցողօք: Եւ խնացիալ իմ զմերձ լինելն նորա ի տուն իմ փախիսց, և զամ աւասիկ տաքնապաւ: Արդ աճապարեա խորհել որ ինչ գործելոց ես: Հմմտ. Սեբէոս (Անանուն) եր. 3. «Իրմեալ գայ Բէլ արքայ ի վերայ քո, և եկն և հաս մինչև ի տուն անդր, և ես կնաւ իմով

և որ դւովք ահաւասիկ կամ փախչստա կոն»: Գեթգեհէմի և Կաղմոսի արարքը սահմանադրի պաշտպանութեան մի յիշողութիւն է միայն: Իսկ Կաղմէացի, Կաղմեան նախարարութիւն, կամ տուն Կաղմեայ ըստ Խորենացու, յայտնի է մեր պատմութեան մէջ Հայաստանի հարաւային սահմանների վրայ: ¹ Կաղմեայն ազգի իբրև նախահայր Կաղմոս ստեղծուած լինելը մի տարօրինակ բան չպէտք է համարուի: Մեզ չպէտք է շփոթեցնի Կաղմ—ոս անունն յունական վերջաւորութիւնը ²: Բաւական է միայն յիշենք Ագաթանգեղոսի մէջ Տրդատ ձևի հետ և յունական վերջաւորութեամբ Տրդատիոս, Տրդատէս ձևերը: Այն ինչ որ Ագաթանգեղոսի մէջ ընական է թուում ինչո՞ւ Խորենացու մէջ Կաղմոս ձևի համար բնական պիտի չլինի, քանի որ Խորենացին պարզապէս յիշում է, որ Մարարտից և յատկապէս յունաբէնից (Ա. բ. թ.) է առնում այդ պատմութիւնը:

5. Հայկի առասպելի ժողովրդական ծագումը երևում է յատկապէս և այս կտորից. «Իսկ բլուրն, ուր քաջամարտիօքն անկաւ Բէլ, անուանեաց Հայկ Գերեզմանս. որ այժմ ասին Գերեզմանակք»: Բայց զգիտին Բէլայ պաճուճեալ իմն զեղովք, ասէ, [Մար. Աբաս], հրամայէ Հայկ տանել ի Հարբ և թաղել ի բարձրաւանդակ տեղոջ, ի տեսիլ կանանց և սրբոց իւրոց» (Ա. ժա.): Այս կտորը պ. Խալաթեանը (Լ. եր. 121. Ո. եր. 22) քաղած է համարում Սուտ-Կալլիսթենէսից, որի մէջ գրած է. «Սա (կղզին) Փարոս կոչի. ըայց Պրոտէս ի սմա բնակեցաւ. և շիրիմն Պրոտեայ առ մեզ՝ պաշտաման արժանի եղեալ: Ի վերայ լերին միոյ ըարձու եկեալ բերին զնա. այդ որ այժմ՝ կոչի զիւցազղի զերեզման և ցուցին նմա (Աղէքսանդրի) զտապանն»: Պ. Խալաթեանինն են գծածները:

1. Ալիշան, Այրարատ, եր. 425, 427. ըստ «Հայաստանի քաղաքացիական պատմութեան» (որից յետոյ գալիս են Կարդուացի, Արծրունի, Ռշտունի և Մոկացի) հաճում են 13200 զինուոր, որից աւելի մեծ քիւ միայն Սիւնիք ունին արեւելեակն սահմանների վրայ:

2. Халат. Арм. Эпосъ, ер. 78.

5. Մի խումբ ձեռագիրներն մէջ այս ընթերցումն են որ եւ ձիշս պէտք է համարել:

1. Տրդատի, Ռոստոմ եւ Սոհրաբ, բարգմ. Ս. Գիւլգալեանց եր. 70 հսն.

Պրոտէս թաղուած է մի բարձր լեռան վրայ՝ որ կոչուած է «գիւցաղգի գերեզման»։ Բէլ նոյնպէս թաղուած է մի բարձրաւանդակ տեղում, բայց ոչ թէ նորա թաղուած տեղն է կոչուած Գերեզմանք կամ Գերեզմանակք, այլ նորա ընկած, սպանման տեղը։ Ահա բովանդակութեան բոլոր նմանութիւնը։ Եւ այդ նմանութիւնը Կալիսթենէսից վերցրած համարել լեզուական կողմից հիմնուելով սոսկ ոչնչութիւնների վրայ—այդ, գիտենք, պ. Խալաթեանի վարուելու եղանակի թոյլ կողմն է։ Մի հատ որ այժմ (պ. Խալաթեանը գտել է և մի քայց շաղկապ sic!)—ահա՛ բոլոր լեզուական նմանութիւնն ևս։—«Տարօնոյ դաշտի բերանը Աշտիշատայ մօտ՝ կայ մի գեղ, զոր այսօր Բաղչոյ կը կոչեն տեղացիք, քայց Տարօնոյ պատմիչ Յովհաննէս եպիսկոպոս Վիշապ անուն կուտայ անոր»¹։—«Իբրեւ լուաւ շահն [Շահաբաս] զայս համբաւ, դարձոյց զերեսս իւր՝ և եկն յԵրուանդակերան հին, որ այժմ ասի Աղջաղալայ»²։ Ուրեմն ի՞նչ պիտի եզրակացնել,—Սրուանձտեանն ու Առաքել Դաւրիժեցին Խորենացոյց կամ սուտ Կալիսթենէսից են վերցրել իրենց որ այժմ (այսօր) ասի, կը կոչեն և քայց բաւերը։ Եւ եթէ մեզնից ամեն մէկն էլ խօսելով մի տեղի հին, բայց քիչ փոխուած անուան մասին կարող է աւելացնել օրինակ՝ «Կուաշ որ այժմ ասուում է Կօշ», ինչո՞ւ Խորենացին չէր կարող զրել «Գերեզմանս, որ այժմ ասին Գերեզմանակք»։

Լեզուական նմանութիւնն այսպէս ոչնչուութիւն է դառնում. մնում է բովանդակութեան իրական նմանութիւնը, որ է՝ Բէլ ու Պրոտէս բարձր տեղում են թաղուած։ Բայց այդ դեռ ապացոյց չէ կարող լինել, որ Խորենացին սուտ Կալիսթենէսից է վերցրած, այլ ապացոյց այն բանի, որ Հայկի առասպելը ժողովրդական ծագում ունի։ Յիշենք միայն թէ իրարուց տեղով ու ժամանակով հեռու ազգերի մէջ որքան շատ իրարու նման առասպելներ և նոյն իսկ մի որ և է տեղի հետ կապուած աւանդութիւն-

ներ կան։ Զմոռանա՞նք և այն, որ հին Դերեզմանները սովորաբար բարձրաւանդակ տեղերում են շինուած և խիստ շատ տարածուած է զանազան հին և նոր ազգերի մէջ ցոյց տալ, սովորաբար բարձր տեղերում մի տեղ, հսկայի-օղուղի կամ ազնաւորի գերեզման կոչմամբ։ Թողնենք օտարներին։ Միթէ Հայաստանում այսօր ևս այդպիսի գերեզմանների շատ չկան։ Յայտնի են Փոքր Մասիսի վրայ եղած Օղուղի գերեզմանները։ «Շէյիդ ըսուած գերեզմանները, զորս քրդերը կը պատուեն և շատ տեղ Հայն ալ քրդին հետ ուխտի կ'երթայ հոն . . . որք առ հասարակ ծառերու պրակներով շրջապատուած կը լինին, և դարերու վրայ քարձրադիր»³։ Մի «Ազնաւորի գերեզման» նկարագրում է Սրուանձտեանը Մանագիւրտի մօտերը, «ուր քայլ մեծութեամբ . . . որ քարակոյտով մը բարձրացած է», որ գիւղի տէր շէխը իւր նախնին համարելով «կը մեծարէ իբրեւ մարգարէի շիրիմ»։ «Այսպիսի մեծադիր և Ազնաւոր անունով գերեզմաններ կը գտնուին ուրիշք ուրիշք», աւելացնում է Սրուանձտեան²։ Եոյնպիսի մի Ազնաւորի գերեզման նկարագրում է նա նաև Բօստան Խայա գիւղի մօտ, գարձալ Մանագիւրտի մօտերը, և մինչև անգամ Ազնաւորի մասին պատմուած մի առասպել է մէջ բերում և թէ «գեղի կնկտիքը շէր [երգ] կըկայեն Ազնաւորի վրայ»⁵։

Պրոտէսի «գիւցաղգի գերեզման» ազգերու թեան տակ չեն ստեղծուած, անշուշտ Հայաստանում այժմեան այս հսկաների։ Ազնաւորի կամ Օղուղի գերեզմանները, որոնք նոյնպէս պաշտամունքի առարկայ են, ինչպէս Պրոտէսի գերեզմանը։ Այդպիսի գերեզմանները, ասացինք, շատ տարածուած են և ոչ միայն Հայաստանում, այլ ուրիշ երկիրներում, ուր ցոյց են տալիս այս կամ այն գիւցաղգի գերեզմանը։ Եւ չգիտենք ինչո՞ւ, երբ Սրուանձտեանի կամ ուրիշների մէջ, մի այդպիսի գերեզմանի մասին զրուած ենք գտնում շատ բնական ենք համարում իսկ երբ Խորենացոյ պատ-

1. Սրուանձտեան, Իրոց-Իրոց, եր. 91։

2. Պատմ. Առաքել վարդապետի Դարձեցոյ, Վարդապետ, 1884, եր. 26.

1. Սրուանձտեան, Իրոց-Իրոց, եր. 103։

2. Նոյն, եր. 63.

3. Նոյն, եր. 66 հսկ.։

մութեան մէջ գտնուած ենք թէ մի տեղ ցոյց էին տալիս իբրեւ հսկայ Բէլի գերեզմանի պիտի կարծեւ թէ շինծու է: Պրոտէսթի գերեզմանը միայն այդ կարգի բազմաթիւ գերեզմանների թուին է պատկանում ինչպէս և Բէլի գերեզմանը: Եւ այս հանգամանքը հենց որով Բէլի առասպելը կապուած է հսկաների գերեզմանի շատ տարածուած մի ժողովրդական աւանդութեան հետ, մեծացնում է հաւանականութիւնը թէ այդ առասպելը ժողովրդական ծագում ունի:

Երբ, այսպէս, Հայկի առասպելն իւր ընդհանուր բովանդակութեամբ ու զոյնով և ապա վերեւում յիշած զլիաւոր մասերով ժողովրդական վիպական կերպարանք ունի, այն ժամանակ նոր իրենց նշանակութիւնն են ստանում և գալիս վիպական կերպարանքը զօրացնում են և ուրիշների դիտած երեք կողմեր ևս որոնք մենակ վերցրած առանձին արժէք չունին հարկաւ: Այդ կողմերն են. նախ բազմաթիւ մակդիրները, որոնք մեծ մասամբ վերաբերում են ինչպէս սովորաբար վէպի մէջ, հերոսների արտաքինի նկարագրութեանն ու մարմնական յաջողութեանը: Բայց այդ մակդիրները բուն հարազատ ժողովրդական համարելու ոչ մի հիմք չունին: Ի նկատի պէտք է ունենալ և այն, որ Պորենային անմիջապէս չէ օգտուած ժողովրդից, այլ առնում է մի օտար լեզուով գրուածից: Այնուհետև նշանակութիւն են ստանում նաև զրոյցի մանրապատում հանգամանքը, թէպէտև այստեղ ճարտասանութիւնն էլ կարող է մեծ դեր խաղացած լինել,— և ապա՝ յատուկ անունների ստուգաբանութիւնը:

Հարբ բառի ստուգաբանօրէն հայր բառից ծագումը «բանասիրութեան անհամաձայն» է գտնում Գարագաշեան¹⁾ որովհետև հայր բառի յոգնակի հարբ հոլովում է հարանց, մինչդեռ յատուկ անունը Հարբ ունենում է Հարբայ: «Ուստի աւելի արամբանական է ենթադրել, գրում է նա թէ Հարբ անունն պատահական նմանութիւնը հայր բառին յոգնակոյն հետ թելադրած է այն պատմու-

թիւնը: Այս անհամաձայնութիւնը, սակայն, արժէք ունի, երբ այդ ստուգաբանութեան վրայ պատմական տեսակետից նայենք, ինչպէս և նայում է պ. Գարագաշեանը: Այսինքն, երբ հաստատել ուղեհանք թէ իրօք հայրեր հարբ են բնակուել այդ տեղում ուստի և յետագայում տեղի անունը Հարբ է կոչուել: Բայց մեր նպատակն այստեղ այդպիսի պատմական ճշմարտութիւն գտնել չէ. այլ այն միայն թէ կարող չէ՞ր արդեօք ժողովրդի մէջ նոյն իսկ երկու տարբեր արմատներից ծագած բառերի պատահական նմանութիւնից մի աւանդութիւն ստեղծուած լինել: Ամենայն ազգերի մէջ կան այդպիսի տեղական ժողովրդական աւանդութիւնների, որոնք այս կամ այն տեղի լեռան, աւերակի ևն ծագումը բացատրելու համար են միայն ստեղծուած: Այդ այսպէս կոչուած պատճառական զրոյցները (ätiologische Sagen) հարկաւ մեծ մասամբ քմահաճոյ բացատրութիւնների, յաճախ հիմնուած ստուգաբանութիւնների վրայ, որոնք լեզուաբանական տեսակետից ճիշտ չեն անպատճառ: Ուստի և այդ «բանասիրութեան անհամաձայնութեան» վրայ հիմնուելով միայն կարելի չէ աւել թէ հենց ժողովրդի մէջ ևս չէ եղած Հարբ անունն մի այդպիսի բացատրութիւն և թէ այդ շինծու մի բան է: Միւս կողմից «բանասիրութեան անհամաձայն» լինելն ևս դեռ բոլորովին չէ ապացուցուած, որովհետև յայտնի է համաբանութիւնը (analogie) որքան մեծ դեր է կատարում լեզուների մէջ, և որքան խոնարհման ու հոլովման և այլ ձևեր լեզուների մէջ փոփոխում են համաբանութեամբ: Եւ մի՞թէ այդ օրէնքով չէ որ մենք այժմ վարք — վարքի, բարք — բարքի, աչք-աչքի ենք հոլովում, փոխանակ վարուցի-բարուցի, աչաց հոլովելու, և կամ օտարազգի ծագում ու կազմութիւն ունեցող Տփղիս իբրեւ յոգնակի առնուելով Տփղիսաց է հոլովում, փոխանակ Տփղիսի կամ Տփղիսայ հոլովելու: Պ. Գարագաշեան չէ յիշում թէ որ դարու մատենագրի մէջ Հարբ — Հարբայ է հոլովուած²⁾:

1. Ա. Մ. Գարագաշեան, Բնական Պատմ. Հայոց, Մասն Ա. Թիֆլիս. 1895 եր. 146:

1. Халат. Арм. Эпосъ, стр. 76.

2. Արարատ, 1899. № 9. եր. 412 հ. Գարեգին

Բայց որ դարում էլ որ լինի, մի անգամ երբ Հարք բառի ծագումը մոռացութեան է տրուած, կարող չէ՞ր արդեօք մեր զրականութեան սկզբի դարերում էլ համարանութեամբ Հարքայ հոլովուել: Մենք, անշուշտ, չենք պնդում որ Հարք հայր բառի յոգնակին է, այլ այն միայն ուզում ենք ասել, որ այդ բացատրութեան գէ՛մ առարկութիւնը դեռ շատ թոյլ է:

Նախ քան մեր եզրակացութեան ամփոփումին անցնելը, նկատենք, մի հանգամանք ևս: Զգիտենք ինչո՞ւ արդի ժողովրդական զրոյցները որոնք պատմում են Հայկի ու Բէլի մասին Վանայ ծովի շուրջը, անպատճառ խորհնացու ազգեցութեամբ մըտած պիտի համարել ժողովրդի մէջ, և ոչ թէ, խորհնացուց անկախ հին ժողովրդական զրոյցների սերունդ, որոնք կապուած մնում են Վանայ ծովի շուրջը—և յատկապէս այդ ծովի շուրջը—եղած տեղագրական անունների հետ: «Վանայ մէջ մէկ թաղ կայ բնակչաց, բերդի պարսպէն դուրս, որ մինչև ցայսօր Հայկականք կրկնուի... Հայոց ձոր... մինչև ցայսօր Հայոց ձոր կրկնուի. այնտեղն է Տըր-շող գեղը, ուր Հայկի լայնալիճ նետով բացուած հսկայ Բէլի զրահապատ կողի շողը կրտսնուէր¹. այնտեղ է Հայկ և Աստուածաշէն անունով գեղերը... բնակիչք Մէկ կանուանեն այս [Հայկ] գեղը և Մաւու ձոր կանուանեն զՀայոց ձորն, որ կրնայ ըսուիլ նաև Հաւոց ձոր»²:

Նոյն տեղում (եր. 48) Սրուանձտեանը պատմում է հետևեալ զրոյցը. «Դատվան գեղէն Զրհորի սահմաններով դէպի Նէմրութ ի դաշտակողմն գնալով՝ կրտսնևս կարգ մը տնկուածի կամ կանգնուածի պէս սև քարեր, որոնք հեռուէն և մութ ժամանակ կրնան խա-

բել զմարդ՝ թէ կարաւան են անոնք, կամ մարդ և ուղտ: Տեղացիք Բէլի ուղտեր և ուղտապաններ կանուանեն զանոնք, և որոց համար կրվիպասանեն ու կըսեն թէ «Կռապաշտ թագաւոր է եղեր Բէլը, և մեծ զօրքով եկեր Հայոց թագաւորի ու երկրի վրայ կռիւ. Հայոց թագաւորը Աստուծոյ ձեռնով սպաններ է զԲէլ, և հաներ Նէմրութայ գլուխ, այնտեղը փորեր թոնիր շիներ, մէջը կախեր վառեր է: Աստուծոյ հրամանքով այն կրակը ջուր է կրորիւր, զմոխիրն հողի տակ իջուցեր, որ չեղնի քամին անոր փոշին տանի: Բէլի մարդիկ և ուղտերն ալ իրենց վախէն քար են կտրել: Մինչև այսօր թոնիրն ու ջուրը կայ. և այս ջուրն է, որ սարի տակով կիջնայ Մեղրագետի տինէն կրբղիէ և այդ գետը կրկալմէ»:

Նոյն զրոյցի մի ուրիշ ձևը բերում է հ. Սարգսեան իւր տեղագրութեան մէջ.

Եթէ Սարգսեանի բերածի մէջ, բազմաթիւ ժողովրդական մոտիւնների հետ, գրքերի ազգեցութիւն ևս երևում է, Սրուանձտեանի բերած այս զրոյցի մէջ խորհնացու ազգեցութիւն չէ երևում: Կռապաշտ թագաւորի և (Խաչապաշտ) հայոց թագաւորի կռիւը շատ սովորական մի բան է մեր ժողովրդական զրոյցների մէջ և տեղիք չկայ կարծելու թէ խորհնացուց է անցած ժողովրդին: Բայց և այդ կռիւը հենց երկրորդական տեղ է բռնում մեր զրոյցի մէջ, ուր էականը Բէլի ուղտերի քարանալն է և Նէմրութ սարի զլխի ջրաւազանի ծագման պատմութիւնը: Բայց այս վերջին երկու տեսակի աւանդութիւններն էլ շատ տարածուած են: Բար կարելու այդպիսի պատմութիւններ շատ կան, որոնցից մի երկուսն էլ բերում է Սրուանձտեանը (եր. 50 հտ.): Նոյնպէս աղբիւրների ջրաւազանը թոնրով և թոնրում այրուելու մի պատմութեամբ բացատրելը մի տարածուած աւանդութիւն է, որ նոյն Սրուանձտեանի մէջ (եր. 53) գտնում ենք, մի ուրիշ ձևով կապուած նաև Լէզք գիւղի մօտ եղած աղբիւրի ջրաւազանի հետ: Դսկ այս աւանդութիւնն իբրև թափառական զրոյց՝ գտնում ենք և Տ. Նաւասարդեանի հեթիաթների ժողովածուի մէջ է. գրքոյկ եր. 39 «Աղքատին պաշտուող կնիկը» վերնագրով: Սրուանձտեանի բերած այդ զրոյցն, ու-

վրդ. Յովսէփեանի «Խոսրովի թագմանի» յօդուածի մէջ, Մայր Արուի գրադատանի Մ. Յ. № 730 «Յովսէփեան ի մասսապի հայոց կարողիտի սակս ժողովոց որ եղեմ ի Հայս» ձևագրից առած կտրի մէջ յիշուում է Մանաղիթի ժողովի (726 թուին) եպիսկոպոսների բռնում «Արիկոս Հարֆ», առասց վերջի յ ատի:

1. Ահա մի անուաբանութիւն, որ լցիսեմի ժողովրդից է առնում Սրուանձտեանը, քի իրենից է շինում:

2. Սրուանձտեան, Իրոց Բրոց, եր. 113 հո.:

րեմն, իւր ձեով յՍորենացու աղբեցութեան տակ ստեղծուած համարիլու տեղիք չունինք: Շատ հաւանական է, որ ինչպէս տեղագրական անունները Հայկի Հայոց ձոր և ին. Սորենացու ժամանակից ցայսօր հարկաւ անկախ Սորենացուց, մնացել են ժողովրդի մէջ, այդպէս և արդի ժողովրդական զրոյցը հին զբոյժների մնայորդն է, որը շեշտում ենք, Սորենացու զրոյցին շատ էլ նմանութիւն չունի: Յայտնի է, ժամանակի հեռաւորութիւնն առանձին նշանակութիւն չունի զբոյժների յարատեւելու նկատմամբ: Եթէ Անանիա Շիրակացու ժամանակից մինչև այսօր կարող է մնացած լինել Վահագնի յարգը զօղութեան առասպելը նոյն բնաւորութեամբ, որ ունի այդ առասպելը Շիրակացու մէջ¹⁾, ինչու անհաւանական պիտի լինի թէ Սորենացու կամ Մար Աբասի ժամանակից մինչև այսօր կարող էր ժողովրդի յիշողութեան մէջ մնալ Հայկի ու Բէլի առասպելը:

Այս ամենն ի նկատի ունենալով, ինչպէս և այն, որ Հայկի հսկայ նշանակութեամբ և իբրեւ առասպելական որսորդ² Օրիոնի հաւասար դորձածուած ենք գտնում թարգմանիչներից, գալիս ենք այն եզրակացութեան, որ Հայկի ու Բէլի առասպելն ամեն նայն հաւանականութեամբ ժողովրդական հիմունք ունի: Եղիւ է, հաւանօրէն, մի տեղական առասպել հսկայ որսորդ Հայկի և մի օտար բռնաւոր հսկայի՝ Բէլի կռուի մասին, որոնց համար և Վանայ լճի շուրջը տեղեր են ցոյց տուել:

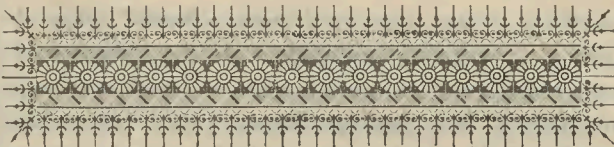
(Դարձեալ)

Մ. Արեղեան

1. «Յարդգողը նշան է, որ ժամանակով ուրիշ արարածոց աւսուած իւր մշակները որիւր մեր երկրի աւսուածոյ կային յարկերը գոյցեր... յարկը քափեր երկնից երեսն ու, մնացեր»: Սրուանձեան Գրոց-Գրոց եր. 108.

2. Հայկին իրեւ որսորդ է ներկայացնում ևս Բէլի խօսքը Անանուկի մէջ. «... Ունելով ի գործս զմանկունս ի քան իմոյ զորսականս» (Սեբեոս, եր. 4):

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ Ք

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐ

ԴՐ. Կ. ՌԷԿԼԱՄԻ.

Ա.

ՈՒՏԵԼԻՔ ԵՒ ԸՄՊԵԼԻՔ.

Քաղց. Մեզ ուտել է դրդում քաղցը զգացումը, որ կախումն ունի ստամոքսի կծկուելուց կամ սեղմուելուց: Մարտողական դորձարանի երկար խողովակը, որն միջով ներս է գնում կերակուրը, բացուում է ստամոքսի մէջ, սա այդ երկար խողովակի շարունակութիւնն է և ունի կոր պարիկ ձև, որ նեղանում է ծայրի կողմում, և այդտեղից սկսում է բարակ աղբը, այն տեղում, ուր ստամոքսից յետոյ սկսում է բարակ աղբը, գտնուում է մի հաստ օղաձև դուռը, որ ծառայում է ստամոքսը փակելու և բանալու համար: Ստամոքսի պատերը բաղկացած են երկու շերտ հլուռածքից, որոնց մէջտեղը գտնուում են մկանային թելեր, այդ թելերը, մեր մարմնի մկանունքի նման, կարող են կծկուել և երկարել: Երբ կերակուրը կամ ըմպելիքը մտնում է ստամոքսի մէջ, սա լայնանում է և դրան օղը սեղմուում է. այսպիսով ստամոքսը դառնում է մի փակ պարի, կերակուրը չէ կարող այնտեղից անցկենալ աղբի մէջ: Ստամոքսը կը մէջ փակուած անդադար նիւթերի շուրջն անդադար սեղմուում է, որովհետև մկանունքը իրենց շարժումներն առնում են կանոնաւոր յաջորդականութեամբ: Եթէ մենք ուտելու կամ խմելու միջոցին յանկարծ շատ օդ ներս քաշենք, օդը՝ թեթեւ լինելու պատճառով գտնուելով վերևում, դուրս կը մղուի ստամոքսի սեղմուելու շնորհիւ, կանցնէ առաջ կերակրի ընդունարանը և ապա բերանը, սորանով է բացատրուում բխկալը: Ստամոքսը սեղմուելով՝ նորս մէջ եղած նիւթերը սկսում են շարժուել պտուտակաձև. երբ այդ նիւթերը կարծր են և ծանր, ստամոքսի մկանունքը, սահպուլած լինելով աւելի սաստիկ կծկուելու, արագ սեղմում են պատերը կերակրի չորս կողմից և յաւաճացնում են ստամոքսի ցաւ, ճմլումն: Եթէ ստամոքսի մէջ ոչինչ չկայ, նա մինչ այն աստիճան է

սեղմուում, որ ծառայով չորս անգամ փոքր է լինում հուշտ ստամոքսից: Երկար ժամանակ բան չուտելուց ու չիմելուց ստամոքսի պատերը սեղմուում են ջղաձգութեան պէս, և մենք ստանում ենք այն զգացութիւնը, որին քաղց ենք ասում: Երբ ստամոքսը թոյլ է սեղմուում, մենք գրեթէ բնաւ քաղցածութիւն չենք զգում: Իսկ ստատիկ սեղմուելիս սաստիկ էլ քաղցածութիւն ենք զգում: Երբեմն միանգամայն արտաքին պատճառներ, օր. դըրձըրիկայնող կառքով կամ երկաթուղով ճանապարհ դնալը, կարող են քաղցի զգացումն յառաջ բերել, որովհետեւ աւիամայ յառաջացնում են ստամոքսի կծկումն:

Ծարաւ. Մենք ծարաւ ենք անուանում մեր բերանի չորութեան զգացումը. այդ չորութիւնն յառաջանում է այն ժամանակ, երբ շատ ջուր է կորչում մեր արեւնից—ամառը՝ կաշու ստատիկ քրտնելուց, զանազան հիւսնդութեանց ժամանակ, զորօր, փորահարկների, անեղի, առատ միզահոսութեան, այլ և զանազան գրգռիչ բաներ—աղ, պղպեղ և համեմունքով պատրաստած կերակուրներ ուտելուց բերանի չորանալու ժամանակ:

Ծարաւը և քաղցը մեր առողջութեան պահապաններն են. նոքա մեզ ցոյց են տալիս թէ երբ պէտք է ուտենք ու խմենք:

Ախորժակ. Ախորժակ կոչուում է կերակրի և ըմպելիքի համը ճաշակելու ցանկութիւնը. ախորժակը յայտնուում է սովորաբար միայն մի քանի կերակրների ու ըմպելիքների վերաբերութեամբ և յառաջ է գալիս նոցա համը մարդու մարմնում պատկերացնելուց: Առողջ մարդն ախորժակ ունենում է մինչև անգամ այն ժամանակ, երբ նա բնաւ քաղցած և ծարաւի չէ. բայց յադեցնել իւր ախորժակը նա կարող է միայն այն դէպքում, երբ առաջուց քաղցածութիւն և ծարաւ է զգում: Բերանի մաղառային թաղանթը վընասուելիս (որ սովորաբար պատահում է ստատիկ հարբուխի և ստամոքսի բորբոքման ժամանակ) ախորժակ բոլորովին չէ լինում, բայց կրկին ախորժակը վերագառնում է, հէնց որ յիշեալ հիւսնդութիւններն անհետանում են:

Մի քանի դէպքում ախորժակը մարդու համար հանդիսանում է որպէս մի բնազդումն, որ գրգռւմ է նորան գործ ածել այն նիւթերը, որոնց նա աւելի կարօտ է. օր. հարբուխի կամ կրծքի բորբոքման ժամանակ աղի և թթու բաների ախորժակ է երևան դալիս. մեծերն ու փոքրերը, որոնց կաշու, մանաւանդ գէմբի, դեղձերը բարբոքուած են, մեծ քանակութեամբ գործ են ածում աղ, պղպեղ և համեմունք, որոնք, ինչպէս փորձով հաստատուած է, խիստ օգտակար են նոցա համար որպէս բուժիչ միջոցներ:

Կերակրի քանակութիւնը. Մարդու սննդառութեան համար կարեւոր խնդիր է ուտելիքի (կերակրի) քանակութիւնը: Ով քիչ է ուտում ու խմում, նա զրկում է իւր մարմինը անհրաժեշտ սնուցիչ նիւթից, որ հարկաւոր է նիւթերի փոխանակութեան գործողութեան համար: Ով որ չափազանց շատ է ուտում, նա վնասում է իւր ստամոքսին և մեռչնում է իւր մէջ աշխատելու ցանկութիւնը, որովհետեւ ծանրաբեռնում է իրեն իւր մարտողութեան համար գործ դրած չափազանց աշխատանքով:

Առողջ մարդը սովորաբար ինքը կարող է կանոնաւոր կերպով որոշել իրեն հարկաւոր կերակրի քանակութիւնը՝ կշտանալու զգացութեան շնորհիւ, որ թոյլ չէ տալիս մեզ չափից աւելի ուտել, մինչ քաղցն ու ծարաւը ստիպում են ուտել:

Սեռական. Երբ մեր ստամոքսը հարկաւոր չափով լցուած է և քանի որ նա լեքն է, մենք զգում ենք որ կուշտ ենք: Այն սննդաբար նիւթերը, որոնք գանգաղ են մարմնում ստամոքսում, օր. գետնախնձորը (կարաոֆիլը), հաճարի հացը, պատիճաւոր բոյսերը (լոբի, բակլայ ևն.), մեզ աւելի մեծ չափով են կշտացնում, այսինքն աւելի երկար են մնում աղիքներում: Սակայն երկար ժամանակ կուշտ լինելը դեռ չէ ցոյց տալիս թէ սննդառութիւնը կանոնաւորապէս է կատարուում, որովհետեւ ստամոքսի լեքը լինելը դեռ կուշտ լինել չէ նշանակում: Ընդհանուր առմամբ օրական պինդ և ջրի կերակուր մենք պիտի ուտենք այնպիսի չափով, որ գրեթէ հաւասար լինի մեր ամբողջ մարմնի կշռի քաւնեւորդ մասին. ուստի խոշոր և դէր մարդը պէտք է աւելի ուտէ և խմէ, քան փոքրն ու նիհարը, հասակաւորն աւելի քան երեխան, ձին աւելի քան էջը և որսի շունն աւելի քան սենեակների շիկը: Ով որ աւելի է աշխատում և յորձեցնում է իրեն շարժումներով, մարմնաւոր կամ մտաւոր աշխատանքով, այսինքն աւելի ոյժ է կորցնում, աւելի պէտք է ուտէ քան նա, որ քիչ է աշխատում և ոչ սերով, ուրեմն աշխատասէր մարդն աւելի պիտի ուտէ, քան ծոյր, առողջն աւելի քան անկողնում պարկած հիւանդը, նոյն այս հիմամբ այն մարդիկ, որոնք երկար ենմնում ցրտումը և այդ պատճառով կորցնում են իրենց ջերմութեան մի մասը, աւելի մեծ ախորժակ են ունենում քան նստակիւն կեանք վարողները:

Աւելի մեծ չափով կերակրի կարօտ են լինում և նոքա, որ դեռ աճում են (երիտասարդները) կամ նոքա, որ կաղուղուրուել են կամենում հիւանդութիւնից յետոյ:

Այսպէս ուրեմն կերակրի հարկաւոր չափը կախումն ունի մարմնի ամբողջ կշռից, նոցա

ոյժերի սպառումը, սառնելուց, հաստիկից և առողջական վիճակից:

«Ո՞ր կերակուրը պէտք է դերադասել—սա՞քը թէ՞ սառը»: Ո՛չ մէկը և ոչ միւսը: Թէ՛ շատ սառը և թէ՛ շատ սաք կերակուրը վնասում է ատամներին և ստամոքսին: Սառը բանին կարելի է ուղիւնել և ստամոքսը ընտելացնել նորան, աւաքին չէ կարելի երբէք ընտելանալ, նա միշտ կը վնասէ ստամոքսին: Բոլորովին առողջ կենդանիները ձմեռը ձիւն են ուտում և բնաւ չեն ուտում սաք կերակուր: Սառն ըմպելիքը ստամոքսին և արեանը ջերմութիւն է տալիս, նպաստում է նիւթերի փոխանակութեան կանոնաւորութեանը, ուրեմն և օգտակար է առողջութեան համար: Շատ սաք ըմպելիքը արեանը, հետեւապէս և ամբողջ մարմնին չափազանց շատ ջերմութիւն է տալիս, ուստի և նուաղեցնում է նիւթերի փոխանակութիւնը, ուրեմն՝ վնասում է առողջութեան: Գոյլ (գաղջ) ըմպելիքը և ոչ տաքը, օգտակար է հիւանդներին՝ քրտինք յառաջացնելու համար, ծերերին և առհասարակ ամէն մարդու, որովհետեւ նպաստում է խիստ դուրս գալուն:

Ջրի կերակուրը, սուրճը, թէյը ևւն. երբէք պէտք չէ սաք սաք ընդունել (այսինքն +600 ջերմութեամբ, ըստ Ռէօմբերի, որ մարմնի ջերմութիւնից գրեթէ երկու անգամ աւելի է), նոքա պէտք է դոյլ լինին, այսինքն ունենան +400 կամ +450 ըստ Ռ., այնպէս որ խմելու ժամանակ մարդու շրթունք չայրեն: [Այն հիւանդութիւնը, որ սովորաբար կոչւում է ստամոքսի ձմումն, յառաջ է գալիս շարունակ սաք կերակուր և ըմպելիք ընդունելուց, որոնք շատ արեւն են հոսեցնում դէպի ստամոքսը և յառաջ են բերում ցաւ տուող բշտիկներ]: Նմանապէս վնասակար է շատ սառը ջուր խմելը, այսինքն ըստ Ռ. +60-ից պակաս ջերմութիւն ունեցողը, որովհետեւ նա վնասում է ատամներին, եթէ դործ է ածուում սաք կերակրի հետ միասին, և շնչառութեան գործարաններին, մանաւանդ երբ մարդ քրտնած է լինում վազվզելուց, պար գալուց, խօսելուց, երգելուց կամ ծիծաղելուց:

(Կը շարունակուի)

ՄԱՆՐԱԼՈՒՐՔ

Rhopala obodata Նոր անկիզի մորեկի. —Անգղիական Gartener Chronicle թերթն այս առանձնաթատուկ բոյսի մասին հետաքրքրական մանրամասնութիւններ է հաղորդում: Այդ կարճաբուն թուփը, որն այնքան էլ տերեւառատ չէ, գտնուում է զլխա-

ւորապէս Հարաւային Ամերիկայի տափաստաններում: Երկարամեայ դիտողութիւնները ցոյց են տուել արդէն, որ յաճախ կրկնուող հրդեհներն ոչ թէ միայն չեն կարողանում այրել ու ոչնչացնել այս օտարոտի բոյսը, այլ մինչև անգամ նպաստում են նրա աճելուն ու բաղմանալուն: Կոլումբիայի Ռոմէն գաւառում, ինչպէս և Հարաւային Ամերիկայի ուրիշ շատ դաշտափայտերում տեղացի բնակիչները սովորութիւն ունին այրելու արեգակից չորացած խոտերն, որոնք նոր ծղոյ բոյսերի ազատ աճելուն արգելք են լինում: Հրդեհից մնացած մոխիրը, որն իր մէջ մեծ քանակութեամբ բուսական աղ է պարունակում, հողի բարեբերութեան օգնում է: Այսպիսի հրդեհների ժամանակ տափաստաններում աճող բոլոր խոտերն ու մացառները, ծառերն ու թփերը, մինչև իսկ սրանց արմատները, այրւում են, բայց մի ծառ միայն բացառութիւն է կազմում, ինչպէս հաստատում է վերոյիշեալ լրագիրը, և չի այրւում: Այդ շնչին թուփն Rhopala obodata-ն է: Սրա բնի արտաքին կեղևը, որի հաստութիւնը հազիւ թէ մի սանտիմետր է, բաղկացած է մեռած վանդակիկներից, որոնք կրակի այրող զօրութեան չեն ենթարկւում, այլ ընդհակառակը բնի շուրջը մի անկիզի վահան կազմելով, պաշտպանում են բոյսի ներքին մասերը:

Այսպէս ուրեմն այս անկիզիկի նոր մորենին չի այրւում և աճում ու բաղմանում է Կոլումբիայի հրդեհուած տափաստաններում:

* *

Նուագող ծառ. — Հարաւային Նուրիայում Tsofar անունով մի ծառ կայ, որը բացի առատ խիժ արտաթորելուց, անց ու դարձ անողների առանձին ուշադրութիւն է գրաւում քաղցր ու մեղմ նուագածութեամբ: Ամեն անգամ երբ մի թեթեւ քամի է փչում, ծառն սկսում է իր նուագը և անծանօթ ուղեորին երկմտութեան մէջ ձգում: Այժմ շնորհիւ Շտէյնֆուրտի կատարած հետախուզութեան, գաղտնիքն արդէն բացուած է: Այդ ձայներն յառաջանում են այն փոքրիկ ծակոտիկներից, որոնք գտնւում են այդ ծառի բաղմանութիւ բաւականին մեծ փշերի վրան: Մի տեսակ փոքրիկ միջատներ, ծածկելով փշերի հիմքերը և դատարկելով նրանց մէջը, այնտեղ իրենց սիրած կերակուրն են փնտռում և միևնոյն ժամանակ բնական սրինգներ պատրաստում: Այս փոքրիկ սրինգների մէջ մտնելով քամին, հաճելի ձայներ է յառաջանում և նայելով նրա մեղմ կամ սաստիկ փշելուն փոխւում է նուագը և կամ մի եղանակից մի ուրիշ եղանակի անցնում:

* *

Բառներսոյ դարձն սկիզբը. Դեռ մինչև այսօր չարունակում են վիճել, թէ Ի. դարու սկիզբը երբ պէտք է համարուի: Մէկը հետեւեալ հետաքրքրական հաշիւն է ներկայացնում:

Մի առ ժամանակ ենթադրենք, թէ տասնիններսորդ դարը վերջացաւ 1899 թ. դեկտեմբերի 31-ին, և թէ ուրեմն մենք արդէն քսաներորդ դարումն ենք ապրում:

Ամենայն դար հաւասար է 36,500 օրուայ, իսկ որովհետեւ դարու մէջ 25 նահանջ տարիներ կան, ապա ուրեմն 36500 օրերին պէտք աւելացնել 25 օր, որով մի դար հաւասար կը լինի 36,525 օրուայ, իսկ 19 դարը կունենայ $19 \times 36,525 = 693,975$ օր:

Արդ տեսնենք, թէ արդեօք այդքան օրերին հաւասար կը լինե՞ 1899 տարին, եթէ այս թիւը բաղմամբաւորենք 365 օրով և վերան աւելացնենք (+) այնքան օր, որքան որ 1899 տարիներին մէջ նահանջ են եղել, այսինքն 474 օր:

$1899 \times 365 + 474 = 693,609$ օր.
Իսկ առաջ ստացել էինք . . . 693,975 օր.

Ուրեմն դեռ էլի պակասում է 366 օր:

Հիմա պարզ է, որ մինչև տասնուինն դարու լրանալը տակաւին պակասում է մի ամբողջ նահանջ տարի, որ և մեր այժմեան 1900 թուականն է, ուրեմն այդ թուականին լրանալով պէտք սկսուի Ի. դարը, և մենք էլ քսաներորդ դարու սկիզբը պէտք է համարենք անշուշտ եկող 1901 թ. յունուարի 1-ը:

*
* *

Արհեստական մեզսֆա քարեակի մեռեցումը և սարդի ուսայինց պատասխանած մեզսֆադեկը Պարիզի 1900 բուականի Համաշխարհային Յուզանակիւնում: — Մարսեան դաշտում կառուցուած անկուածների շքեղ շինութեան մէջ, որ զուգահեռական է Avenue de la Bourdonnais-ին, Պարիզի առաջիկայ Համաշխարհային Յուզահանդիսի այցելուներն և յատկապէս այցելու տիկիներն իսկական հրաշալիքներ պիտի գտնեն, որոնց մէջ առաջնակարգ տեղ են բռնում վերջին ժամանակներս միայն վաճառականութեան մէջ երեւացած արհեստական մետաքսից, մերսերացրած բամբակից և սարգի ոստայինց գործուած կերպաները, Արհեստական մետաքս պատրաստելու գիտն ու նրա արած յառաջագիմական քայլերը պարտական ենք Ֆրանսիացի հանճարեղ գիտնական Շարդոնէին: Այս տեսակ մետաքսեղէնի առաջին նմուշներն միայն 1889 թուի ցուցահանդիսին երեւցին: Այժմ այդ հրապուրիչ ապրանքն այնքան ընդունելութիւն է գտել, որ Բեզանսոնում կարիք է զգացուել առանձին գործարան բանալու, որտեղ և օրական 150 կիլոգրամ (9 փ.

6 գր.) արհեստական մետաքս է պատրաստուում և իրրե ընտիր մետաքս գործ է դրւում հագուստների, կահ կարասիների և այլ տնային պէտքերի համար:

Հինձու մետաքս պատրաստողներն իրենց սկզբնական փորձերի ժամանակ մեծ դժուարութիւնների էին հանդիպում, երբ այդ գործուածքները զանազան գոյներով ներկել էին ուզում: Բայց շուտով այդ խոչընդոտների առաջը կարողացան առնել: Աւերջապէս, դրանից աւելի մեծ ու կարեւոր հանգամանք էր և այն, որ այդ նոր անկուածները խիստ դիւրաւառ լինելով, իսպառ ոչնչացնում էին արուեստաւորների գործ դրած բոլոր քանքերը, Սակայն մարդու հզօր միտքը այդ չարեաց ճարն էլ գտաւ:

Մերսերացրած բամբակի արդիւնաբերութեան մէջ մոցնելն այն խորհուրդն ունէր, որ մետաքսը փոխարինուէր բամբակով, որն առաջինց ոչնչով յետ չի մնում իր գեղեցիկ յատկութիւններով: Այդ հետեւիքներին հասնում են «մերսերացում»-ով, այսինքն քիմիական մի առանձին բարդ գործողութեամբ, որն իր անունն ստացել է Ֆրանսիացի քիմիկոս Մերսերից, Սա, սրանից տասն և հինգ տարի առաջ, գտաւ, որ եթէ բամբակը, ենթարկելու լինինք բուսական աղերի և կամ թթւութեան ազդեցութեան, նոր յատկութիւններ կստանայ, Հատ նշանաւոր է այդ սղերի հրաշալի ներգործութիւնը, երբ բարձր աստիճանի ջերմութիւն չեն ունենում: Ահա այդ միջոցով հնարաւոր եղաւ բամբակէ գործուածներին մետաքսի փայլ տալ: Սակայն այս էլ պէտք է աւելացնել, որ բամբակեղէնն էլի բամբակ է մնում և ոչ թէ մետաքս դառնում: Այդ բանը հեշտ է լինում ստուգել քիմիական վերլուծութեամբ և թէ մանրագիտակով:

Աւերոյիշեալ երրորդ գործուածքի, այն է սարգի ոստայինց պատրաստուած մետաքսեղէնի սկզբնական գաղափարը պատկանում է Բոն—Դե—Սէնդ—Իլէրին, Մոնպելիէի քաղաքային վարչութեան անդամներից մէկին, Բեօմիւրին, ջերմաչափի հնարողին, որոնք դեռ այս դարի (ԺԹ) սկզբին կարծիք յայտնեցին, թէ հնարաւոր է սարգի ոստայնը գործնական նպատակների ծառայացնել, Իրականացնել այդ միտքը կարողացաւ անգղիացի Բոյտ անունով վաճառականը, որը Լոնդոնի Society of arts-ին ներկայացրեց 6000 մետր երկարութեան մետաքսի մի կտոր, որը գործել էին 22 սարգ երկու ժամուայ ընթացքում: Ի հարկէ, այդպիսի նպատակների համար պէտք կարող էին գալ միայն սարգերի խոշոր տեսակները, յատկապէս այնպիսիները, որոնք պատահում են Պարադուայում: Արգենտինեան հասարակապետութեան մէջ, Հընդհաստանում, 2ինաստանում և Աւստրալիայում, Այս սարգերը հրեշային մեծութիւն են ունենում:

Բայց մեր յայտնի նպատակի համար ամենից աղնիւ տեսակներն են համարուում Մագագասկար կղզու վերայ գտնուածները: Այս սարգերի կեանքն ու նրանցից օգուտ քաղելու միջոցներն խիստ գեղեցիկ կերպով ուսումնասիրել է ֆրանսիացի քարոզիչ հայր «Վամբուէն»: Այս սարգը «halabon Nephila madagascariensis», իսկ որ հրէշ է, ոսկայն էզը, Եւրոպայում յաճախ պատահող, սովորական սարգերից մի քիչ մեծ է, այն ինչ արուն աչքի է ընկնում իր ահագին մեծութեամբ: Նրա մարմնու երկարութիւնը 5 սանտիմետր է, իսկ եթէ նրա թաթերի մէկի ծայրից մինչև միւսը հաշուելու լինինք, 14 սանտիմետր: Այդ սարգերից այսպէս են օգտուում. նրանց ութ-ութ տեղաւորում են փոքրիկ վանդակների մէջ, սակայն այնպէս որ զուկները ներսի կողմում լինին, իսկ որովայնները՝ դրսի: Արագ պտտուող իլիկի օգնութեամբ իւրաքանչիւր սարգից 40 մետր թել է ստացւում. յետոյ սրանց փոխարէն ուրիշներն են փակում: Այս գործողութիւնից յետոյ, սարգերը, պարզ նկատուում է, խիստ ուժասպառ են լինում: Այդ ժամանակ նրանց կուշտ կերակրում են, ճանձեր տալով, որով և նրանց առողջութիւնն ու տրամադրութիւնը տեղը բերում: Ըստ երևոյթին, ընտրութիւն անելով, կարծես, հնարաւոր է լինում անխոնջ սարգեր ունենալ, որոնք անընդհատ թել են մատակարարում: Հայր Վամբուէն պատմում է, որ իր սարգերից մէկը 27 օրում 4000 մետր թել է տուել: Սակայն ոյժի այդքան ծայրայեղ գործադրութիւնն անհետեանք չանցաւ. խեղճ միջատն շուտով սատկեց:

* *

Հետաքրքիր փորձեր. — Տարրալուծութիւնն (քիմիա) առհասարակ ծանր ու անըմբռնելի գիտութիւն են համարում: սակայն այս նկատողութիւնն արդարացի կարելի է համարել միայն այն ժամանակ, երբ զուգընթացաբար գրաւիչ փորձեր տեղի չեն ունենում: Օրին. եթէ սրուակի մէջ ջրածնական ծծմբուտ ունինք, հեշտութեամբ կարելի է մի այսպիսի թեթեւ փորձ կատարել: Սրուակի բերանից հանելով խցանը, փոխարէնը յարմարացնում են մի բեզինէ խողովակ, որի վերջի ծայրի վրան հազնում են ապակե սրաքերան ծորակ և ապա թոյլ տալիս, որ գազն ազատ դուրս հոսի: Եւ եթէ փառելու լինինք գազն ու ծորակի բերանն մօտեցնենք կոնքի մէջ լցրած ջրի մակերևոյթին, նրա արձակած բոցով ոչ թէ միայն կարելի կլինի գրել ջրի երեսի վրան, այլ և գծել ու նկարել ինչ հաճելի կլինի:

Անցան այն ժամանակները, երբ մարդիկ ցանկանալով մէկի ցնորուն նպատակների անիրագործելի լինելը հասկացնել, ասում էին «Գնա՛ ու

ուռցի վրայ գրել»։ Իսկ այժմ, ինչպէս տեսնում էք, ոչ թէ սառցի, այլ և ջրի վրայ էլ են գրում:

Երկրորդ փորձն անելու համար, բաժակի մէջ մի քանի կտոր կրածին են ձգում: Յետոյ մէջը ջուր լցնելով, իսկոյն փայտի թեփով ծածկում երեսը: Կրի ջրածինը հետզհետեւ հաւաքուելով թեփերի տակը, սկսում է կամաց կամաց վեր բարձրացնել նրանց ու տրաքացնել, որից և խիստ կանոնաւոր օղակներ են կազմւում ու բաժակի միջից վեր ելնելով, լողում օդի մէջ:

* *

Ի՞նչ արժէ մտադր. — Այս հարցին մի անգղիացի բնագետ հետեւեալ պատասխանն է տուել: Մարդու մէջ այնքան սպիտակուց կայ, որքան 1200 ձուի մէջ. իսկ նրա ամբողջ մարմնակազմի մէջ պարունակուած լուսակրից կարելի է 835000 լուցկի շինել, ածխից՝ 9500 մատիտ, ճարպից՝ 15 գրուանքայ մոմ: Բացի դրանցից, եղած երկաթից կըստացուի մի կոպէկի մեկու, կուեննանք և մի կոպէկի աղ, երկու կոպէկի շաքար և 90 լիտր (7½ գր.) ջուր, որ փող չարժէ: Ուրեմն, եղած չեղածն, եթէ այն էլ թանկ գնով հաշուելու լինինք, կարծեսայ ընդ ամէնն 20 ուրբի:

* *

Հետաքրքիր ու կենդանիներ. — Սովորաբար այնպէս ենք կարծում, թէ հեռագիրը միմիայն նոր լուրեր և կամ անյետաձգելի տեղեկութիւններ հաղորդելու համար է ծառայում, սակայն Revue des Revues թերթի վերջին համարներից մէկում ցոյց են տրուած և ուրիշ երկրորդական ծառայութիւններ, որոնք մինչև օրս անուշադիր էին մնացել: Բայց հեռագրի մատուցածներն են և շարունակում է մատուցանել թէ մարդկանց և թէ նոյն իսկ կենդանիներին: Հաստատ աղբիւրներից յայտնի է, որ երբ նորվեգիայում առաջին անգամ հեռագրասիւններ էին սկսել տնկել, արջերը, լարերի մէջ ընկած քամու ձայներն լսելով, խաբուել էին և հեռագրի սիւները մեղունների փեթակներ ընդունել, ուստի և մեծ ջանք էին դրած դնում տակից պոկելու իսկ կտցահարները, կարծելով թէ այդ սիւները լիքն են միջատներով, փորել ու ծակոտինելով ծածկել էին սիւները: Ժամանակի ընթացքում կենդանիների այդ թիւրիմացութիւնը կամաց կամաց անցաւ, և նրանք ստիպուած էին դրանից յետոյ մի քիչ զգուշութեամբ փրարեբուել մարդկանց հեռագրասիւններից օգտուելու արդար իրաւունքին: Ափրիկայի հարաւ-արեւելեան մասում, Նատալում, յաճախ պատահող մի տեսակ թռչունների, որի նախ քան հեռագրասիւնների ու նրանց լարերի այդ կողմերում երևան գալը, սո-

վորութիւն ունէին իրենց բունն իբր ճոճ, ծառերի բարձր ճիւղերից կախելու, իսկ այժմ կախում են հեռագրալարերից, որտեղ այլ ևս օձերը չեն կարող բարձրանալ։ Այդ թռչուններն, անշուշտ, աւելի յարմար են տեսել իրենց բներն այդ նոր միջավայրում շինելը, բոլորովին ապահով գտնելով այն, որովհետեւ նոր բներն աւելի ընդարձակ են և ունին ևլ և մուտի լայն անցքեր, Թութակներն, ընդհակառակը, խիստ կատաղութեամբ յարձակուում են հեռագրալարերի վրայ, կորտում են նրանց կապերը և ջարդում մինչև իսկ բաժակները։ Մեղուններն էլ երբեմն երբեմն օգտուում են հեռագրասիւններից, ժամանակաւոր բնակութիւն հաստատելով նրանց բաժակների մէջ, որտեղ, իրրեւ իջեաններում, հանգստանում են հեռու մեղուանոցը չհասած։ Սարդերն աւելի յաճախ ձգում են իրենց ոստայնները լարերի այս մասից միւսը, որով և վնասում ձայնի կանոնաւոր հաղորդութիւն։ Մեքսիկայում մի ուրիշ տեսակ թռչուններ կատարելապէս հասկացել են հեռագրասիւններից ու լարերից օգտուելու եղանակը։ Այդ թռչուններն հեռագրի սիւների գլխից իրենց որսն են դիտում, մի քիչ ներքեւում, բաժակներում, իրենց բները շինում և կամ պաշար հաւաքում, իսկ գիշերները հանգստանում լարերի վրան օրուայ ծանր հոգսերից յետոյ։ Ինչպէս տեսնում էք, հեռագիրն, բացի իր իսկական գործադրութիւնից, բաւականին մեծ ծառայութիւն էլ է մատուցանում կենդանիներին, իսկ մարդկանց տուածի մասին՝ այդ արդէն աւելորդ կլինի յիշել։ Հին, անպէտքացած սիւները, եթէ փայտից են լինում, տներ ծածկելու համար են գործադրում, իսկ եթէ երկաթից կամ ուրիշ մետաղից, կոյուղիների ու ջրմուղների համար, Լարերն էլ, երկաթից լինին, թէ պնծից, մի և նոյն է, միշտ էլ պիտանի են։

* *

Նշանաւոր քուսրակագէտ. — Անցեալները Պետերբուրգի խմբագրատներից մէկի մէջ հետաքրքիր հարց ու փորձի ենթարկուեցաւ հանձարեղ թուաբանագէտ պարոն Դիամանդին, որի մասին գրում են այժմ, ինչպէս Ռուս, այնպէս և արտասահմանի յայտնի լրագրները, Պերիկլէս Դիամանդին ազգով յոյն է և ծնուած է Պիլարոս կղզում (Յոնիական արշիպելագ)։ 1898 թուից նա իբրեւ աչքի ընկնող հաշուագէտ առանձին ուշադրութիւն է գրաւում։ Շատ երկար կլինէր նրա մասին եղած բոլոր գործածները մի առ մի թուել, ուստի և կբաւականանաք մէջ բերելով միայն այն տեղեկութիւնները, որոնք վերոյիշեալ խմբագրութեան անմիջական վերկայութիւններն են, և ոչ մի կասկածի առիթ տալ չեն կարող։ Ահա այդ վկայութիւնը։

«Պրն. Դիամանդին մեր բոլորիս աչքի առաջ մի կամ երկու բոպէի մէջ բազմապատկութեան այսպիսի բարդ գործողութիւններ էր կատարում. օրին. 9674335×5641097 , նոյնպէս արագ և ի հարկէ, բոլորը անգիր, քառակուսի աստիճանի էր բարձրացնում 420996-ը. կամ քառակուսի ու խորանարդ արմատներ հանում նման մեծ թուերից, նրա բերանացի հաշուելու ընդունակութիւնն իսկապէս հրաշալի է։ Օրին. թելադրում են մէկը միւսի յետեւից մի քանի այսպիսի թուեր. 2762, 955, 354, 365, և նա 3—4 բոպէից համապատասխան աստիճանների է բարձրացնում և ուղիղ պատասխաններ տալիս։ Եւ կամ գրում են 30—40 տարբեր նշանակութեան թուանշանների, մի քանի հորիզոնական սողերի մէջ զետեղելով. Դիամանդին՝ մի երկու բոպէ ուշի ուշով դիտելով թուերը, փակում է աչքերը, շարժում շրթունքները, ինչպէս մի դպրոցական, որ իր դժուար դասերն է սովորում, և յետոյ բաց անում աչքերն ու կըրկին նայում գրուած թուանշաններին, և ստուգում։ Ի վերջոյ համարձակօրէն ու անթերի անգիր ասում, ինչ ուղղութեամբ և ցանկանալու լինինք, վերելից՝ ներքեւ, աջից՝ ձախ, ներքեւից՝ վերեւ ևն։ Շատ պարզ է, թուերը խորը ապաւորւում են նրա մտքում և ապա առանց մեծ դժուարութեան վերադարձւում։ Բացի դրանցից Պ. Դիամանդին, նոյնպիսի դիւրութեամբ պատասխանում է, թէ օրին. քանի վայրկեան կայ 75 դարի մէջ, հաշուելով և նահանջ տարիները, Եւ այս մտաւոր հաշիւներն այնպիսի արագութեամբ են կատարւում, որ նրան հետեւող չի կարողանում թղթի վրայ նրա վճռածի կէսն անգամ ստուգել։ Հասնիլ նրան միայն այն ժամանակ կարելի է, երբ մարդ ձեռքին լողարիֆմի գիրք ունենալ։

Պրն. Դիամանդին, որն 31 տարեկան է, մինչև վերջին ժամանակներս ցորենի առեւտրով էր պարապում, իսկ այժմ թողել է իր այդ գործը և զբաղւում է . . . վէպեր ու ոտանաւորներ գրելով։ Նրա թուարանութեան մէջ յոյց առած տաղանդը զեռ ուսումնարանում եղած միջոցին էր աչքի ընկնում և շնորհիւ իր այդ արտակարգ ընդունակութեան, նա ուսուցչի տուած խնդիրները անգիր էր լուծում, առանց թուղթ փչացնելու։ Ինչպէս բնութեան մի արտասովոր երեւոյթ, նրանով հետաքրքրւում են և գիտնականները, ի միջի այլոց և ուսուցչապետ Բինէն, իրրեւ գիտակ հոգեբան, նա ներկայացել է և Պետերբուրգի գիտութեանց ձեմարանի անդամներին ու հիացրել բոլորին իր հանձարով։

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ ԱՐԱՐԱՏԻ

ՆԱՂԱՇԻ ԵՐԿՈՒ ԿԻՍՄԱՏԻՊ ՏԱՂԵՐ.

Նկատելիությունդ պ. Աւետիք Մամիկոնեան Մայր Աթոռի Ճեմարանի բացման 25-րդ տարեդարձի առթիւ նուէր է ուղարկել մի ձեռագիր տաղարան, որը թերթերիս նկատուցինք՝ ի միջի այլ հետաքրքրական նիւթերի, Մկրտիչ Նաղաշի երկու տաղեր՝ կիսով չափ միայն տպուած պ. Կ. Կոստանեանի ժողովածուի մէջ,* որ յառաջ ենք բերում լրութեամբ, ինչպէս կայ այս տաղարանի մէջ: «Նախ աւրհիւմբ» տաղի այն տները միայն յայտնի են պ. Կոստանեանին, որոնց սկզբնատառերը «Նաղաշ» անունն են կազմում: մինչ յաջորդ տների «սարկափաղե» սկզբնատառերից պէտք է հեռանցնել, որ երգիչն այդ տաղը իւր սարկափաղութեան ժամանակն է գրել և որ ուրեմն դա նորա ամենահին գործերից է: Դորանով ոյժ է ստանում գուցէ նաև այն ննթադրութիւնը, թէ 1418 թ. ինքընդ Յայսմաուրբի գրիչ Մկրտիչ սարկափաղ Նաղաշն է:** Թէ ինչպէս պէտք է կապել յաջորդ տների սկզբնատառերը՝ մենք դժուարանում ենք ասել: Այդ տները ձեռագրի մէջ աւելի աղաւաղուած են քան նախորդները***: Միւս «Նրազ է սուտ» տաղի շարունակութիւնը՝ «Ի՞նչ շահ է քո զուր դատելը» կայ ինչպէս պ. Կոստանեան յիշում է****, Վիեննայի Մխիթարեանց հ. 263 և 531 ձեռագիրների մէջ† իբրև առանձին

տաղ, իսկ մեր ձեռագրի մէջ կցուած է անմիջապէս յիշեալ տաղին:

Այս ձեռագիրը մի ամբողջ գործ չէ, այլ չորս կտորներից է բաղկացած (միջանկեալ թերթերը չհաշուելով), որոնցից երրորդը Նարեկացու մի քանի աղօթքներն է՝ աւելի մաքուր գրուած և մնացեալի հետ առնչութիւն չունեցող մի հատուած. իսկ միւսները տաղեր, այլ և այլ գրչութեամբ. «Նախ աւրհիւմբ» տաղը գտնուում է առաջին մասի և Նրազ է սուտ, երկրորդ մասի մէջ: Սոցանից առաջինի մի թէրթը ընկած է եղել և յետոյ ուրիշ ձեռքով աւելացրած: Ձեռագրի վերջում մի «Ակոբ Սըսցի Րեաորի» հետաքրքրական ոտանաւորը կայ, որ խընդրում է ողորմի տալ «Խընդրողի բանիս Մինաս Մըղտեսուն երեցիփոխանին, որ ժրտեաց ի սոյն, և ամենուն, որք են Ղարայսուն», այլ և մի առեղծուածային թուական՝ ևս տալիս է «զԹորքում զորքան հայկազուն, զարաբաւկապ թըվական հայուն, այր դեկտեմբերի հըռոմայ ամսուն», բայց ամբողջ ձեռագիրը աւելի մանրամասն հետազոտութեան կարօտ է. մենք բաւականանում ենք այս երկու տաղը բերելով, իբրև մի փոքրիկ յաւելուած մեր բաղմաշխատ ուսուցչի երկասիրութեան: Նորին Նախաջ վարդապետի աս" (ացեալ) *

Նրազ է և սուտ, եղբայր, յաշխարհիս բաներն ի լըման. Ո՛ր են թագաւորք, իշխանք, պարոնայք ու սուլթան ու խանք. Շինեցին բերթ ու քաղաք, դարպըսներ, ու շատ դատեցան:

* Միքիլ Նաղաշ և իւր թողեր. Վաղարշապատ 1898. եր. 3 և 31:

** Նոյն եր. Ը.

*** Տաղի մի քանի օտար բառերի բացատրութիւնը և ծանօթութիւնները պ. Հ. Ամատեանն է գրել:

**** եր. ԽԲ.

† Յուշակ հայ. մեղագրաց մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վիեննա. — Հ. Թ. Տաշեան. Վիեննա, 1895 եր. 677 և 1001.

* Նախընթաց տաղն է «Անցանէ մեծորին» — «Խրտասական բաներս ի Նախաջ վարդապետի ասացեալ» վերնագրով:

Յետոյ գէմ անտէր թողին, ու մտան ի հող 'ւ ի զընտանիս
 'նախաճ, մի խարեր մեղաւք, մի դատեր անաս-
 նոյ նըման,
 Մի գիրկ աշխարհիս անէր, մի կարծեր թէ քեզ
 տի մընան,
 Հուսով քեզ խնդիր կուգան, ու խոցեն ըզհոգիդ
 մահուան,
 Հոգեդ բաժանի ի քէն, ու մընայ մարմինդ ի զըն-
 տան:
 Աշխարհս գէմ վաւֆայ չունի, ոչ արեր է մար-
 դոյ բարի,
 Առուք մի խընդալ կուտայ, բայց յետոյ է դառն
 ու լեղի:
 Աշխարհիս մի հաւատար, զաւրն ի բուն գէմ սուս
 կու խաւսի,
 Ձինչ որ խոստանայ բընաւ չի պահէ զիր խաւսըն
 ի տեղի:
 Հատոց խոստանայ հանդիստ, ու պահէ երեւ-
 մանի,
 Հատոց մեծութիւն ասաց, ու պահէ աղքատ 'ւ
 անաւթի,
 Խաբէ թէ ուրախ պահեմ ու առնեմ զօրեւդ ի բարի,
 Ի մէջն ի ծովուն տանի ու պահէ ի տարտարոսի:
 Առուք մի վերայ անցնի լուկ, մահուան աւրն
 հասանի,
 Յարեւուն դատարկ հանէ ու առնէ ողորմ ու լալի,
 Աւաղ զայն տղուոր մանկութիւն, որ զարձան ի հող
 'ւ ի փոշի,
 Իւրեանց ժամանակն անցաւ զէրդ զերազ մըթան
 գիշերի:
 Երբ որ զայդ գիտես, գերի, ու քո սէրդ ի սուք
 տի փոշի,
 Զաշխարհս դու մի սիրեք առաւել քան զկարն
 աւելի,
 Մալի հասրաթ մի լինիր, մեծութիւնըն քեզ չի
 պիտի,
 Խնիս կերակուր, հանգերձ, աւելին քեզ ցաւ կու
 լինի,
 Է՛ ողորմելի 'նախաճ, դու ջանայ ու գործէ բարի,
 Զքո խըրատըդ դու լըսէ, որ այլոց ի գործ անցանի,
 Գիտէիր թէ լողորդ էիր, նայ մեղաց գետըն կու
 տանի,
 Ի հող աշխարհիս դատես, շահ չունիս քան զքնն
 աւելի,
 Ի՞նչ շահ է քո դուր դատելդ, երբ յաւտար եր-
 կիր կուտանեն,
 Թէ շատ է թէ քիչ ջանաս, քեզ միայն պատանքդ է
 բաժին,
 Թ' ամէն աշխարհիս տիրես, քո տեղիքդ է քայլ մի
 գետին,
 Որչափ վայելես զաշխարհս, տի փըտիս ի ներքոյ
 հողին,
 Է՛ ողորմելի 'նախաճ, հետեւիր աղքատ Ղազարին,
 Աղքատ բարեգործ լավ է, քան հազար հարըստու-
 թին,
 Մեծատունըն վայ ասաց կենարար Որդին Միաձին,
 Աղքատ ու պանդուխտ կացի՛ր, որ առնուս անանց
 մեծութիւն:

Գերի Աբամայ որդիք, յաւթեանս խաֆիլ մի լի-
 նիք,
 Ի յայտ աւթեանս եկին շատ մարդիք ու ձեզ նը-
 մանիք,
 Նոքայ փոշիման գնացին և դուք այլ կերթայք, մի
 խաբիք,
 Անոնց որ յետ ձեզ կուգան աւրինակ չարեաց, մի
 լինիք,
 Հազար զեն եհար, եղբայրք, զեն եհար անհոգ
 մի կենայք,
 Անցաւ ժամանակն ու գնաց և աւրերըս մեզ չի
 մընաց,
 Յառաջին մարդոյն ի հետ միտք արայ զամէն կար-
 դարար,
 Ռամիկ թագաւորք 'ւ իշխանք, որ ի հող դարձան
 հաւասար,
 Աղուոր ի սըրտէ քընէ (քննէ?) որ եկաւ աւրերըս
 ի վըճար,
 Պարտ է քեզ թատպիր առնել ու դընել ըզկամքդ
 ի գընալ,
 Եհաս քեզ մահու պատգամ, յայնպէս և ոչ իմա-
 ցար,
 Տարեալ թաղեցիր զեղբայրդ՝ նոյն կայ քեզ, և դու
 չգիտացար,
 Ի քեզ թէ նայիս, 'նախաճ, քան զամէն եւ դու
 խելագար,
 Նըման ալեկո՞ծ նաւի երերուն շրջես դու մոլոր,
 Եթէ ճար գիտես, եղբայր, դու այսաւր վաղըն մի
 մնար,
 Մահուն աւրն թէզ կուգայ, որ չի տայ քեզ
 պահմ' յամենալ:

ՏԱՂ, ՀԱՐՍԱՆԵԱՅ Ե ՈՒՐԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՄԵ- ՆԱՅՆ ՄԱՐԴԿԱՆ.

'Նախ աւրհնեմք զԱստուածութիւնն
 Որ ստեղծ զհրեշտակս ի լուսոյն.
 ԶԱբամ արար ի հողոյ
 և ըզ կինն իւր ի կողոյ,
 Ահայ հոտըն գայր գարնան,
 Փետին տեսէր խիստ խնաման.
 Յորտեզ սիրելիք ո՞ր կան
 Ամէն ի հարսնիք թող գան:
 Ղամպար է վառեր փեսայն,
 Փետաղբար մոմըն վառման.
 Ամենուն բարեւ կուտան,
 Թող երկու ընձ 1) ծերանան,
 Այ(ս)օր է մեզ օր խընդման,
 Հաւասար սիրելիքս որ կան
 Հարսն են առեր ու կերպան,
 Թող երկուքն ի յիրար խընտան,
 Հարպաթ 2 լեցու տուր կըթղան,
 Եղբայր դու խըմէ փեսայն.

1. Երկուքն ? 2. Արար. Շ ա ր ք ա ր «օշարակ»

Փետաղաբար հարսն ու փետայն
Թող երեքն յիրար խընտան:
Սարկաւագունք ժողովեցան,
Քո սիրուն եղեն գուսան.
Հատ ապրի հարսն ու փետայն
Թող երկուքն յիրար խընտան:
Աւրէնք հրամայէ զայս բան,
Թէ նոր հարսն և իւր փետայն
Զփետաղաբարն լաւ պատուեն
Եւ լինին ճորտ ու ծառայն:
Բարունից երկնից արքայն
Եւ սուրբն պառվոյն տըղայն¹
Երկուքն իջեալ Յորգանան՝
Մըկրտեաց զնա Յովան:
Վանջեաց ահեղ քաղցրաձայն
Այն տէրն Յիսուս արքայն՝
Վանայք շատ տղայք ծընան,
Զէ իմ կնկայհաւը նըման:
Առաւաւտ ի լոյս նըման
Լուսափայլ կենաց փետայն,
Փետաղաբարն պատուական.
Եւ յերկունս յիրար նըման:
Փետայն հարաւոյն կողման
Իւսիսի հարսին նըման.
Երկունս ի յիրար եկան,
Ահայ ժամ եղև դարնան:
Աման ի յերկինսն թուի դարձան,
Զանծրև քաղցրահամ ցաւդան,
Որ երկիրըս ծընանի,
Ծաղկունք զարդարեալ ցընծան:
Գովեմք զհարսն ու փետայն,
Սորայ Յակոբա(յ) նըման.
Հայրայ² ի միջաց խնտան,
Ծնաւ լինին շատ մանկան:
Իւր եղբարքն առ ինք եկան,
Զփետաղաբարն առին զփետայն.
Վաղվեքն ի յորս ելան
Հաւասար ի ճանփա(յ) մըտան:
Ես պատմեմ մէկ զարմացք բան,
Որ ամէնն աչաք տեսան.
Հայ յորս յորս դահն ելան,
Մէկ մի համբուրեաց զփետայն:
Սատաղայ³ ես քեզ երթամ:
Ո՞ր կայիր դու ասչափ ժամ:
Քեզ եմ պահեր արմաղան⁴,
Հազար որսու չես տար զայն:
Աստ մայր իմ գու սիրական,
Զանայ դու բեր զայն:

Տես ըղ հանգամայս որ կան,
Ի հոս չեն կենար կերդան:
Յայնժամ ելաւ քահան(ան)
Երեք զանգին արմաղան.
Աֆարին¹ իւր ծընողին,
Որ է աղջիկ և կուսան:
Եւ երկուքն առեալ տարան,
Ի յեկեղեցին մտան,
Խաչիւրն պսակեցան,
Զուգակից հալալ սեղան:
Զայնեցէք ըզկուվաղան,
Լարեն զտապալին² և զչաստան³,
Եւ հետ կանչեն զթարլալան,
Որ հարսնիքս ուրախանան:
Կ. Վ.

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԲԱՅՎԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐԿԱՅ 1900 ԹԻԱԿԱՆԻ

Մ Ջ Ա Կ

(28-ՐԴ ՏԱՐԻ)

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՂԱԲԱԿԱՆ ԼՐԱԳՐԻ

«ՄՇԱԿԸ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է ՆՈՅՆ ՊՐՕԳՐԱՄՈՎ ԵՒ ՆՈՅՆ ՈՒՂՂՈՒԹԵԱՄԲ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐԻՆԸ. «Մ Ջ Ա Կ» տարեկան զինք 10 բուրլի է, առան և մէկ և առան ամսականը՝ 9 ր., ինն և ութ ամսականը՝ 8 ր., եօթ ամսականը՝ 7 ր., վեց ամսականը՝ 6 ր., հինգ ամսականը՝ 5 ր., չորս ամսականը՝ 4 ր., երեք ամսականը՝ 3 ր., երկու ամսականը՝ 2 ր., և մի ամսականը՝ 1 բուրլի:
ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԵԱՆ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹ. ԻՆ. Ա մեքիկայի բաժանորդները պէտք է վճարեն տարեկան 6 դոլլար. Եւրոպայի բաժանորդները՝ 30 ֆրանկ. Պարսկաստանի բաժանորդները 10 բուրլի:

«ՄՇԱԿԻՆ» գրվել կարելի է ԽՄԲԱԳՐԱՏԱՆԸ (Բաղարնայա և Բարձրակայա փողոցները անկիւն):

Վայսրութեան ուրիշ քաղաքներէ «ՄՇԱԿԻՆ» զրվելու համար և առհասարակ նամակներ և ծրարներ ուղարկելու պէտք է գրվել հետևեալ հասցեով ТИФЛИСЬ. Редакция «МШАКЪ». Իսկ արաստահմանից՝ Tiflis, Rédaction du journal arménien „MCHAK“.

Յայտարարութիւնները ընդունվում են բոլոր լեզուներով:

1. Պրս. ա մ եր ի ն «կեցցես»:

2. Պրս. ք ա բ շ ա ք փ ո ֆ Ր ը ր ը ր լ ի յ :

3. Պրս. չ ա ս ք ա «երգ» եղանակ:

1. Յիսուս ևւ ու. Կարապետ:

2. Արաք. ի ն շ ա Ա շ շ ա հ, որի աղաւաղեալ մեռն է Ի շ ա շ շ ա ն «սայր Աստուած, երանի քեւ մաղքեմք որ»:

3. Արաք. Ս ա ղ ա կ ա «նորմութիւն»:

4. Թուրք. ա ր մ ա ղ ա ն «նուէր»:

ՆՈՐ-ԴԵՐ

(ՏԸՍՆԵՒԵՕԹԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

Քաղաքական-գրական ա մ ֆ ն ո ղ Ե ա յ Թ Ե ը
Թ ը 1900 ի ն կ ը հ ռ ա տ ա ռ ա կ Լ Ի Թ ի Ֆ ի լ ի ս ո լ մ ն ոյ ն
դ ի ը ը ո ղ և ճ ը ա գ ը ո ղ ա մ ֆ ն ո ղ, Բ ա ս յ լ կ ը ը ա կ լ և
ա ժ ն ը ը ն հ ճ ա լ ո ղ օ ղ Ե ը ի ն ջ :

Հոսքը դարձել տարեկան գինն է 10 ըուբլի,
վեց ամսուանը՝ 6 ըուբլի, երեք ամսուանը՝ 3 ը.
50 կ., Թեֆլիսից դուրս՝ ամիսը 1 ը. 50 կ., հա-
տով դուրսը՝ 7 կ., Թեֆլիսում՝ 5 կոպ.:

Բաժանորդ էն գրեում Թեֆլիսում՝ Միմիայն
խմբագրատանը:

ԱՐՏԱԾԱՀԱՆԻ ԸՎԺԱՆՈՐԴՆԵՐԸ ՎՃԱՐՈՄ
ԵՆ ՍԱՐԵԿԱՆ 40 ՖՐԱՆԿ:

Յայտարարում թիւնն երընդունում են
և օտար լեզուներով առաջին երեսումը՝ բառը
4 հոսէ:

Խմբագրատունը գտնվում է Վոդուխյան
փողոցում, տ. № 20.

„Nor-Dar“-ის ჯანგჯან თიფლის
 ВЪ РЕДАКЦІЮ „НОРЪ-ДАРЪ“ ჯანგჯან Tiflis (Caucase),
 Rédaction du journal „Nor—Dar“.

ԲԱԶՄԱԿԷՊ

ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ᐱ ᐅ ᐅ ᐱ ᑦ ᐸ ᑦ

տարի ծԸ.

Συμμετέχει & Rédaction de la Revue „BAZ-
MAVEB“ St. Lazare VENISE (Italie)

„L A T U E“

ԳՐԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ

Յ. տառի

Հրատարակուում է տարեկան երկու գիրք

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԴԻՆԸ Է 3 ԲՈՒԲԼԻ

ԽԼՐԱՔԱՆԿԻՐ ԿԻՐՔՆ ՄՈՒԱՆՃԻՆ Չ Բ.

Հանդիս Թիֆլիս, Редакція „ДУМА“ ևսմ Բրот.
Գյոտу Ագանյանց.

Բացում է 1900 թ. բաժանորդագրութիւնը

XVIIIԱՂԲԻՒՐXVIIIs. ԵՒ XIs. ՏԱՐԱԶXI

Ամսագրի եւ շարաթարթերի

Տարեկան բաժանորդագիրը 10 ռ., ար-
սասանման 18 ռ. ապառիկ կամ մաս-մաս
վճարող բաժանորդագրութիւն չէ ընդուն-
ւում: ԱՂԲԻԻՐ ամսագրի տարեկան գիրը
3 ռ. ՏԱՐԱԶԻՆԸ—6 ռ. ՅԱԵԼՈՒԱԾՆԵՐ,
ՊՐԷՄԻԱՆԵՐ, ՊԱՐԻԶԻ ՄՈՂԱՆԵՐ ստանում
են *Աղբիւր* եւ *Տարազ* միեւնոյն հասցեով
ստացող բաժանորդներ:

Հարցի՝ ТИФЛИСЪ, Редакція иллюстр.
жур. АГБЮРЪ-ТАРАЗЪ. TIFLIS (Caucase) Rédaction
des jour. Agbur et Taraz.

ԽՈՐ.-ՀՐԱՄՈ. ՏԻԳՐԸՆ ՆԱԶԱՐԵԱՆ

Է. Լ. Կ. 1900 թ. ապրիլի 1-ին

(ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ

ԹԱՏՐՈՆ

Պատկերազարդ հանդես

Կը հրատարակուի մեր խմբագրութեամբ տարեկան երկու անգամ՝ հետեւեալ ծրագրով.

1) Թատերգութիւններ՝ ինքնուրոյն և թարգմանական.

2) Վէպեր, պատկերներ, էտիւդներ.

3) Մենախօսութիւններ և օպերաների լիբրետո.

4) Յօդուածներ թատրոնի և գեղարուեստի այլ ճիւղերի պատմութիւնից, բեմական և զրականական դորձիչների կենսագրութիւնները.

5) Քննադատական յօդուածներ թատրոնական գեղարուեստի և երաժշտութեան մասին.

6) Ռեժիսորական բաժին՝ պիեսների ներկայացման եղանակը, հեղինակների ցուցումները գեղարուեստների և զգեստների վերաբերմամբ, յօդուածներ դիմազարդի (դրիմ), դիմախաղի (միմիկայի) մասին և զորձնական նկարագրութիւններ բեմական կառավարիչների համար.

7) Տեղեկութիւններ գեղարուեստական երկերի մասին Ռուսիայում և արտասահմանում.

8) Գրախօսութիւն.

9) Հալկական բեմի ռեպերտուար (ցուցակ պիեսների).

«ԹԱՏՐՈՆ»-ի իւրաքանչիւր №-ը բաղկացած կը լինի 10—12 տալագրական թերթերից, մեծադիր երեսներով, տալագրած երկու սիւնակի վրայ:

Առաջին №-ը լոյս կը տեսնի մարտի վերջին, իսկ երկրորդը հոկտեմբերի սկզբին: Բաժանորդագիրն է 3 ռ., թիֆլիսից դուրս 3 ռ. 30 կ., արտասահման 10 ֆրանկ.

Հրատարակիչ Աղ. Թարխանեան

«ԹԱՏՐՈՆ»-ի անցեալ տարիների №№-ը կարելի է ձեռք բերել միայն հատով, Կենդանական գրադաճառանոցում:

„ՄՈՒՐՃ“

ԳՐԱԿԱՆ—ԷՆՍԱՐԱԿԱԿԱՆ—ԳՐԱԿԱՆ

Ա Մ Ա Գ Ր Ի

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՏԻՒՆԸ 1900 ԹԱՅԿԱՆԻ ՀԵՄԵՐ

Ս Կ Ս ՈՒ Ա Ն Է

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՏԻՒՆԸ տարեկան 10 ռուբլի, կամ 30 ֆրանկ:

ԳԻՄԵԼ՝ Թիֆլիս, Սերգիեւսկայա փողոց, տուն № 6: ԵՄ քաղաքներից՝ Тифлис. ВЪ Редакцію журнала „МУРЧЪ“, արտասահմանից՝ Tiflis. Rédaction de la Revue „MOURTCH“.

ԲԱՆԱՍԵՐ. — Եռամսեայ բանասիրական հանդես:

Գինն է 20 ֆր. — Հասցէ՝ M. Basmadjian. (112. B.-d. Rochecouart)

Paris

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

1900

Ս. ԷՉՄԻԱԾՆԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԹՈՌԻ ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

Լ Ո Յ Ս Կ Տ Ե Ս Ն Է 1900 Թ Ո Ւ Ի Ն

ՆՈՅՆ ՈՒՂՂՈՒԹԵԱՄԲ ԵՒ ՆՈՅՆ ԺՐԱԳՐՈՎ

Բ ա ժ ա ն ո թ ղ ա գ ի ն ն է { Ռուսաստանում 4ր.
Արտասահմանում 5ր.

Խնդրում ենք բաժանորդներին յայտնել իրենց ձիշղ հասցեները.

Հասցեն՝ Св. Эчмиадзинъ. Типографическому Комитету,

Արտասահմանի համար. Rédaction du Journal „Ararat“. Etchmiadzine
(Caucase)